

CURRENT RESEARCH IN SOCIAL SCIENCES

CİLT 4, SAYI 1
VOLUME 4, ISSUE 1
OCAK 2018 / JANUARY 2018

AIZONIA
PUBLISHING www.aizonia.com

ISSN: 2149-1488

Current Research in Social Sciences

Cilt 4, Sayı 1, Ocak 2018

Volume 4, Issue 1, January 2018

Aizonia Publishing

www.aizonia.com

Current Research in Social Sciences

(Hakemli Uluslararası e-Dergi / Peer-reviewed international e-Journal)

Cilt: 4, Sayı: 1, 2018 / Volume: 4, Issue: 1, 2018

Yayın Tarihi / Publishing Date: 31.01.2018

Sahibi / Owner

Beste TÜRKOĞLU

Yayın Müdürü / Managing Editor

Beste TÜRKOĞLU

Editörler / Editors

Prof. Dr. Bülent OKAY, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yakup KARATAŞ, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Duygu TÜRKOĞLU, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Yrd. Doç. Dr. Gonca Ünal CHIANG, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Mukaddes CİHANYANDI, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Abdullah TEMİZKAN, Ege Üniversitesi, Türkiye

Dr. Karl VOCELKA, University of Vienna, Avusturya

Dr. Burcu KURT, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye

Dr. Kemalettin KUZUCU, Marmara Üniversitesi, Türkiye

Dr. Burak ÇINAR, Niğde Üniversitesi, Türkiye

Dr. Masoumeh DAEİ, Payame Noor University of Tabriz, İran

Dr. Emrah İSTEK, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye

Dr. Meliha Rabia ŞİMŞEK, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türkiye

Dr. Fatih KAYA, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

Dr. Pavlo KUTUEV, National Technical University of Ukraine
'Kyiv Polytechnic Institute', Ukrayna

Dr. Fatma KALPAKLI, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Dr. Şener BİLALLİ, International Balkan University, Makedonya

Dr. Gülay SARIÇOBAN, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Dr. Zinaida SABITOVA, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Current Research in Social Sciences;

Uluslararası, dört (4) ayda bir yayınlanan (Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında) hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayınlanan makale ve bilimsel yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veritabanı, J-Gate, Advanced Science Index, Directory of Research Journals Indexing, Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB) ve Research Bible gibi uluslararası indekslerde taranmaktadır.

It is an international, tri-quarterly (in January, May and September) peer-reviewed published journal. The official languages of the journal are Turkish and English. The responsibility of articles and scientific papers published in the journal belongs to their authors. The journal was indexed in international indexing sources such as TÜBİTAK ULAKBİM Social and Human Sciences Database, J-Gate, Advanced Science Index, Directory of Research Journals Indexing, Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB) and Research Bible.

Yazışma adresi / Address for Correspondence

Polsan Blokları 46478 Ada 1B No: 17 Eryaman, Ankara

+90 507 094 9678

crss.aizonia@yandex.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

- Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Araştırma
A Sociolinguistic Research on Language attitudes of German Turks
Bertuğ SAKIN 1-17

Araştırma Makalesi / Research Article

- Çin Mitolojisindeki Kadın Karakterler: Shan Hai Jing Eseri Üzerinden Bir İnceleme
Female Characters in Chinese Mythology: A Review from Shan Hai Jing
Didem YILMAZ 18-28

Araştırma Makalesi / Research Article

- Ayanlık Kurumunun Gelişimi ve Anadolu ile Balkan Coğrafyasındaki Farklılıkları Üzerine Bir Değerlendirme
The Development of Ayanlık Institutions and an Evaluation of the differences in Anatolia and the Balkans
Nagehan ÜSTÜNDAĞ ÖZDEMİR 29-38

Araştırma Makalesi / Research Article

- Nü Peride* Romanına Yeni Tarihselci Bir Yaklaşım
A New Historical Approach to the *Nü Peride* Novel
Yasemin ULUTÜRK 39-47

EDİTÖRDEN

Sevgili okurlar,

Current Research in Social Sciences olarak 4. Cildimizin 1. Sayısında sizlerle buluşmanın keyfini yaşıyoruz. Bu sayıda birbirinden değerli akademisyenlerin çok önemli çalışmalarına yer verdik. Sayının yayına çıkmasında emeği geçen editör yardımcılarımıza, yayın kurulumuza, hakemlerimize ve yazarlarımıza teşekkürü borç biliriz.

Sonraki çalışmalarımızda görüşmek dileğiyle.

Doç. Dr. Yakup KARATAŞ

Editör

Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Araştırma

Bertuğ Sakın *

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Öz

Almanya’da yarım asrı geride bırakarak misafir konumundan yerleşik duruma geçen Türk toplumu, bu süreç zarfında sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan büyük değişimler yaşamıştır. Hâkim toplumun baskın kültürü sebebiyle uğradıkları değişimlerin yanı sıra Almanya Türklerinde farklı dilsel tutumlar da ortaya çıkmıştır. Bu dilsel tutumlar, nesiller arası farklılık göstermekle beraber aynı zamanda çeşitli sosyal sınıflara göre de şekil almaktadır. Bu araştırmada, Almanya Türklerinin göç süreçleri sonucunda ortaya çıkan dil tutumları, toplumdilbilim açısından ele alınmıştır. Bu bakış açısıyla Almanya Türklerinin dilsel tutumları; ana dile bakış açısı, Türkçeyi kullanma eğilimi, dil sürdürümü, dil tercihi, dil değiştirimi, Almancaya yaklaşımları, Türkçe hakimiyeti, ağızlara bakış açısı, dil kayması, genç kuşakların Türk edebiyatına yaklaşımları, Türkçe yayınlara eğilim, dil bağlamında entegrasyona yaklaşımları başlıkları altında incelenerek mevcut durum tespit edilmiş ve bu tutumlarda; yaşanan eyalet, cinsiyet, nesil, doğulan ülke, eğitim durumu, vatandaşlık durumu, medeni hal, aylık gelir durumu, evde kimlerle yaşandığı, Almanya’da kalma süresi, eşin ve çocukların vatandaşlık durumu, katılımcının ve eşin konuşabildiği diller değişkenleri açısından tespit edilen farklılıklar ve bu değişkenlerin mevcut tutumlardaki etkileri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumdilbilim, Göç, Dil Tutumları, Almanya’ya Türk İşçi Göçü.

A Sociolinguistic Research on Language attitudes of German Turks

Abstract

Turkish Society lived for almost more than one century in Germany and they became permanent residents rather than became visitors. Throughout this long period, they faced with significant changes in terms of social, economic and cultural aspects. Besides these changes due to dominant cultural environment they lived, they also adopted different language attitudes. This language attitudes differ depend on the generations while they also formed depend on different social classes. This research investigated the language attitudes of German Turks, which raised due to their migration period. From this perspective, German Turks’ language attitudes, their approaches to the mother tongue, tendency to use Turkish language, language shifting and

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
12.09.2017
Kabul / Accepted:
26.01.2018

* Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Sağlık Bilimleri
Üniversitesi,
İstanbul, Türkiye
bertugsakin@gmail.com

Atf için / To cite this article:

Sakın, B. (2018). Almanya Türklerinin dil tutumları üzerine toplumdilbilimsel bir araştırma. *Curr Res Soc Sci*, 4(1), 1-17.
doi:10.30613/curesosc.337804

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/curesosc.337804>

maintenance, language preferences, approaches to the German language, ability of using Turkish literature, approaches of young generation to the Turkish literature, interest in Turkish publications, approaches regarding language integration were investigated. These aspects are considered based on the differences with respect to the state where people live, gender, generation, places where they were born, education levels, citizenship, marital status, monthly revenues, duration of living in Germany, with whom they live together, citizenship of couples and children in families and languages spoken by participants and his/her partners.

Keywords: Sociolinguistics, Migration, Language attitudes, Migration of Turkish workers to Germany.

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrası gelişen sanayi atılımları neticesinde Almanya’da acil işgücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İstihdam imkânı, yüksek maaşlar, kaliteli yaşam ve iş bulma kolaylığı gibi çekici faktörlerin yanı sıra 1950’li yıllarda Türkiye’deki yüksek işsizlik oranı, sosyo-ekonomik bunalımlar, kötü çalışma şartları ve düşük maaşlar gibi itici faktörlerin de neticesinde, Türkiye’den Almanya’ya 1960 öncesi öncü işçi göçleri başlamıştır. İlk aşamada küçük gruplar halinde gerçekleşen bu göçler, Türkiye ve Almanya arasında 1961 yılında imzalanan anlaşma ile kitlesel boyut kazanmış ve Türkler çalışmak için 1973 yılına kadar kafileler halinde Almanya’ya göç etmişlerdir. 1973 yılında Avrupa’da yaşanan petrol krizi sonucu Almanya, Türkiye’den göçmen işçi alımlarını durdurmuş olsa da 1980 yılına kadar aile birleşimi yoluyla Almanya’ya Türk göçü devam etmiştir. 1980 yılında Türkiye’de gerçekleşen askeri darbe sonucu Almanya’ya gidişler politik göç şeklini alarak devam etmiştir. 1983 yılında CDU iktidarının çıkarmış olduğu “Geri Dönüş Teşvik Yasası” sonucu Türklerin bir kısmı Türkiye’ye geri dönmüşse de beklenenin aksine Türkiye’den Almanya’ya göçler artarak devam etmiştir. 1990’lı yıllarda ise Almanya’ya Türk göçü evlilik yolu üzerinden devam etmiştir.

1991 yılında çıkarılan yabancılar yasasının Almanya’da yaşayan Türklerin sosyo-politik

durumları üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Bu kanunla beraber özellikle ikinci nesil Türkler yoğun şekilde Alman vatandaşlığına geçmişlerdir. Bu durum Almanya’daki Türklerin Alman toplumu içerisinde siyasi, ticari, sosyal ve kültürel alanlarda daha aktif rol alabilmesini sağlamış ve kendi gettolarında yaşadıkları izole hayattan kurtularak sosyal hayata katılımlarını hızlandırmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde Türkler Almanya’da birinci, ikinci ve üçüncü nesli bünyesinde barındıran, sosyalizasyon sürecini tamamlamış, toplumsal hayatın her kademesinde kendine yer edinmiş, Federal Meclis’te onlarca milletvekili ile temsil edilen bir topluluk halini almıştır. Alman İstatistik Dairesi’nin “Zensus 2011” istatistik araştırmasına göre Almanya’daki Türkiye kökenlilerin toplam sayısı 2.956.000’dir. Bu oran ile Türkler toplam Almanya nüfusunun %3.6’sını oluşturmaktadır.

Kişilerin yaşamları boyunca maruz kaldığı çeşitli etkenler, sosyo-ekonomik değişimler ve ait oldukları toplumun temel dinamikleri onların dilsel tutumları üzerinde etkilidir (Balcı, Uyar ve Büyükkiz, 2012, s. 969). Almanya’da yarım asrı geride bırakarak misafir konumundan yerleşik duruma geçen Türk toplumu, bu süreç zarfında sosyal, ekonomik ve kültürel olarak büyük değişimler yaşamış ve bu durum Almanya Türklerinde farklı dilsel tutumların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu dilsel tutumlar, nesiller arası farklılık göstermekle beraber aynı zamanda çeşitli sosyal sınıflara göre de şekillenmektedir. Bu araştırmada, Almanya Türklerinin yarım asırlık göç süreci sonucunda ortaya çıkan dil tutumları; toplumun dille ve dilin de toplumla olan ilişkisini inceleyen ve malzemesi toplumların dilsel davranışları olan “Toplumdilbilim” (Öztürk Dağabakan, 2012, ss. 87-89) açısından ele alınmıştır. Bu bakış açısıyla Almanya Türklerinin dil tutumları; ana dile bakış açısı, Türkçeyi kullanma eğilimi, dil sürdürümü, dil tercihi, dil değiştirimi, Almancaya bakış açısı, Türkçe hakimiyeti, ağızlara bakış açısı, dil kayması, genç kuşakların Türk edebiyatına yaklaşımları, Türkçe yayınlara eğilim, dil bağlamında entegrasyona bakış açısı başlıkları altında incelenerek mevcut

durum tespit edilmiş ve bu tutumlarda; yaşanan eyalet, cinsiyet, nesil, doğulan ülke, eğitim durumu, vatandaşlık durumu, medeni hal, aylık gelir durumu, evde kimlerle yaşandığı, Almanya’da yaşama süresi, eşin ve çocukların vatandaşlık durumu, katılımcının ve eşin konuşabildiği diller değişkenleri açısından tespit edilen farklılıklar ve bu değişkenlerin mevcut tutumlardaki etkileri ortaya konmuştur.

1. Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın araştırma tekniğini “İlişkisel Tarama Modeli” oluşturmaktadır. Alan araştırması için Almanya’da Türklerin en yoğun olarak yaşadığı Nordrhein Westfalen, Baden Württemberg, Bayern ve Berlin eyaletlerinden eşit sayılarla ve cinsiyet, yaş, eğitim durumu, vatandaşlık durumu, aylık gelir durumu, medeni hal vb. farklı kriterlere sahip toplumun her kesiminden olacak şekilde, birinci, ikinci ve üçüncü nesilden 1.226’sı erkek, 823’ü kadın toplam 2.049 kişi üzerinde beşli likert ölçeğine göre düzenlenen ve 38 sorudan oluşan araştırma anketi uygulanmış, elde edilen veriler, SPSS 22 istatistik programına işlenmiş, yüzde, frekans ve ki-kare analizleri çıkartılmış, sonuç kısmında da mevcut bulgular yorumlanmıştır.

2. Almanya’ya Türk İşgücü Göçü

Almanya; Türkiye ile olan tarihsel bağları, acil işgücü ihtiyacı, yüksek ekonomik imkanları, iş bulma kolaylığı ve yaşam standartlarının yüksekliği gibi çekici faktörlerden dolayı, Türkiye’deki işçiler açısından her zaman Avrupa’da en çok tercih edilen ülke durumunda olmuştur. 1960 – 1994 yılları arası Avrupa’ya Türk işçi göçünün yaklaşık olarak %50-%75 arası Almanya’ya gerçekleşmiştir (Faist, 2003, s. 90). Türkiye’den yurt dışına modern anlamda ilk kitlesel işçi göçü 1961’de Almanya’ya olmuştur. Bundan sonra gerçekleşen Türkiye’den yurt dışına kitlesel işçi göçleri sırasıyla; 1964’te Almanya, Avusturya, Belçika ve Hollanda’ya, 1965’te Fransa’ya, 1967’de İsveç ve Avustralya’ya, 1975’te de Libya’ya olmuştur (Arayıcı, 2002, s. 44). Bu dönemlerde Türkiye’den yurt dışına göçte itici faktörler; işsizlik ve istihdam sorunu, iç göç ve yarattığı sosyo-ekonomik ve kültürel bunalımlar, kötü çalışma şartları, yetersiz maaş ve

iş imkânı ile sosyal hakların azlığı şeklinde özetlenebilir (Göksu, 2000, s. 24). Ayrıca 1960 askeri darbesi, hükümetin batılılaşmayı hızlandırmak amacı ile yurt dışına işgücü gönderimi sonucu ülke içi işsizlik oranını düşürme beklentisi, gidecek işçilerin ülkeye getirecekleri döviz ve geri döndüklerinde kalifiye işçi olarak hizmet edecekleri düşüncesi de bu göçe Türk hükümeti tarafından zemin hazırlanmasında etkili olan unsurlardır (Karagöz, 2001, s. 21). Genel hatlarıyla Almanya’ya Türk göçünü şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

2.1. Öncü göçler (1961 öncesi)

Almanya’ya modern anlamda ilk Türk işgücü göçü, 1956 yılında Kiel Üniversitesi Dünya Ekonomisi Enstitüsünün, Federal Almanya’nın Türkiye’ye yatırım yapması ve bu yatırımlarla Almanya’da ustabaşı olarak yetişmiş lise mezunu Türklerin istihdam edilmesi önerisi üzerine gerçekleşmiştir. İlk işgücü anlaşması Türkiye Dışişleri Bakanlığı ile Schleswig-Holstein Çalışma Bakanlığı arasında 1957’de imzalanmıştır. Bu anlaşma sonucu Türkiye’de yetişmiş ve mesleki eğitim görmüş, alanında uzman 12 kişilik bir zanaatkar grubu, aileleriyle birlikte Kiel’e gitmişlerdir. Bu ilk öncü grubun gidişinin ardından, bireysel imkanlarla, Almanya’ya küçük grupların göçleri başlamıştır. Bu ilk göçler neticesinde, yavaş yavaş Türkiye ile Almanya arasında işçi gönderimi üzerine bağlar kurulmaya başlamıştır. Örneğin; Almanya’da bulunan Türk iş adamları, sahip oldukları işletmelerde çalıştırmak üzere, Türkiye’den, ihtiyaç duydukları alanlardaki sanat okulu öğrencilerini, Almanya’ya staj yaptırmak üzere getirmeye başlamışlardır. Türkiye-Almanya arasındaki işçi trafiğini fark eden girişimciler tarafından kurulan aracı kuruluşlar, Alman firmalarının talepleri doğrultusunda Türkiye’den, özellikleri önceden belirlenmiş işçileri Almanya’ya çalışmak üzere getirmeye başlamışlardır. Tercüme ve İş Bulma adlı bu kuruluşlar ihtiyaç sahibi firmalara bu dönemlerde işçi teminine başlamıştır. Ayrıca Hamburg Zentralverband des Deutschen Handwerks ile Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu arasında sağlanan iş birliği ve Hamburg Türk-

Alman Ekonomik İlişkiler Araştırma Enstitüsü sayesinde de Türkler Almanya'ya, isimle çağrılmak suretiyle, işçi olarak gitmeye başlamışlardır. 1961'de Türkiye ile Almanya arasında imzalanan işgücü anlaşmasından sonra Almanya'ya işçi göçünün resmi olarak ve kitlesel boyutlarda başlamasıyla, bu gibi aracı kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilen sınırlı sayıda ve küçük gruplar halindeki işçi teminlerine, Almanya tarafından son verilmiştir (Şahin, 2010, s. 36; Abadan Unat, 2002, s. 18).

2.2. Kitlesel göçler (1961-1973 arası)

1960 yılına kadar Almanya'ya işçi göçü, kişisel çabalarla ya da aracı şirket, kuruluş ve firmalar vasıtasıyla, kısıtlı sayıda gerçekleşmekteydi. Federal Almanya'ya Türk işgücü göçü, Türkiye ile Almanya arasında imzalanan 30 Ekim 1961 tarihli ve "505-83 SZV/3-92-42" sayılı anlaşma ile sistemli ve kitlesel göç halini almıştır. İki ülke arasında imzalanan ve 12 maddeden oluşan bu anlaşma, genel olarak Türkiye'den getirilecek işçilerin seçimleri, Almanya'ya sevk edilmeleri, işlemler sırasında Türkiye ve Almanya'nın sorumlulukları konularını kapsamaktaydı. Buna göre Türk tarafınca Türkiye'de irtibat büroları açılacak ve başvuran işçi adayları arasında ilk elemeler yapılarak seçilen uygun adaylar irtibat bürolarına yönlendirilecekti. İlk elemeyen geçen adaylar, Alman tarafının yapacağı ikinci elemeye alınacak, işçi adayları gruplar halinde Alman doktorlar tarafından sağlık kontrollerinden geçirilecek, gerekli koşullara sahip olduğu belirlenen adaylardan uygun görülenler, Alman tarafınca seçilerek Almanya'ya gönderilecekti (Çil, 2011, s. 44). İlk giden öncü gruba üç ile beş sene arası geçici oturma ve çalışma izni verilmişti. Ailelerini getirme ve sonradan birleşme hakkı da tanınmadığı için 1960'lı yıllarda Almanya'ya giden ilk işçiler genellikle bekar genç erkeklerden oluşmaktaydı. 1960'lı yılların sonuna doğru ise Almanya'nın ihtiyacı doğrultusunda çeşitli sektörlerden Türk kadınları da Almanya'ya işçi olarak gitmeye başlamışlar ve Almanya'daki birinci nesli oluşturmuşlardır (Tekin ve Hasskamp, 2011, s. 167; Faist, 2003, s. 122; Akkaya, 2011, s. 199).

Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu verilerine göre 1961 yılında, Türkiye'den Almanya'ya, kişisel imkanlar ya da aracı kurumlar vasıtasıyla giden 1.430'u erkek ve 46'sı kadın olmak üzere toplamda 1.476 kişi vardır. Bu sayı Türkiye ile Almanya arasında imzalanan işgücü anlaşması sonucu, 1962 yılında, 10.493'ü erkek ve 532'si kadın olmak üzere toplamda 11.025 kişiye ulaşarak kitlesel göç halini almıştır. İlk gidenlerin Almanya'ya yerleşerek çalışma hayatına başlamaları, yüksek ücretler elde etmeleri ve bunun Türk kamuoyunda dikkat çekmesi sonucu, Türkiye'deki işçiler daha yüksek oranlarla Almanya'ya işçi olarak gitmeye başlamışlardır. 1963'te Almanya'ya gönderilen işçi sayısı 23.436'dır. Bu oran 30.04.1964 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında imzalanan sosyal güvenlik sözleşmesi sonrası daha da artarak 54.902'ye ulaşmıştır. 1967 ve 1971'de Avrupa'daki ekonomik sorunlardan dolayı işçi akımı yavaşlamış ise de sonraki yıllarda yeniden artarak devam etmiştir. 1969 yılında Türkiye'den Almanya'ya giden işçi sayısı 98.142'dir. En yüksek oranlı kitlesel göç ise 1973 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihte Türkiye'den Almanya'ya göç eden işçilerin sayısı 103.793'tür. 1961 yılında Almanya'ya sadece 46 kadın işçi gitmişken, 1973 yılında Almanya'ya giden kadın işçilerin sayısı 24.267'dir. Kitlesel göç dönemi olan 1961-1973 yılları arası Türkiye'den Almanya'ya çalışmak için gönderilen toplam işçi sayısı; 457.301'i erkek, 125.258'i kadın olmak üzere toplamda 582.559 kişidir.

2.3. Aile göçleri (1973-1980 arası)

15 Ekim 1973 tarihinde Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliğinin (OAPEC) ambargosu sonucu Avrupa'da büyük bir petrol krizi yaşanmıştır. Bu petrol krizi ve devamında yaşanan ekonomik bunalım sonucu fabrikalar kapanmaya, işletmeler iflas etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Avrupa ülkeleri yabancı işgücü ithalini durdurma kararı almıştır (Taşdelen, 2000, s. 5).

23 Kasım 1973'te Almanya, Avrupa Birliğine üye olmayan ülkelere işçi alımını durdurmuştur. Bu tarihten sonra, Türkiye'den Almanya'ya başlayan kitlesel işçi göçleri büyük oranda azalma

göstermiştir. Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu verilerine göre 1961-1973 yılları arası Türkiye'den Almanya'ya işçi olarak toplam 582.559 kişi gönderilirken, bu oran 1974-1980 yılları arası toplamda sadece 9.412 kişidir. Petrol krizi döneminde yabancı işçilerin toplu olarak fabrikalardan çıkarılması, Almanya'da yaşayan Türk işçileri kendi iş yerlerini kurmaya itmiştir. Bu durum onların toplumsal statülerini de etkilemiş ve Almanya'da misafir oldukları düşüncesini yavaş yavaş değiştirmeye başlamıştır. Almanya'ya kitlesel Türk işçi göçü 1973'te son bulmasına rağmen Almanya'daki Türk nüfusunda büyük bir azalma olmamış, aksine ilerleyen yıllarda Türklerin sayısı katlanarak çoğalmaya devam etmiştir. 1980 yılına gelindiğinde Almanya'daki Türk nüfusu 1.462.400 kişiye ulaşmıştır. Bu tarihlerde Almanya'da Yunanlıların sayısı 193.500, İspanyolların sayısı ise 77.800 kişi azalmıştır (Aslan, 1996, s. 6).

1973 yılında Almanya'nın ithal işçi alımını durdurması sebebiyle, bu tarihten sonra Türkiye'den Almanya'ya göç, aile birleşimleri yoluyla gerçekleşmiştir. Almanya'daki Türklere tanınan aile birleşimi hakkı sonucu, Almanya'daki Türk işçiler, Türkiye'de bulunan eşlerini ve çocuklarını, bu yolla Almanya'ya getirmeye başlamışlardır. Aile birleşimleriyle beraber artık Almanya'da Türk nüfusu kalıcı özellik göstermeye başlamıştır. Türkler, 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'ye geri dönme fikrinden vazgeçerek Almanya'ya kalıcı olarak yerleşmişlerdir (Akkaya, 2011, s. 199; Alkan, 2011, s. 180; Kartal Doyuran, 2004, s. 21; Köksal, 1986, s. 112).

2.4. Politik göçler (1980-1990 arası)

Türkiye'den Almanya'ya göç akımı, 1980 yılında Türkiye'de yapılan askeri darbe ve devamında ülkede oluşan siyasi kaos sonucu "Politik Göç" şeklini almıştır. Buna göre 1980-1990 yılları arası Almanya'ya Türkiye'den toplam 158.263 siyasi sığınma talebi yapılmıştır. Darbe sonrası yaşanan politik göçlerle Türklerin sayısı Almanya'da giderek artmaya devam etmiştir (Akkaya, 2011, s. 199). Öncü göçlerden politik göçlere kadarki süreçte, her yıl nüfusunu artıran Türkler, 1980'li

yıllara gelindiğinde, kendilerinden daha önce Almanya'ya göç etmeye başlamış olan diğer yabancılar arasında sayıca öne geçmeye başlamışlardır. Alman İstatistik Dairesinin verilerine göre 1980 yılında Almanya'da bulunan toplam yabancı sayısı 4.453.308 kişidir. Yabancıların genel nüfusa oranı ise %7.2'dir. Türklerin sayısı 1.462.400'dür. Bu tarihte Türkler Almanya'da yaşayan yabancıların toplam nüfusunun %32.8'ini oluşturmaktadır. 1990 yılına gelindiğinde ise Türklerin sayısı 1.694.649 kişiye ulaşmış ve yabancı nüfusun % 31.7'sini oluşturur hale gelmiştir.

Almanya'da yabancı işçi sayısının fazlalığı, geri dönmesi planlanan işçilerin Almanya'ya yerleşmeleri ve aile birleşimlerinden faydalanarak eşlerini ve çocuklarını da getirmeleri üzerine, 1 Kasım 1983 yılında, CDU iktidarı "Geri Dönüş Teşvik Yasası" nı çıkarmıştır. Bu yasa 30 Haziran 1984 yılına kadar göçmenlerin ülkelerine geri dönmeleri yönünde uygulanmıştır. Yasa neticesinde Almanya'da bulunan Türklerin bir kısmı Türkiye'ye kesin dönüş yapmışlardır. Fakat yapılan teşvik ve yardımlara rağmen Türklerin geri dönüş oranı, Almanya'daki nüfus artış hızlarına göre oldukça azdır. Teşvik yasının uygulandığı yılda yaşanan geri dönüşlerden sonra, 1985 yılından itibaren Türkler, Almanya'da sayılarını aile birleşimi yoluyla artırmaya devam ettirmişlerdir. Hatta geri dönüş teşvik yasının uygulandığı yıllarda bile, aile birleşimleri yoluyla Türkler Almanya'ya gelmeyi sürdürmüşlerdir. 1983 yılında 27.800 kişi, 1984 yılında ise 14.400 kişi aile birleşimi yolu ile Almanya'ya gelmiştir. 1985 yılından sonra ise artık Almanya'daki misafir işçiler, bu adlandırmadan kurtularak göçmenlik statüsüne kavuşmaya başlamışlardır (Şen ve Goldberg, 2004, s. 20; Şen, Ulusoy ve Öz, 1999, s. 41; Aslan, 1996, s. 6).

2.5. Evlilik göçleri (1990 sonrası)

1990 yılına gelindiğinde artık Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü tamamen durmuş, aile birleşimleri tamamlanmış ve Türkler Almanya'ya misafir işçi olarak geldikleri ilk dönemlerdeki Alman toplumundan izole yaşadıkları hayata son vererek hâkim toplumla yakın ilişkiler kurmaya

başlamışlardır. 1 Ocak 1991 yılında çıkarılan yabancılar yasası Almanya'daki Türklerin toplumsal hayata katılımlarında ve Almanya'daki konumlarında çok önemli bir yere sahiptir. Bu yasa ile Almanya'daki yabancıların Alman vatandaşlığına geçişleri kolaylaşmıştır. Bu tarihten itibaren özellikle ikinci nesil yoğun olarak Alman vatandaşlığına geçmeye başlamıştır. Vatandaşlık hakkı alan Türkler, Alman siyasi hayatında da varlık göstererek toplumsal yaşama katılımlarını artırmışlardır (Kılıçaslan, 2006, s. 58; Şen vd., 1999, s. 19).

Alman vatandaşlığına geçişle birlikte siyasi ve sosyal hayatın yanında iş hayatında da daha fazla hak elde eden Türkler, ekonomik olarak daha yüksek standartlara sahip olmaya başlamışlardır. Giderek daha fazla işletme sahibi olan Türkler, 1990 yılından itibaren artık Almanya'da iş arayan konumundan işveren konumuna geçiş yapmışlar, kendi işletmelerini kurmuşlar ve Almanya'da istihdam oluşturmaya başlamışlardır. Sosyal, siyasi ve ekonomik anlamda güçlenen Türklerin sayısı 1990 yılından sonra da Almanya'da artmaya devam etmiştir. 1990 sonrası Türkiye'den Almanya'ya göçler, evlilik yoluyla devam etmiştir. Almanya'da çalışan ya da kendi işyerine sahip olan Türkler, Türkiye'den evlilik yoluyla Almanya'ya ithal gelin ve damatlar getirmeye başlamışlardır (Akkaya, 2011, s. 199).

3. Almanya Türklerinin Dilsel Tutumları

Crystal'in "An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages" adlı eserinde de belirtildiği üzere dil tutumu; bireylerin sahip oldukları ana dile ya da başka dillere karşı düşünceleridir. Bu düşünceler olumlu ya da olumsuz yönde olabilir. Dilsel tutum farklı dil değişkenlerine karşı gösterilen duygusal, bilişsel veya davranışsal tepkilerdir (Ryan, Giles ve Sebastian, 1982, s. 7). Almanya'da geçirdikleri sürenin sonunda Türklerin sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarıyla beraber dilsel tutumlarında da farklılaşmalar meydana gelmiştir. Doğup büyüdüğü topraklardan, kendine yabancı bir kültüre, dine ve dile sahip başka bir ülkeye göç eden ve göç ettiği ülkede yarım asrı geride bırakan bir topluluk elbette ki toplumdilbilimin araştırma

sahası içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Dilbilimin alt disiplini olan toplumdilbilim, adından da anlaşılacağı üzere toplumun dille olan ilişkisini araştırır ve malzemesini de insanın dil kullanımı oluşturur (Öztürk Dağabakan, 2012, s. 87-89). Dil, canlı bir varlık olması ve sürekli değişim halinde bulunmasıyla beraber aynı zamanda da sosyal bir unsurdur (Bavelas ve Gerwing, 2007, s. 284). Her toplumsal unsur gibi dil de içinde bulunduğu toplumun özelliklerine göre şekil alır ve sosyal etkenlere göre kendini yeniler (Akarsu, 1984, s. 80). Oluşan bu yeni unsurlar, dilin ait olduğu topluluğun özelliklerine göre farklılıklar gösterebilir. Bernstein'ın "Eksiklik Kuramı (Defizithypothese)"na göre aynı toplum içinde bulunan insanlar, ait oldukları tabakaya göre dilsel farklılıklar göstermektedir (Heger, 2010, s. 3). Genel hatlarıyla tutum; eğilimler, duygular, korkular ve inançların etkisiyle gelişen davranışlar bütünüdür (Thurstone, 1928, s. 531). Dilsel tutum ise bireylerin dil değişkenlerine karşı ortaya koydukları değerlendirmelerdir (Ryan vd., 1982, s. 7). Crystal'e göre bu değerlendirmeler; kişi, toplum, çevre ve sosyal tabaka gibi çeşitli etkenlere göre olumlu ya da olumsuz şekilde olabilir.

Kişilerin yaşamları boyunca maruz kaldıkları çeşitli etmenler, sosyal durumları, ekonomik gelişimleri ve ait oldukları toplumun temel dinamikleri onların dilsel tutumları üzerinde etkilidir. Çünkü tutumlar insanlarda doğumla kazanılmaz, aksine sonradan öğrenilir (Balcı vd., 2012, s. 969). Kişinin yaşamı boyunca edindiği bu dilsel tutumlar, dilin sürekli değişen ve gelişen yapısına doğru orantılı olarak, zaman içerisinde ve çeşitli etkenler neticesinde değişikliklere uğramaktadır. Bu etkenler genel olarak konuşucunun içinde bulunduğu etnik topluluk, yaş, eğitim, cinsiyet ve iletişim ortamı şeklinde kendini gösterir (König, 1992, s. 25). Bundan dolayı geçirdiği yarım asırlık süreç sonrasında elbette ki Almanya Türklerinin dil özelliklerinde de çeşitli farklılıklar oluşması son derece doğaldır.

Bu araştırmanın temelini oluşturan anketin sonuçları analiz edildiğinde; Almanya Türklerinin büyük çoğunluğunun ana dilleri olarak hala

Türkçeyi gördükleri, çift ana dili olduğunu düşünmedikleri fakat iki dilli olmanın da bir avantaj olduğu görüşüne sahip oldukları tespit edilmiştir. Bununla beraber katılımcılar Türkçeyi daha çok evde aileleriyle iletişimde kullandıklarını belirtmişlerdir. Ana dili kullanım sıklığı maddelerine verilen cevaplarda katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkçeyi hemen her gün kullandıkları ve bu kullanımın daha çok sözlü olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar diğer Türk aileleriyle sık sık görüştiklerini ve bu görüşmelerde de Türkçe konuştuklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu Türkiye ile sıkı ilişki içindedir. Katılımcılar sık sık Türkiye'ye gittiklerini ve bundan dolayı Türkiye ile bağlarının güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ana dillerinin yaşatılması açısından Almanya'da bulunan Türk derneklerinin çok önemli olduğunu düşünmektedirler. Yine Almanya'daki okullarda okutulan Türk Kültürü derslerinin Türkçenin devamlılığı açısından önemli olduğunu belirtmişlerdir. Diğer bir maddede katılımcılar büyük oranda çocuklarıyla Türkçe iletişim kurduklarını ve gelecekte de iletişimde Türkçeyi tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Fakat bu durumun Alman toplumundan kopuk yaşamak anlamına gelmediği ve içinde buldukları toplumdan kopuk yaşamının da Türkçeyi korumayacağı yönünde bir düşünceye sahip oldukları tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu arkadaş çevrelerinin genellikle Türklerden oluştuğunu, kendilerini Türkçe daha rahat ifade ettiklerini ve öfke, sevinç, şaşkınlık gibi duygusal durumlarda kullandıkları ilk dilin Türkçe olduğunu belirtmişlerdir. Uygulanan frekans analizinin sonuçlarına göre araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların büyük çoğunluğunun günlük konuşmalarda Almanca-Türkçe arasında ani geçişler yaptığı saptanmıştır. Ayrıca katılımcılar, Türklerin öncelikle Türkçeye hâkim olmaları gerektiğini ve yeni nesillerin ilk olarak kendi ana dillerini öğrenmelerinin zaruri olduğunu belirtmişlerdir. Ankete katılan kişilerin büyük çoğunluğu kendi ana dillerinin iyi düzeyde olduğunu fakat gelecek nesillerin Türkçeye

hakimiyetlerinin daha zayıf olacağını düşünmektedir. Yine elde edilen sonuçlara göre Almanya Türkleri arasında, gençlerin konuşurken daha fazla hata yaptığı, Türkler arasında bölgesel ağızların kullanımının -gençlerde daha az olmak kaydıyla- yaygın olduğu ve bu ağız varlığının Türkçenin zenginliğini gösterdiği görüşü hakimdir. Ayrıca katılımcıların Türkçenin gelecekte Almanya içinde unutulmayacağı ve yeni nesillerin ana dillerinin Almanca olmayacağı görüşünde olduğu tespit edilmiştir. Anketin son bölümündeki sorulara verilen cevaplar incelendiğinde ise Almanya'daki Türk gençlerinin Türk Edebiyatını ve yazarlarını yeterince tanımadıkları düşüncesinin katılımcılar arasında yaygın olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu sıklıkla Türkçe yayın yapan televizyon ve radyo kanallarını takip ettiklerini ve yine Türkçe yayımlanan dergi, gazete ve kitapları okuduklarını belirtmişlerdir. Son olarak dil- entegrasyon ilişkisi açısından değerlendirilen sonuçlara göre Türklerin eskiye oranla Alman toplumuyla birlikte yaşama fikrine daha olumlu yaklaştıkları ve Almanca dil becerisinin bu bağlamda bir avantaj olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bilindiği üzere eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin ana dil bilinçleri de yüksek olmaktadır (Kipp'ten aktaran Çolak Bostancı, 2014, s. 116). Bu mevcut durum Almanya Türklerinde de tespit edilmiştir. Almanya'da yarım asırlık bir süreci geride bırakan Türk toplumu, geçirmiş olduğu değişim ve maruz kaldığı tüm olumsuz etkenlere rağmen hala Türkçeyi ana dili olarak görmektedir. Bu yaklaşımda kişilerin dil, eğitim ve gelir durumu değişkenleri oldukça önemlidir. Elde edilen bulgular incelendiğinde; Almanya'daki Türkler arasında, yüksek eğitilmiş sınıfın düşük eğitilmiş sınıfa, birden fazla dil konuşabilenlerin sadece tek dil konuşabilenlere ve gelir durumu yüksek kişilerin alt gelir sınıfında olanlara oranla ana dil bilincinin daha yüksek olduğu söylenebilir. İki dilliliğe karşı olumlu yaklaşım, yine bu üç sosyal gruba mensup kişilerde, diğerlerine göre daha belirgindir. Kuşaklar arası fark ele alınacak olursa; birinci ve ikinci neslin ana dile bakış

açıları üçüncü nesle göre daha olumludur. Elde ettiğimiz bu sonuç, Yağmur ve Akıncı'nın "Language use, choice, maintenance, and ethnolinguistic vitality of Turkish speakers in France: Intergenerational differences" adlı çalışmalarında belirttikleri sonuçlarla da örtüşmektedir. Buna göre birinci ve ikinci nesiller çift ana dilleri olmadığını belirtirken üçüncü nesil Türkler çift ana dile sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Ayrıca iki dilliliğin avantaj olduğu fikri üçüncü nesilde, birinci ve ikinci nesle göre çok daha baskındır. Elbette ki bu durumun ortaya çıkmasında üçüncü neslin Almanya'da doğup büyümüş olması, çok iyi Almanca bilmesi ile birinci ve ikinci nesilden farklı olarak Alman toplumuyla hayatın her alanında kaynaşmış olmasının da etkisi vardır.

Türkiye kökenli göçmenler Almanya'da yoğun dayanışma içerisindedirler. Yüzlerce dernek, sivil toplum kuruluşu ve organizasyona sahip olmaları, ticari ilişkilerini kendi aralarında yürütmeleri, dini ihtiyaçlarını ortak karşılama gereksinimi ve aynı mahallelerde yaşama istekleri gibi çeşitli nedenlerin yanı sıra elbette yabancı bir toplumda yaşamanın getirdiği azınlık psikolojisi de onların daha çok bütünleşmesini, dayanışmasını ve iç içe olmalarını sağlamaktadır. Diğer Avrupa ülkelerine göre Almanya'da çok daha yoğun şekilde bir arada olan Türkler, elbette ki bu beraberliğin neticesinde Türkçeyi sadece ev ortamında değil, sosyal yaşam ve iş hayatında da yoğun olarak hemen her gün kullanmaktadır (Yağmur, 2010, s. 234). Almanya Türklerinin Türkçeyi kullanma eğilimleri oldukça yüksektir. Türkçeyi kullanım sıklığında cinsiyet, vatandaşlık ve dil bilme durumu önemlidir. Buna göre erkekler kadınlara, aylık gelir durumu düşük olanlar yüksek olanlara, Türk vatandaşlığı ve çifte vatandaşlık sahipleri Alman vatandaşlığına sahip olanlara, konuşabildikleri dil sayısı fazla olanlar az olanlara, eşi Türk vatandaşı olanlar eşi Alman vatandaşı olanlara göre Türkçeyi daha çok kullanma eğilimi içerisindedirler.

Ortak dili kullanan insanlar arasında ortak kültür özelliklerinin de olması doğaldır (Parekh, 2002, s. 185). Her ne kadar Türkler Alman toplumu içinde yaşıyor olsalar da Türk kültürünü ve onun yapısal

özelliklerini güçlü şekilde bünyelerinde barındırmaktadırlar. Bu durum, Türk toplumunun sınıfsal yapısı ve kültürel durumu ile açıklanabilir. Türk toplumunun bireylerine dayattığı ağır cinsiyet rolleri elbette ki kişilerin dilsel eğilimlerine de etki etmektedir (Ercan ve Yağcıoğlu, 2007, s. 1). Türk erkekleri ana dillerini koruma eğilimi içerisindedirler ve evde eşleriyle ya da çocuklarıyla genelde Türkçe konuşmaktadırlar. Türkçe Almanya'da en sık ev ortamında kullanılmakta ve yeni nesillerin ana dillerini öğrenmeleri de aile ortamında sağlanmaktadır (Baş, 2014, s. 82). Burada babanın ana dili ile kültürü koruma ve sürdürme içgüdüğü etkindir. Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarının çoğu, hakları olmasına rağmen Alman vatandaşlığına geçmek istemeyen kişilerden oluşmaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri vatandaşlık değişimi ile millî kimlik, dil ve kültür kaybı yaşanabileceği korkusudur. Öyle ki Türk vatandaşlığında kalanların ya da çifte vatandaşlığa sahip kişilerin Türkçeyi kullanma eğilimleri, Alman vatandaşlığına geçmiş kişilere oranla daha yüksektir.

Almanya'ya göçün ilk dönemlerinde Türklere verilen misafir işçi unvanı, onlarda uzun yıllar sürecek "Almanya'da geçici olma" algısını oluşturmuştur. Bu anlayış sebebiyle Türkler, uzun yıllar boyunca Türkiye'ye geri dönme hayaliyle yaşamış ve bu durum onların hâkim dile yönelmelerini geciktirmiştir. Kuşaklar arası fark incelendiğinde Türkçeyi kullanma eğilimi, yoğun olarak birinci nesilde göze çarpmaktadır. En az oran ise üçüncü nesil Türklere aittir. Türkçenin kullanım alanlarına bakıldığında üçüncü nesil Türklerin Türkçeyi daha çok evde, birinci ve ikinci nesil Türklerin ise Türkçeyi evle beraber sosyal hayatlarında da sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Bunun temel sebebi, birinci ve ikinci neslin genellikle sosyal çevrelerinin de Türklerden oluşuyor olmasıdır. Oysaki üçüncü nesil Türkler Alman toplumuyla daha sıkı ilişki içinde olduğu için sosyal çevreleri de birinci ve ikinci nesle oranla daha çok Türk olmayan kişilerden oluşmaktadır. Üçüncü neslin genellikle evde Türkçeyi kullanma eğiliminde bulunması bu

durumun doğal bir sonucudur. Türkçeyi kullanma eğilimlerine etki eden diğer önemli bir faktör de eğitim durumudur. Daha önce de belirtildiği üzere, eğitilmiş kişilerin dil bilinçleri diğer kişilere göre daha ileri düzeydedir. Üniversite mezunu Türklerin Türkçeyi kullanma eğilimleri; ilköğretim, ortaokul ve lise mezunlarına oranla daha yüksektir. Almanya Türklerinin Türkçeyi kullanma eğilimleri yüksek olmakla beraber bu eğilim daha çok sözlü dil üzerinedir. Birinci nesil Türkler, Türk dernek ve sivil toplum örgütlerinde, kahvehanelerde ve özellikle ibadet yerlerinde Türkçeyi sözlü olarak kullanırlar (Çolak Bostancı, 2014, s. 123). Türkçenin yazılı olarak kullanım alanlarının kısıtlılığı ve sosyal ortamda ya da ev ortamında Türkçe kullanımının yoğunlaşması elbette ki sözlü dili daha tercih edilir hale getirmiştir. İkinci ve üçüncü neslin sosyalleşmesi aile, okul ve arkadaş çevresinde gerçekleştiğinden, bu ortamlarda sözlü dilin tercih edilmesi de kaçınılmaz olmaktadır (Yıldız, 2012, s. 1). Ayrıca Türk gençleri ev ve sosyal ortamlarının haricinde kendi aralarında da Türkçeyi daha çok sözlü olarak kullanmaktadırlar (Adıgüzel, 2004, s. 221).

Azınlık dilleri buldukları ülkelerin hâkim dillerine kayma eğilimi içindedir. Gerek günlük hayatın olağan akışında gerekse beraber yaşanan toplumla sosyalleşme sürecinde etkin olan hâkim dildir. Göçmenler bu hâkim dile kayma eğilimine sahip olmakla beraber kimi zaman da bu etkinin neticesinde ana dillerini koruma eğilimi gösterirler (Yalınkılıç, 2013, s. 116). Almanya Türklerinde bu ikinci eğilim daha güçlü gözlemlenmektedir. Çeşitli Avrupa ve Balkan ülkeleri ile Amerika'da yaşayan Türkler üzerine yapılan araştırmaların sonuçları incelendiğinde, Türkçenin en çok Almanya'da etnik dilsel canlılığa sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkçe diğer azınlık dilleri arasında da en canlı dil olma özelliği taşımaktadır (Yağmur, 2010, s. 226). Bunun temel sebeplerinden biri de Almanya Türklerinin aile ortamında Türkçe konuşma eğilimleridir. Çünkü azınlık dillerinin sürdürümü açısından ana dilin evde konuşuluyor olması çok önemlidir (Yalınkılıç ve Yağmur, 2014, s. 294). Bireyler doğup büyüdüğü coğrafyalardan, çeşitli sebeplerle kendi dil ve kültürlerine yabancı farklı

coğrafyalara göç edebilirler. Göç eden kişiler, gittikleri ülkelerde farklı dilsel topluluklar arasında yaşıyor olsalar bile kendi ana dillerini kullanmaya devam ederler. Bireylerin farklı dilsel topluluklar içerisinde ana dillerini kullanmaya devam etmelerine dil sürdürümü adı verilir (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s. 89). Dil sürdürümlerindeki en etkili unsurlar; nüfus dağılımı, yaş, doğum yeri, göç edilen ülkede yaşama süresi, cinsiyet, evlilik durumu, eğitim ve ağız kullanımınıdır (Kipp, Clyne ve Pauwels, 1995, s. 117). Birinci ve ikinci kuşak Türkler yeni nesillerle Türkçe konuşma eğilimi göstermektedirler. Bu eğilim, eğitim seviyesi yüksek kişilerde çok daha fazla kendini göstermektedir. Yağmur "Language use and ethnolinguistic vitality of Turkish compared with the Dutch in the Netherlands" başlıklı çalışmasında Hollandalı Türklerinin dil tutumlarını ortaya koymuş ve eğitimin dil sürdürümlerindeki önemini vurgulamıştır. Yüksek eğitilmiş kişiler hem ana dil bilincine sahiptir hem de yeni nesillere ana dillerini öğretmeye meyillidirler (Kipp'ten aktaran Çolak Bostancı, 2014, s. 116). Nordrhein Westfalen ve Baden Württemberg eyaletlerindeki Türklerde bu eğilim en üst seviyededir. Almanya'ya ilk göç eden ve Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler olan Nordrhein Westfalen ve Baden Württemberg eyaletleri, sahip oldukları dinamik Türk nüfusu, bu nüfusun ana dil ve kültürlerine olan bağlılıkları ve dil sürdürümü açısından diğer eyaletlerden ayrılmaktadır.

Almanya Türklerinin; akrabalık bağları, tatillerde memleketlerine gidiyor olmaları, Türkiye ile ticaret ilişkileri ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sebebiyle Türkiye ile olan bağları oldukça güçlüdür. Almanya Türkleri sıklıkla Türkiye'ye seyahat etmektedirler. Birinci nesil Türkler, geçmişten gelen bağları sebebiyle bu seyahatleri en çok yapan kitledir. Almanya'ya göç ederek doğup büyüdüğü topraklardan ayrılıp kendi dil ve kültürlerine yabancı başka bir ülkede yaşamaya başlayan Türkler, gerek hakim dili yeterince bilmemeleri, gerek yabancı bir ülkede olmalarının vermiş olduğu dayanışma içgüdüsü gerekse de çalıştıkları iş yerlerinin kendilerine

tahsis etmiş oldukları konutların genelde aynı bölgelerde ve iç içe olması sonucu, gettolaşma olarak adlandırılan, hakim toplumdaki kopuk şekilde bir arada yaşamaya başlamışlar ve zamanla kendilerine has Türk mahallelerini oluşturmuşlardır. Genellikle birinci ve ikinci neslin oluşturduğu ve bünyesinde düşük eğitimli bireyleri barındıran bu homojen bölgeler Almanya’da dil sürdürümünü olumlu yönde etkilemiştir. Hâkim topluluk içinde eriyip kaybolmak korkusu, kültürün ve dilin yok olacağı endişesiyle birleşince, göçmen Türklerde dile daha fazla bağlanma, ana dili koruma ve kullanmayı sürdürme refleksi oluşturmuştur (Myers Scotton, 2006, s. 90). Genel olarak mevcut durum bu şekilde de olsa, günümüzde Almanya Türkleri Alman toplumundan kopuk yaşamının Türkçeyi koruduğunu düşünmemektedir. Bu araştırmanın sonucu göstermektedir ki artık Almanya Türklerinde geçmişten gelen hâkim toplumdaki ayrı yaşama ve bu sayede dili ve kültürü koruma tutumu değişikliğe uğramıştır. Bu tutum değişikliğindeki en önemli etkenler, günümüzde artık Almanya’nın hemen hemen her bölgesinde bulunan Türk sivil toplum örgütleri, dernekler, ibadet merkezleri ve bunun gibi göçmen Türklerin dillerini ve kültürlerini kaybetmeyeceklerini hissettiren kuruluşların varlığıdır. Almanya Türklerinin Türk dernek ve kuruluşlarına sıkça gittikleri ve bu derneklere karşı olumlu tutum gösterdikleri belirlenmiştir. Adıgüzel’in “Kimliğin Korunmasında ve Üretilmesinde Türk Derneklerinin Rolü Almanya / Köln Örneği” adlı doktora tezinde de bu durum detaylıca ortaya konmuştur. Nesiller arasında, bu dernek ve kuruluşların faaliyetlerine en sık katılan grup birinci nesil, en az katılan ise üçüncü nesildir. Türk derneklerine, erkekler kadınlara oranla daha çok gitmektedirler. Bunun sebebi Türk kültüründeki keskin cinsiyet rolleridir. Erkekler genellikle Türk kahvehaneleri ya da derneklerinde sosyalleşip ana dillerini kullanırken, kadınlar daha çok ev ortamında Türkçeyi kullanmaktadırlar. Türk derneklerine gidiş oranlarında en düşük seviye üniversite mezunları ve Almanya doğumlularda görülmektedir. Bu durum üniversite mezunlarının ve Almanya doğumlu kişilerin sosyal çevrelerinin, Türkiye doğumlu ve daha

düşük eğitim seviyesine sahip bireylere oranla daha fazla Türk olmayan kişilerden oluşuyor olmasıyla ilgilidir. Buna rağmen araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu Türkçenin yaşatılması ve sürdürülmesi konusunda Türk derneklerinin ve okullarda verilen Türk kültürü derslerinin çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Almanya Türkleri arasında dil sürdürümü en çok eğitim seviyesi yüksek katılımcılarda görülmektedir. Bireyin dil bilme durumu da dil sürdürümünde etkilidir. Birden fazla dil bilen kişilerin dil sürdürümünün de yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca kültür merkezleri ve ibadet yerlerinde kullanılan dilin Türkçe olması da dil sürdürümünde olumlu bir etmendir (Çolak Bostancı, 2014, s. 123).

Dil tercihi; çok dilli ortamda bulunan kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim, toplumsal baskı, dilsel yeterlilik, sosyo-ekonomik durum gibi etkenler neticesinde diğer insanlarla iletişimlerinde diller ya da değişkenler arası tercih yapma durumudur. Kişiler böyle durumlarda bazen kendi dillerinin farklı değişkenlerini bazen de ana dilleri dışında bir dili tercih edebilirler (Yalınkılıç, 2013, s. 51; İmer vd., 2011, s. 89). Katılımcıların dilsel tercihleri; aile ortamında, yakın arkadaş çevresinde ve sosyal hayatta olmak üzere değişiklik göstermektedir. Buna göre evde ve yakın arkadaşlarla iletişimde genellikle Türkçe tercih edilmektedir. Bu duruma benzer bulgular Baş’ın “Federal Almanya’da Yayımlanan Türkçe Günlük Gazetelerin Dil Kullanımı Üzerine” başlıklı çalışmasında da ortaya konmuştur. Ayrıca bu noktada dikkat çeken başka bir konu, erkeklerin kadınlara göre çok daha az oranda sosyal ortamlarında Almancayı tercih ediyor olmasıdır. Kadınlar ve erkekler toplumsallaşma süreçlerinden dolayı farklı dilsel biçimler edinmektedirler. Buna göre erkeklerin sosyal ortamları kadınlara göre daha geniştir. Erkekler bu geniş sosyal ortamlarda büyük gruplarla rahatça konuşma eğilimi içerisindedirler (König, 1992, s. 34). Türk erkeklerinin sosyal çevrelerinin daha çok kendi ana dilini rahatça konuşabildiği ve kendilerini özgürce ifade edebildiği kişilerden oluşması doğaldır. Ayrıca Türkiye doğumlu bireylerin de ana dillerinde aynı şekilde özgürce konuşma eğilimi içerisinde

olduklarını belirtmek gerekir. Erkek katılımcılar ve Türkiye doğumlu kişiler sosyal ortamlarında ana dillerini konuşmayı tercih etmektedirler. Ayrıca gelir seviyesi yüksek olan bireylerin dar gelirli kişilere oranla daha geniş ve çeşitlilik arz eden sosyal çevreleri bulunmaktadır. Bu sebeple gelir seviyesi yüksek kişiler de sosyal hayatlarında Almancayı tercih etmektedirler. Nesiller arası fark ele alındığında ise üçüncü nesil sosyal hayatında Almanca konuşmayı tercih ederken birinci nesil bunu reddetmektedir. Bu durumu ortaya koyan en önemli etmenler elbette ki üçüncü neslin Almanya'da doğup büyümüş olması, Almancaya hâkim olması ve sosyal çevrelerinin çoğunlukla Türk olmayan kişilerden oluşmasıdır.

Çift ana dile sahip kişilerin en çok hangi dile bağlı olduklarını, onların duygularını ifade ederken tercih ettikleri dil ortaya koymaktadır. Özellikle iki dilli insanlar için duyguların dili onların en bağlı oldukları dildir (Yalınkılıç ve Yağmur, 2014, s. 297). Katılımcıların büyük çoğunluğu öfke ve sevinç gibi duygusal durumlarda ilk olarak Türkçeyi tercih etmektedirler. Duygusal tepkimelerde Türkçe tercihi; Nordrhein Westfalen ve Baden Württemberg eyaletlerinde Berlin ve Bayern eyaletlerine oranla daha yoğun şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durum da yine bu iki eyalette bulunan Türklerin demografik özellikleri ve dilsel canlılık durumuyla açıklanabilir. Türklerin en yoğun olarak yaşadığı ve dilsel canlılığın en yüksek olduğu iki eyalet Baden Württemberg ve Nordrhein Westfalen eyaletleridir. Bunun yanında Türk göçmenlerin; vatandaşlık durumu, doğulan ülke, medeni hal ve dil bilme değişkenlerinin onların dil tercihlerinde oldukça etkili olduğu saptanmıştır. Buna göre Türkiye doğumlular, Türk vatandaşlığına sahip olanlar, evli kişiler ve birden fazla dil bilen bireyler bu tip anlık duygu artışlarında ilk olarak Türkçeye başvurumaktadırlar. Nesiller arası farka bakıldığında ise yine birinci neslin duygusal tepkilerinde üçüncü nesle oranla daha çok Türkçeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Dil tercihlerinde kişilerin hâkim oldukları dil ön plana çıkmakla beraber, içinde bulunulan ortam da bu konuda etkilidir. Örneğin göçmen çocukları, ana dillerini evde ve genellikle yakın

arkadaşlarıyla konuşmayı tercih ederler (Baker'den aktaran Yıldız, 2012, s. 160). Bu durum dilin öğrenildiği ortam ve kişiler ile alakalıdır. Çocuklar ana dillerini öğrendikleri kişiler ile ve ana dilin öğrenildiği ortamlarda yine ana dillerini kullanma eğilimi içerisine girmektedirler. Almanya Türklerinin evde sıklıkla Türkçe konuşmayı tercih etmelerinin bir diğer nedeni de bu şartlanmadır. Örneğin; Almanya'da doğmuş büyümüş bir Türk genci, Türkiye'den Almanya'ya gelmiş bir kişiyle, bu kişi çok iyi derecede Almanca konuşabiliyor olsa da, Türkçe konuşmayı tercih etmektedir. Oysaki bu genç kendini Almanca çok daha iyi ifade edebilmektedir ve karşısındaki kişinin de iyi derecede Almanca konuştuğunu bilmektedir. Bu durum bireyin Türkiye ve Türkçe şartlanmasıyla alakalıdır. Birey Türkiye'den gelen kişi ile Türkçe konuşmaya kendini şartlamıştır. Aynı durum ev ortamı için de geçerlidir. Kişi ana dilini ev ortamında ailesinden öğrendiği için, bu ortam onda Türkçe şartlanması oluşturmuştur. Katılımcıların kendilerini Türkçe ifade edebilme durumlarına baktığımızda, Nordrhein Westfalen ve Baden Württemberg eyaletlerinde yaşayan Türklerin Türkçe hakimiyetlerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, daha önce de belirtildiği üzere, özellikle bu iki eyalette dilsel canlılığın yüksek olması ve Türkçenin ev, iş ve sosyal hayatta aktif olarak kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Arkadaşları ağırlıklı olarak Türk olmayan kişilerden oluşan bireylerin Berlin eyaletinde yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bu eyalette Türklerin sayısı Nordrhein Westfalen ya da Baden Württemberg eyaletine göre daha azdır. Nordrhein Westfalen eyaletinde 512.703 Türk yaşarken Berlin eyaletinde bu sayı 110.558'dir.

Dilsel topluluklar ortak bir dile sahip, ortak iletişim süreçlerini bünyelerinde barındıran kişilerden oluşmaktadır (Kocaman ve Osam, 2000, s. 43). Almanya'da yaşayan Türkler, ana dillerinin yanında, içlerinde yaşadıkları hâkim toplumun dilsel özelliklerini de bünyelerine katmışlardır. Türkçede olmayıp Almancada bulunan "Termin", "Krank", "Hauptbahnhof" gibi birçok kelime Almanya Türkleri tarafından günlük

konuşmalarda sıklıkla cümle içinde kullanılmaktadır. Ayrıca yine Türkçe başlayan günlük konuşmalar bir anda Almancaya ve ardından yeniden Türkçeye dönüşebilmektedir. Konuşmalarda kelime ve cümle boyutunda yaşanan bu değişimler, dil yahut kod değişimi (code switching) olarak tanımlanmaktadır (Eker, 2007, s. 127-129). Almanya Türkleri arasında özellikle üçüncü nesilde sıkça rastlanan bu durum, bireyin dile yeterince hâkim olmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin; kişi söze Türkçe başlamaktadır ama anlatmak istediği konu hakkında kullanması gereken bir kelime Türkçe kelime hazinesinde bulunmamaktadır. Bu durumda kişi Türkçesini bilmediği bu kelime yerine onu karşılayan Almanca kelimeyi kullanarak konuşmasını Türkçe sürdürmeye devam etmektedir. Yahut kişi Türkçe başladığı konuşmasına bir sonraki ifadesini Almanca daha iyi ya da daha akıcı anlatabileceğini düşündüğü için Almanca devam etmektedir. Bu dilsel değişimler, dilsel boşluk olarak tanımlanan kelime ya da cümle bazlı yetersizliklerin telafisi için kullanılmaktadır (Göktuna Yaylacı, 2012, s. 81). Genel tanımıyla dil değiştirimi; kişinin konuşma esnasında kullandığı dili bırakıp farklı bir dille konuşmasına devam etmesidir. Dil değiştirimindeki diller arası geçiş; cümle içi değişimler, cümleler arası değişimler ve amblematik değişimler şeklinde gerçekleşir. Özellikle iki dilli ortamlarda büyüyen bireylerde sıklıkla karşılaştığımız bu dil değiştirimlerinin sebebi kullanılan dildeki metinsel boşlukların doldurulma ihtiyacıdır (Göktuna Yaylacı, 2012, s. 68-81). Almanya Türkleri günlük konuşmalarında Almanca-Türkçe arasında ani geçişler yaparlar. Katılımcıların cevapları incelendiğinde, bu kod değiştirimlerinin diğer eyaletlere oranla en çok Berlin eyaletinde yaşayan Türkler tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Almanya doğumlu katılımcılarda dil değiştirimleri daha fazla görülmekte, en az kod değiştirimi ise Türk vatandaşı olan katılımcılarda görülmektedir. Dil bilme oranı arttıkça kişilerin dil değiştirim oranları da artmaktadır. Dil değiştirimini en az birinci nesil yapmaktadır. Bu oran üçüncü nesilde ise en yüksek seviyededir. Özellikle üçüncü nesil arasında, Almanca ve Türkçenin karıştırılarak

birlikte kullanılması oldukça yaygındır (Yağmur, 2010, s. 235).

Katılımcıların Almancaya yaklaşımları ele alındığında, göçün ilk dönemlerine kıyasla, Almancaya bakış açısında değişim yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Yıllar geçtikçe Almanya'da toplumsal hayatta daha aktif rol almaya başlayan Türkler, önceki dönemlerden farklı olarak, yeni nesillerin Türkçeden önce Almanca öğrenmesi ve öncelikle Almancaya hâkim olmaları gerektiği düşüncesinden vazgeçmişlerdir. Ana dil bilincinin Türk toplumu arasında gelişmesi, Türk sivil toplum örgütlerinin Türkçe ve Türk kültürü üzerine aktif çalışmaları, okullarda okutulan Türk kültürü dersleri, Türkçenin artık Almanya'da sadece evde kullanılan bir dil olmaktan çıkıp aynı zamanda ticari ve sosyal hayatta da kullanılmaya başlanması ve Almanya'da Türkçenin dilsel canlılığının artması gibi etmenler Almancaya bakışta bu değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Bu bakış açısına en yüksek oranlarla sahip gruplar; üniversite mezunları, evli olan bireyler, birden fazla dil bilenler ve aylık gelir düzeyi yüksek olan kişilerdir. Grosjean'ın "Life with two languages: An introduction to bilingualism" adlı çalışmasına göre dilsel seçimlerde dış baskı önemli bir etkidir. Almanların bulunduğu sosyal ortamlarda özellikle iyi derecede Almanca bilen kişiler üzerinde oluşan bu sosyal baskı neticesinde Almanca konuşma eğilimi gösterilmektedir. Bu eğilimin kadınlarda, Almanya doğumlularda ve birden fazla dil bilenlerde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Almanların olduğu sosyal ortamlarda Türklerin kendi aralarında da Almanca konuşmaları gerektiği düşüncesi en çok üçüncü nesil arasında yaygındır.

Almanya'da yaşayan Türklerin Türkçe hakimiyetleri de eskiye oranla gelişme göstermektedir. Türkçe Almanya'da canlılığını koruyan ve giderek daha aktif hal alan bir azınlık dili konumundadır. Katılımcılar Türkçeye hakimiyetlerinin iyi seviyede olduğunu belirtmektedirler. Türkçeye hakimiyette en üst sırada Türkiye'de doğmuş bireylerin geldiği görülmektedir. En az seviyede Türkçe hakimiyetine sahip olan grup ise Almanya doğumlu Türklerdir. Türkiye doğumlu bireylerin

belli bir süre anavatanlarında yaşamış olmaları neticesinde doğal olarak Türkçeleri daha ileri seviyedir. Almanya’da doğup büyümüş olan üçüncü neslin ise Almancalarının Türkçelerinden daha iyi olduğu bilinmektedir (Kulaksızoğlu, 2008, s. 4). Elde edilen verilere göre Türkçeye hakimiyetleri yüksek olan yeni nesiller yoğun olarak Baden Württemberg eyaletinde yaşamaktadırlar. Yeni nesiller arasında Türkçeye en az hakimiyet ise Berlin eyaletinde yaşayanlara aittir. Evde arkadaşlarıyla ya da yalnız yaşayan bekar bireylerin Türkçeye hakimiyetleri evli ya da evde ailesiyle yaşayan kişilere oranla daha düşüktür. Bu durum Türkçenin aile ortamında pekiştirilerek daha canlı bir hal almasıyla alakalıdır. Ayrıca katılımcıların Almanya’da yaşadıkları süre arttıkça Türkçeye hakimiyetlerinde azalma olduğunu belirlenmiştir. Kulaksızoğlu’nun “Almanya’daki Üçüncü Kuşak Türk Gençlerinin Türkçe ve Almanca Bilme Seviyelerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi ve Eğitim Sorunlarının Tartışılması” adlı çalışmasında da buna benzer bulgular mevcuttur. Almanya’da doğup büyüyen çocukların Türkçe ve Almancaları arasında hakimiyet farkı bulunması, bu çocukların Türkçe ve Almanca konuşulan ortamlarda bulunma süreleriyle alakalıdır (Sofu, 2002, s. 35). Almanya’da yaşayan yeni nesil Türklerin Türkçe hakimiyetleri düşüktür ve konuşurken sıklıkla hata yapmaktadırlar. Ayrıca Türkçe okuma yazma konusunda da yeni nesillerin sıkıntı yaşadıkları bilinmektedir (Nuruan vd., 2005, s. 59). Anne ve babanın dil bilme durumu bu noktada çok önemlidir. İki farklı dile sahip çiftlerin çocukları, içinde yaşadıkları toplumun hâkim dilini seçme eğilimi içindedirler (Çolak Bostancı, 2014, s. 118). Ayrıca bireylerin vatandaşlık durumları da diğer maddelerde olduğu gibi Türkçeye hakimiyette de etkilidir. Alman vatandaşı olan bireylerin Almancaya daha çok hâkim oldukları bilinmektedir (Kulaksızoğlu, 2008, s. 4). Çocukları Alman vatandaşı olan katılımcılar yeni nesillerin Türkçeye yeterince hâkim olmadıklarını ve konuşurken sıklıkla hata yaptıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların ağızlarına bakış açısı incelendiğinde, genel itibarıyla yaklaşımlarının olumlu olduğu görülmektedir. Almanya Türkleri arasında bölgesel ağızlar yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu durumun oluşmasında, Almanya’ya Türkiye’nin birçok değişik bölgesinden işçilerin göç etmiş olması, diğer göç dalgalarında yine bu işçilerin Türkiye’de aynı bölgelerde yaşayan yakınlarının Almanya’ya gelmeleri, göçmen Türk gruplarının göç ettikleri yerlerde hemşericilik anlayışı ile beraber yaşamaları ve göçün ilerleyen safhalarında kurulan hemşeri derneklerinin büyük payı vardır. Katılımcılara göre bölgesel ağızların varlığı, o dilin zenginliğini göstermektedir. Bu olumlu tutum en yüksek oranla kendini Baden Württemberg eyaletinde göstermektedir. Ağız kullanımı da yine bu eyalette diğer eyaletlere göre daha fazladır. Ağızlarına yaklaşımda, kişilerin vatandaşlık durumları ve doğdukları yer de etkilidir. Alman vatandaşı olanlar ile Almanya’da doğanların ağızlarına karşı olumlu tutumu diğerlerine göre daha azdır. Ayrıca cinsiyet faktörü de bu konuda önemli bir etkidir. Almanya Türkleri arasında kadınlar erkeklere oranla daha az düzeyde ağızların dilsel zenginlik olduğunu düşünmektedirler. Eğitim seviyesi ve birden fazla dil yetkinliğine sahip olma durumu, kişilerin dil bilinçlerinin artmasını sağladığı gibi ağızlarına yaklaşımlarında da olumlu bir etken durumundadır. Üniversite mezunları ve birden fazla dil bilen bireyler, diğerlerine göre daha yüksek oranda ağızların dilsel zenginlik olduğunu belirtmişlerdir. Kuşaklar arası fark ele alındığında ise birinci ve ikinci neslin ağızlarına yaklaşımı üçüncü nesle oranla daha olumludur. Yeni nesiller bölgesel ağızları daha az kullanmaktadırlar. Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden Almanya’ya gelen birinci nesil, ikinci nesle ev ortamında bölgesel ağız özelliklerini barındıran Türkçeyi ana dil olarak öğretmiştir. Göçün ilk dönemlerinde, Almanya’da Türklerin Türkçe yayın yapan televizyon ve radyoları takip etmesi, Türkçe yayımlanan gazete, dergi ve kitaplara ulaşması oldukça güçtü. Bu durum onların İstanbul Türkçesini benimseyerek ağız özelliklerinden arınmış bir Türkçeye sahip olabilmelerinin önüne geçmiş ve ağız kullanımını Almanya’da canlı tutmuştur. Bu nedenle ilk iki neslin Türkçesi,

yaygın olarak ağız özelliklerine sahiptir. Üçüncü nesil ise Türkçe yayın yapan televizyon ve radyoları rahatlıkla takip edebilmekte, Türkçe gazete, dergi ve kitapları okuyabilmektedir. Bu durum günümüzde yeni nesiller arasında ağızlara karşı farklı bir tutumun gelişmesine neden olmuştur. Ağızlara karşı oluşan bu yeni yaklaşım, gelecekte Almanya'da ağız özelliklerinin kaybolması ihtimalini de beraberinde getirmektedir.

Bireyler, dil edinimlerini ait oldukları dilsel topluluklar vasıtasıyla elde ederler. Toplumlar bireylerine sahip oldukları dili öğretirler (Zeyrek, 2003, s. 27). Dil yitimi; bireylerin ya da toplulukların sahip oldukları dili kullanmayı bırakarak başka bir dili kullanmaya başlamaları durumunda, bir dilin yerini başka bir dile bırakması sonucu ortaya çıkmaktadır (İmer vd., 2011, s. 88). Ana dilin, göç edilmiş olan ülkenin diline göre değersiz görülmesi gibi çeşitli nedenlerden dolayı birey ya da toplulukların kendi ana dillerini kullanmayı bırakarak hâkim topluluğun dilini kullanmaya başlamasına dilsel kayma adı verilir (İmer vd., 2011, s. 88; Alpay, 2010, s. 87). Almanya'da yaşayan birinci nesil, ana dillerini Türkiye'de Türk toplumu içinde öğrenmişlerdir. Bu durum, birinci neslin dil yitimi tehlikesinden korunmasını sağlamıştır. Kişi ya da topluluklar, dillerinin değersiz olduğuna ve sosyal işlevi kalmadığına inanmaya başladıkları zaman, o kişi ya da topluluklarda dil yitimi başlamaktadır (Alpay, 2010, s. 87; Johanson, 2009, s. 54). Araştırmaya katılan birinci nesil Türkler, Almanya'da Türkçenin kaybolmayacağını ve gelecekte yeni nesillerin ana dillerinin Almanca olmayacağını düşünmektedirler. Baden Württemberg eyaletinde bu eğilim oldukça yüksektir. Bunun temel sebebi, Türkçenin sosyal hayatta en çok Baden Württemberg eyaletinde aktif olarak kullanılması, değerli, işlevsel ve gerekli bir unsur olarak görülmesidir. Elde edilen bulgulara göre doğulan ülke ve vatandaşlık durumu dil yitiminde oldukça etkilidir. Türkiye doğumlu bireyler, yüksek oranlarla, gelecekte Almanya'da dil yitimi yaşanmayacağını savunmaktadırlar. Bu noktada en düşük oran ise Alman vatandaşı olan katılımcılara aittir. Ayrıca

eşlerin vatandaşlık durumları da bu konuda etkilidir. Eşi Alman vatandaşı olan kişiler, Almanya'da Türkçenin kaybolmayacağı düşüncesine, eşi Türk vatandaşı olan katılımcılara göre daha az oranla sahiptir. Ayrıca kişilerin dil bilme durumları ve aylık gelir seviyeleri de Almanya'da Türkçenin yitimi konusundaki tutumlarda etkilidir. Birden fazla dil bilen ve yüksek gelir seviyesine sahip kişiler, sadece Türkçe konuşabilen ve gelir seviyesi düşük kişilere göre daha yüksek oranlarla Almanya'da dil yitimi yaşanabileceğini düşünmektedirler. Bu durum eğitilmiş ve yüksek gelir seviyesine sahip Türklerin, eğitim seviyesi düşük ve dar gelir grubuna ait olanlara oranla daha fazla hâkim kültürü benimsemeye eğilimli olmalarından kaynaklanmaktadır (Halman'dan aktaran Çolak Bostancı, 2014, s. 109).

Ana vatanlarından ayrılarak başka bir ülkede yaşamaya başlayan göçmenler arasında dil yitiminin en sık görüldüğü nesil üçüncü nesildir. Ana dil, göç edildikten sonra ilk iki nesle tam olarak aktarılabilirken, üçüncü nesil ile dil yitimi başlayabilmektedir (Castles ve Miller, 2008, s. 360). Ama bu durum Almanya Türkleri için söz konusu değildir. Her ne kadar birinci nesil Türklerin küçük bir kısmı, gelecek nesillerin Türkçeyi unutacağından ve ana dillerinin Almanca olacağından kaygı duyduklarını belirtmiş olsalar da üçüncü nesil Türkler buna karşı çıkmış ve dillerini unutmayacaklarını ve de ana dilleri olarak sadece Almancayı kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu durum yetişen genç nesillerde ana dil bilincinin oluşmaya başladığını göstermektedir. Buna benzer bir durum da yeni nesillerin Türk Edebiyatı ve yazarlarına karşı yaklaşımlarında ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu yeni nesillerin Türk Edebiyatı ve yazarlarını iyi bilmediklerini düşünmektedir. Birinci nesil yüksek oranlarla bu düşünceye katılırken üçüncü nesil Türklerde bu oran daha düşüktür. Türkçe, Almanya'da diğer göçmen dilleri arasında en canlı ve dinamik olan dildir ve uzun vadede de yok olmayacağı ortadadır (Yağmur, 2010, s. 226-238).

Almanya'da yaşayan Türkler günümüzde çağın getirdiği imkanlar sayesinde rahatlıkla Türkçe

yayın yapan televizyon ve radyo kanallarını takip edebilmekte ve Türkçe basılan gazete, dergi ve kitaplara sorunsuz ulaşabilmektedir. Ayrıca içinde yaşadıkları Alman toplumunun okuma seviyesinin yüksek olması da Almanya Türklerinin Türkiye Türklerine oranla daha fazla okuma eğilimi göstermelerine sebep olmaktadır (Şen, Öz ve İyidirli, 1996, s. 36). Almanya Türkleri aktif olarak Türkçe yayınları takip etme eğilimi göstermektedir. Bu durum onların dillerini ve kültürlerini koruma refleksiyle alakalıdır (Baş, 2014, s. 83). Baden Württemberg eyaletinde yaşayan, Türkiye doğumlu, üniversite mezunu ve evli olan kişilerde Türkçe yayınları takip etme eğilimi en üst düzeydedir. En az eğilim ise Berlin eyaletinde yaşayan ve Alman vatandaşlığına sahip kişilerde görülmektedir. Ayrıca Almanya'da yaşanan süre arttıkça Türkçe yayımlara eğilim de artmaktadır. Bu eğilim en çok birinci nesilde, en az ise üçüncü nesilde görülmektedir. Türklerin Türkçe yayınları takip ediyor olması etnik bilinçlerinin de yüksek olmasını sağlamaktadır (Yüksel, 2008, s. 204-208).

Dil ve Entegrasyon bağlamında ise katılımcılar; asimilasyon amacı gütmeyen, onları dil, din, milliyet ve kültürleriyle benimseyebilecek bir toplumsal birleşime olumlu tutum sergilemektedirler. Alman toplumundan kopuk izole bir hayatın her iki toplum için de faydasız olduğu fikri günümüzde artık Türk toplumu arasında yaygınlık kazanmaktadır. Bu noktada katılımcıların büyük çoğunluğu Almancaya hakimiyetin çok önemli olduğunu düşünmektedirler. Söz konusu eğilim en yüksek katılımı Berlin'de, en düşük oranla ise Baden Württemberg eyaletinde görülmektedir. Son olarak kadınların erkeklere, Almanya doğumluların Türkiye doğumlulara, üniversite mezunlarının ilkokul mezunlarına, birden fazla dil konuşabilen kişilerin sadece Türkçe konuşabilenlere ve üçüncü neslin diğer nesillere oranla Alman toplumuyla birlikte yaşamaya daha olumlu yaklaştıkları bu araştırmada ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Adıgüzel, Y. (2004). *Kimliğin Korunmasında ve Üretilmesinde Türk Derneklerinin Rolü Almanya / Köln Örneği* (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından alınmıştır. (148472).
- Akarsu, B. (1984). *Wilhelm von Humboldt'ta Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akkaya, B. (2011). Almanya'da Yaşayan Türklerin Kültürel Sorunları. F. Şen (Ed.), *50. Yılında Göç* (ss. 199-207). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Alkan, N. M. (2011). Yeni Bir Fenomen Olarak Çift Yönlü Göç. F. Şen (Ed.), *50. Yılında Göç* (ss. 180-193). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Alpay, N. (2010). *Anadili, Yabancı Dil ve Eksiltici İkidillilik*. Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.
- Arayıcı, A. (2002). *Türkiye'den Avrupa'ya Göçün 40 Yılı*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Aslan, A. (1996). *Otuzbeş Yıllık Göç ve Almanya'daki Türkler*. Durum Raporu.
- Balci, A., Uyar, Y. ve Büyükkiz, K.K. (2012). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları, Kütüphane Kullanma Sıklıkları ve Okumaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Turkish Studies*, 7(4), 965-985.
- Baş, N. (2014). Federal Almanya'da Yayımlanan Türkçe Günlük Gazetelerin Dil Kullanımı Üzerine. *Bilig*, 70, 81-104.
- Bavelas, J. & Gerwing, J. (2007). Conversational Hand Gestures and Facial Displays in Face-to-Face Dialogue. *Social Communication*, 283-308. <https://www.researchgate.net/publication/291346620> adresinden erişilmiştir.
- Castles, S. & Miller, M. (2008). *Göçler Çağı-Modern Dünyada Uluslar Arası Göç Hareketleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Crystal, D. (1992). *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. Cambridge: Blackwell.
- Çil, H. (2011). Yarım Asır Önce: 1961 İşçigücü Alımı Anlaşmasına Analitik-Eleştirel Bir Bakış. F. Şen (Ed.), *50. Yılında Göç*, (ss.41-50). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çolak Bostancı, G. (2014). Amerika'daki Birinci ve İkinci Kuşak Türklerin Dil Tercihleri, Sürdürümleri, Tutumları ve Etnik Dilsel Canlılıkları. *Bilig*, 70, 105-130.
- Eker, S. (2007). Toplum-Dilbilim, Dil Planlamaları ve Kamu Mensuplarının Dil Kullanımı. *Gazi Türkiyat*, 1, 127-135.

- Ercan, S.G. & Yağcıoğlu, S. (2007). Gazete Köşe Yazılarında Kaçınma Kullanımı ve Cinsiyet İlişkisi. *Dilbilim Araştırmaları*, 1-16.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*. (A.Z. Gündoğan & C. Nacar, çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Göksu, T. (2000). *İşçilikten Vatandaşlığa: Almanya'daki Türkler*. Ankara: Özen Yayıncılık.
- Göktuna Yaylacı, F. (2012). Belçika'daki Türklerin Dil Kullanımları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 63-88.
- Grosjean, F. (1982). *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Mass: Harvard University Press.
- Heger, B. (2010). *Soziolinguistische Überlegungen zum Phänomen Bastian Sick: Die Diskussion in Info DaF oder eine neuerliche Kontroverse um Defizit- und Differenzhypothese*. Norderstedt: GRIN Verlag.
- İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Johanson, L., (2009). *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler*. (N. Demir & E. Yılmaz, çev.) Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karagöz, R. (2001). Yaban Sıla Oldu: Türkiye'den Almanya'ya Göçün 40. Yılı. *Tezkire Dergisi*, 19-25.
- Kartal Doyuran, B. (2004). *Dış Göç Sürecinde Türk Kadınlarının Durumu: Almanya'daki Türk Kadın Göçmenler*. Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma Sempozyum Bildiri Metinleri. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
- Kılıçaslan, E. (2006). *Almanya'daki Türklerin Türk-Alman İlişkileri Açısından Önemi ve Türk Nüfusunun Etkinliğinin Artırılmasına Yönelik Alınabilecek Tedbirler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kipp, S., Clyne, M. & Pauwels, A. (1995). *Immigration and Australia's Language Resources*. Canberra: The Australian Government Publishing Service (AGPS).
- Kocaman, A. & Osam, N., (2000). *Uygulamalı Dilbilim Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Hitit Basım Yayın.
- Köksal, S., (1986). *Refah Toplumunda Getto ve Türkler*. İstanbul: Tegnografik Matbaacılık.
- König, G. (1992). Dil ve Cins: Kadın ve Erkeklerin Dil Kullanımı, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 25-36.
- Kulaksızoğlu, A. (2008). Almanya'daki Üçüncü Kuşak Türk Gençlerinin Türkçe ve Almanca Bilme Seviyelerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi ve Eğitim Sorunlarının Tartışılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 1-6.
- Myers Scotton, C. (2006). *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Malden: Blackwell Publishing.
- Nuruan, M., Güneş, T., Beder Şen, R., Güneş, S., Kalaycı, A.R. & Kaplan, M. (2005). *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Öztürk Dağabakan, F. (2012). Toplumdilbilimsel Bir Kavram Olarak Kadın Erkek Dil Ayrımına Türkçe ve Almanca Açısından Bir Yaklaşım, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 47, 87-106.
- Parekh, B. (2002). *Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek - Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Ryan, E. B., Giles, H. & Sebastian, R. J. (1982). An Integrative Perspective for the Study of Attitudes Toward Language Variation. In Attitudes Towards Language Variation: Social and applied contexts, Ellen Bouchard Ryan and Howard Giles (eds), (ss.1-19). London: Edward Arnold.
- Sofu, H. (2002). Sesletim İşlemleri: İngilizce ve Türkçe Edinen İki Dilli Bir Çocuktan Örnekler. *Dilbilim Araştırmaları*, 27-36.
- Şahin, B. (2010). *Almanya'daki Türkler Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şen, F., Öz, G. & İyidirli, A. (1996). *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Kültürel Sorunları ve Çözüm Yolları*. Köln: Önel Verlag.
- Şen, F. & Goldberg, A. (2004). *Die Deutschen Türken*. Essen: Önel Verlag.
- Şen, F., Ulusoy, Y. & Öz, G. (1999). *Avrupa Türkleri-Federal Almanya ve Diğer AB Ülkelerinde Çalışan Türklerin Ekonomik Gücü*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Taşdelen, M., Sözen, E., Duran, H. & Eskicumalı, A. (2000). *Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği (Kimlik ve Uyum Sorunları)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, H. & Hasskamp, L. (2011). Türklerin Geri Dönüşü. F. Şen (Ed.), *50. Yılında Göç* (ss. 167-179), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Thurstone, L. L. (1928). Attitudes can be Measured. *The American Journal of Sociology*, 33, 529-554.
- Yağmur, K. (2010). Batı Avrupa'da Uygulanan Dil Politikaları Kapsamında Türkçe Öğretiminin Değerlendirilmesi. *Bilig*, 55, 221-242.
- Yağmur, K. & Akıncı, M.A. (2003). Language use, choice, maintenance, and ethnolinguistic vitality of Turkish speakers in France: Intergenerational differences. *International Journal of the Sociology of Language*, 107-128.
- Yalınkılıç, K. (2013). *Bulgaristan Kırcalı Türklerinin Dil Durumu - Toplumdilbilimsel Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Yalınkılıç, K. & Yağmur, K. (2014). Batı Trakya Türklerinin Anadillerine ve Kültürlerine Karşı Tutumları. *Bilig*, 70, 283-308.

Yıldız, C. (2012). *Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi (Almanya Örneği)*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları.

Yüksel, Ö. (2008). *Türkiye'den Amerika Birleşik Devletleri'ne Göç Eden Birinci Kuşak Göçmenlerin Yararlandığı Kitle İletişim Ortamlarının Ulusaşırı Kimlik Dönüşümüne Etkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Zeyrek, D. (2003). *Söylem ve Toplum- Söylem Üzerine*. Ankara: ODTÜ Yayınları.

Çin Mitolojisindeki Kadın Karakterler: Shan Hai Jing Eseri Üzerinden Bir İnceleme*

Didem Yılmaz**

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye

* Bu çalışma, 4. Asya Dilleri ve Edebiyatları Uluslararası Sempozyumu'nda 2-3 Şubat 2017 tarihinde Hindistan'da sunulmuş ancak basılmamıştır.

Öz

Bu makalenin konusu Çin'in ilk coğrafya eseri olarak bilinen Shan Hai Jing (Dağlar ve Denizler Klasik) üzerinden antik dönem Çin kültürünün incelenmesidir. Eser, temelde bir coğrafya kitabı olmakla beraber tarih, etnoloji, mitoloji, din, zooloji, botanik, mineral bilimi ve tıp gibi farklı alanlarda birçok bilgi içermektedir. Yazarı ve yazıldığı dönem yaklaşık iki bin yıldır tartışılabilen Dağlar ve Denizler Klasik, içeriğinin zenginliği nedeniyle de bilim dünyasında halen gündemde olmayı sürdürmektedir. On sekiz bölümden oluşan eserde bilimsel icat ve uygulamalar, cerrahiden koruyucu hekimliğe uzanan geleneksel tıp, mit ve efsaneler, bu mit ve efsanelere karışmış gerçek tarihsel olaylar, dini inançlar ve büyücülük vb. geniş bir konu yelpazesinde ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür. Bu çalışmada; Shan Hai Jing'in zengin içeriği ile birlikte Antik Çin kültüründe kadın ve kadına yaklaşım ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Shan Hai Jing, Klasik, Dağlar, Denizler.

Female Characters in Chinese Mythology: A Review from Shan Hai Jing

Abstract

The subject of this paper is the examination of the ancient Chinese culture via Shan Hai Jing (The Classic of Mountains and Seas), which is known as the first geographical work of China. While basically being a geography book, the work contains lots of information about many different areas such as history, ethnology, mythology, religion, zoology, botany, mineralogy, and medicine. The Classic of Mountains and Seas, whose author and the time of writing have been subjects of debate for nearly two thousand years, still maintains to be on the agenda in the scientific world, due also to the richness of its content. In the work consisting of eighteen parts, it is possible to find detailed information on a wide range of subjects, such as scientific

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
05.01.2018
Kabul / Accepted:
26.01.2018

** Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Erciyes Üniversitesi,
Kayseri, Türkiye
didem@erciyes.edu.tr

Atıf için / To cite this article:

Yılmaz, D. (2018). Çin mitolojisindeki kadın karakterler: Shan Hai Jing eseri üzerinden bir inceleme. *Curr Res Soc Sci*, 4(1), 18-28. doi: 10.30613/curesosc.375554

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/curesosc.375554>

inventions and applications, traditional medicine ranging from surgery to preventive medicine, myths and legends, actual historical events mixed in these myths and legends, religious beliefs, sorcery, etc.. In this work, within the integrity of The Mountains and Seas, woman and womanhood particularly in ancient Chinese culture, will be attempted to be explained in detail.

Keywords: Shan Hai Jing, Classic, Mountains, Seas.

Giriş

Shan Hai Jing(山海经)¹, Çin'in yazılı kültür mirasının en eski eserlerindendir. Shan Hai Jing; tarih, coğrafya, etnoloji, mitoloji, din, zooloji, botanik, mineral bilimi ve tıp dahil olmak üzere birçok alanı ihtiva eden içeriği ile Çin kültürünün temellerini gözler önüne sermektedir. Çin tarihinin ilk coğrafya kitabı olmasının yanında geniş bir yelpazede ele aldığı konularla aynı zamanda ansiklopedik nitelik taşımaktadır. 31.000'in üzerinde sözcük kullanılarak yazılan eserde, aynı zamanda 4000 yıllık Çin tarihinin efsanevi ve mitolojik hikâyelerini de bulmak mümkündür. Zira, farklı yerlerdeki dağların ve nehirlerin tarifine dayanarak Shan Hai Jing birçok mit ve efsane kaydetmiştir. Bunlardan “Jingwei'in Denizleri Doldurması”, “Kuafu'nun Güneşi Takip Etmesi”, “Gonggong'un Öfkeli Bir Şekilde Buzhou Dağını Sarsması”, “Nüwa'nın Gök Kubbeyi Onarması”, “Houyi'nin Güneşi Yukarı Fırlatması”, “Da Yü'nün Taşkınları Durdurması” ve “Huangdi'nin Chiyou'yu Yakalaması”, Çin halkının ruhunu yansıtan mitlerdir ve Çin ulusunun ruhsal hazinesini yansıtır (Yang, 2010, s. 25). Dolayısıyla, Shan Hai Jing'deki mitler; evrenin yaradılışından kabile ve boy ecdatlarına, büyük seli anlatılardan savaflara ilişkin olanlara hatta keşif ve icatlara kadar çok farklı alanlara ait inanışları konu edinmektedir. Bu çalışma Shan Hai Jing'in orijinal metninde yer alan efsane ve mitlerin kadın kahramanlarının hikâyelerinden hareketle eski Çin kültürünü ele alıp yorumlamaya çalışmaktadır. Metin içinde geçen alıntıların kaynağı, Chen Cheng (陈成), Shan Hai Jing, Shanghai Guji Chubanshe, Shanghai, 2008 künyeli eserdir. Birebir orijinal metinden tercüme yapılmıştır. Alıntıların sayfa numaraları

dipnotlarda verilmiştir. Bu çerçevede öncelikle Shan Hai Jing ve yazarlarına ilişkin bilgilere yer verilmiş, ardından hükümdar eşleri, kızları ve cariyeleri, tanrıçalar ve sıradan kadınlar incelenmiştir.

Yazıldığı dönem ve yazarları epistemik cemaat içinde her zaman tartışma konusu olmuş olan Shan Hai Jing hakkında üç farklı görüş vardır. İlk görüşe göre, Shan Hai Jing MÖ. 2100 civarındaki önemli tarihsel figür olan Yü (禹) ve Boyi (伯益) tarafından yazılmıştır. Yü, MÖ. 2278 Hükümdar Shun (舜) döneminde meydana gelen seli önleyen ve ismi Çin'in ilk yazılı belgelerinde geçen bir kişi, Boyi ise ona yardım etmesi için görevlendirilen bir devlet memurudur. Bu iki isim Çin'deki selleri önlemek için tüm coğrafyayı keşfe çıkmışlar ve bu sırada Shan Hai Jing'i yazmışlardır. Yü, Çin coğrafyasını bölgelere ayırarak sınırlarını çizmiş, Boyi ise toprakların verimliliğine göre vergileri belirlemiştir. İkinci görüş, Shan Hai Jing'de geçen antik Çin mitlerinin nerede ise tamamının Chu Ci'dan (楚辞) alındığı şeklindedir. Ve muhtemelen bu eser, ilk bölümleri Savaşan Beylikler döneminde son bölümü ise Han hanedanlığının ilk yıllarında Chu halkı tarafından yazılan anonim bir yapıttır. Kitabın yazarına ilişkin çağdaş bilim insanlarının güncel çalışmaları yeni bir hipotezi öne sürmüştür. Buna göre eser, Hindistan'dan Çin'in farklı bölgelerine yapılan bir seyahatin hikayesidir. Çin'deki yer ve obje isimlerine, ölümsüzlerin ve ilginç varlıkların tasvirlerine dair bilgiler vermekle kalmayıp, bir sutra veya kutsal kitap olarak da adlandırıldığından Savaşan Beylikler Dönemi'nde Mo Zi'nin (墨子) öğrencisi olan Suichaozi (随巢子) isimli bir Hintli tarafından yazılmıştır (Yang, 2010, ss. 17-19).

Söz konusu üç teori de Shan Hai Jing'in Eski Çin'in hayatı hakkında somut gerçeklere dayanan ve aynı zamanda bu gerçeklikler çerçevesinde üretilen mitolojik kahramanlar hakkında ayrıntılı bilgiler verdiğini kabul etmektedir. Dolayısıyla eserin mitolojik kadın kahramanları da antik Çin medeniyetinde kadın ve konumuna ilişkin gerçeklere işaret etme potansiyeline sahiptir. Eserde, önemsiz cariyelerden savaş

kahramanlarına, cadılardan büyücülere, doğurganlığın simgesi olan tanrıçalardan evrenin yaratılışına kaynaklık eden tanrıçalara kadar birçok kadından bahsedilmektedir.

1. Hükümdar Eşleri ve Kızları ile Cariyeler

Shan Hai Jing'de geçen efsanevi hükümdar eşleri, kızları ve cariyelerin hikâyeleri, özellikle beş hükümdarın aileleri ile ilgili verilen bilgiler arasında bulunabilir. Çin klasiklerinde geçen Beş Hükümdar (五帝) döneminin bilinen hükümdarları; Huang Di (黄帝), Yan Di (炎帝), Zhuan Xu (颛顼) ve Shun'dur. Ancak Shang Hai Jing'de geçen hükümdarlardan beşincisi olarak Di Jun'e (帝俊) başka bir klasik eserde rastlanılmamıştır. Bununla birlikte, Shan Hai Jing eserini yorumlayabilmek için Beş Hükümdar dönemini iyi anlamak gerekmektedir. Söz konusu hükümdarların ortak özelliği tanrı-hükümdar oluşlarıdır. Çin'in insan olan ilk ataları olarak anılırlar. Eserde bu dönemin hükümdarlarına ait oldukça fazla bilgi vardır. Her ne kadar efsanevi de olsa Çin halkı inancının bir parçasıdır. Dolayısıyla bu efsanevi imparatorların isimleri farklı olarak geçse de pek çok antik Çin kaynağında bu isimlere rastlamak mümkündür. Örneğin; Çin tarih yazımına büyük katkısı olan Sima Qian (司马迁) tarafından yazılmış Shi Ji (史记) adlı Tarih Kayıtlarında bu döneme ait imparatorlar iki bölümde açıklanmıştır: Qin Shi Huang (秦始皇) bölümünde üç kral olarak Tian Huang (天皇), Di Huang (地皇) ve Tai Huang (泰皇) alınmıştır (Xü, 2004, s. 75). Beş imparator ile ilgili olarak Wu Di bölümünde Huang Di, Zhuan Xu, Di Ku (帝喾), Yao (尧) ve Shun adları geçmektedir (Xü, 2004, ss. 1-11). Bu bölümde Shan Hai Jing'de geçtiği şekli ile efsanevi hükümdarlar ve aileleri üzerinden kadın kahramanlar incelenecektir.

1.1. Huang Di ve karısı Lei Zu (嫫祖)

Huang Di, MÖ. 2717-MÖ. 2599 yılları arasında yaşadığı düşünülen, antik dönem Xia Hua (夏华) ulusu lideri beş imparatorun ilki olarak bilinmektedir. Bazı kaynaklara göre soyadı Gongsun (公孙) olarak geçmektedir. Tarihte Sima

Qian ilk defa ona Xuan Yuan (轩辕) demiştir (Xü, 2004, s. 1). Huang Di'nin hayvan formu ise Huang Long (黄龙)'dur. Çinlilerin kendilerinin ejderha soyundan geldiğine inanmalarının bir sebebi de belki Huang Di'nin hayvan formudur. Han Hanedanlığı döneminde ona Huang Shen (黄神) bile denmiştir. Bazı klasiklerde Lei Shen (雷神) olarak da adlandırılmıştır. Shan Hai Jing'de Huang Di'nin karısı Lei Zu ve ondan türeyen soyağacından bahsedilmektedir:

Bataklık kumunun doğusunda, Hei Irmağı'nın batısında Zhao Yun ve Si Zhi toprakları vardır. Huang Di'nin karısı Lei Zu, Chang Yi'yi dünyaya getirmiştir. O dünyaya geldikten sonra Ruo Irmağı'nın yanında yaşamıştır. Daha sonra Han Liu'yu dünyaya getirmiştir. Onun uzun kafası, küçük kulakları, insan suratı, yaban domuzu vücudu vardır ve tüm vücudu pulla kaplıdır. İki bacağı bitişik, ayakları domuzunkine benzer. Nao ailesinin kızı A'nü ile evlenir ve Hükümdar Zhuan Xu dünyaya gelir (Chen, 2008, ss. 372,373).

Shan Hai Jing'de Huang Di'nin eşinin Lei Zu olduğu bilgisi açıkça vurgulanmıştır. Tarihte Lei Zu halka ilk defa ipek yapımını öğreten kadın olarak bilinmektedir. Çin ekonomisinin temelini oluşturan ve kültüründe çok önemli bir yer tutan ipek işlemeciliğinin halka bir kadın tarafından öğretilmesi üzerinde dikkatle durulması gereken bir hususu teşkil etmektedir.

1.2. Yan Di'nin kızı ve ailesindeki diğer kadınlar

Yan Di'nin bazı kaynaklara göre ismi Shen Nong'dur (神农), Çin'in ilk tarım tanrısı, sabanı icat eden kişi olarak bilinmektedir. Prof. Dr. Bülent Okay'ın Çin Efsanelerinde Güneş adlı makalesinde Yan Di güneş tanrısı olarak geçmektedir. Bir tarım toplumu olan Çinlilerin tarım ve güneş tanrısının aynı kişi olarak ifade edilmesinin çok da ilginç olmadığını savunmaktadır. Yine aynı makalede Yan Di güneş tanrısı olarak; karanlık ve kötülükleri kovar, doğruluk ve iyiliğin sembolüdür der. Tarım tanrısı olarak ise bitkilerin büyümesinden sorumludur. Okay, aynı zamanda Yan Di'nin bitkilerden ilaç

elde eden ve insanlara şifa dağıtan ilaç tanrısı formuna da dikkat çekmektedir (Okay, 1985, ss. 163,164). Nü Wa (女娃), Shan Hai Jing'de şöyle anlatılmaktadır:

“Yan Di'nin küçük kızının adı Nü Wa'dır. Doğu Denizi'nde yüzerken boğulur ve bir daha geri dönemez. Böylece kendini Jing Wei kuşuna dönüştürür. Her zaman ağzında tahta parçaları ve çakılları taşıyarak Doğu Denizi'ni doldurmaya çalışır” (Chen, 2008, s. 114).

Nü Wa'nın, Yan Di'nin kızı olduğu bilgisi metinde açıkça vurgulanmaktadır. Nü Wa'yı Fajiu dağıyla Jing Wei kuşu üzerinden ilişkilendiren Shan Hai Jing bu metinde insanın doğa karşısındaki amansız savaşını da yine bir tanrı-hükümdar kızı üzerinden sembolize etmektedir. Bu efsane günümüz Çininde yazılan çocuk kitaplarında sıklıkla işlenmekte hatta Nü Wa, bilgisayar oyunlarında dahi istediği biçime dönüşebilme özelliği ile güçlü bir kadın karakter olarak işlenmektedir. Dolayısıyla eserde çok uzun bahsedilmese de Nü Wa, günümüz Çin kültürünü bugün dahi etkilemeye devam eden efsanevi bir mitolojik kadın figürü olarak kabul edilebilir.

Shan Hai Jing'de yer alan ve Yan Di ile ilişkili bir başka kadın figürü olan A'nü Yuanfu (阿女缘妇) adlı eserde aşağıdaki gibi geçmektedir:

Yan Di'nin torunlarından biri Bo Ling'dir. Bo Ling, Wu Quan'ın karısı A'nü Yuanfu ile zina yapmıştır. Üç yıl süren hamilelikten sonra Gu, Yan ve Shu adında üç tane oğlan çocuğu doğurmuştur. Shu, oku ilk icat edendir, Gu ve Yan ise ilk zili bulan ve ilk müzik besteleyen kişilerdir. (Chen, 2008, s.379-380).

Metinde görüleceği üzere A'nü Yuanfu'yu diğer kadın kahramanlardan ayıran en önemli unsur Yan Di'nin torunu ile girdiği gayrimeşru ilişkidir. Bu ilişki, birçok ilklere imza atan torunlarla Yan Di'nin soyunun devamında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bo Ling'in metresi olarak A'nü savaşı ve sanatın ilk mucitlerinin annesi olarak dikkat çekici bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3. Di Jun ve eşleri

Di Jun, antik Çin mitolojisinde geçen bir tanrıdır ve onun bir Tian Di (天帝) olduğu vurgulanır.

Tian dilimize gök ya da cennet olarak tercüme edilebilir. Eserde altı bölümde Di Jun hakkında bilgiye rastlanmakta ancak diğer klasiklerde bire bir bu isme ait bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Xi He (羲和), Shan Hai Jing'de tanrı hükümdar Di Jun'un karısı olarak geçen bir mitolojik kadın karakterlerden öne çıkan kahramandır.

“Güneydoğu Denizi'nin ilerisinde ve Gan Irmağı'nın deltasında Xi He ülkesi vardır. Xi He hükümdar Jun'un karısıdır. Gan Yuan suyunda güneşe banyo yaptırır. Xi He on tane güneş doğurmuştur” (Chen, 2008, s. 342).

İnsanlığın yaşam kaynağı olan Güneş tüm insanlık tarihi boyunca her zaman özel bir yere sahip olmuştur. Çin inancında güneş, tarım tanrısı olarak da görülmekte, iyilik ve doğruluğu sembolize etmektedir. Xi He'nin on güneş doğurması onun bir anlamda güneşin de yaratıcı olması olarak yorumlanabilir ki bu durum, onun Çin mitolojisinde sahip olduğu özel konumu göstermektedir. Okay, Çin Efsanelerinde Güneş adlı makalesinde Xi He ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

Chu Ze Bu Zhu adlı eserin Li Sao bölümünde ve Huai Nan Zi adlı eserin Tian Wen bölümünde de rastlanmaktadır. Buna göre: Di Jun adındaki tanrının eşi Xi He her sabah güneşi arabaya yükler. Bu arabayı altı adet Li Long çekmektedir. Yang Gu denilen yerden batıya doğru hareket ederler. Xi He, Xian Chi denilen bir su birikintisinde güneşi yıkar ve batıya doğru yollarına devam ederler. Yen Zi'ya kadar gelirler. Burada güneş, arabadan Meng Shui adındaki bir nehir içindeki Lu Yuan denilen derin bir deliğe düşer. Xi He arabasıyla geri döner (Okay, 1985, s. 162).

Dolayısıyla Xi He on güneşin annesi olmanın da ötesinde dünyanın hayat kaynağı olarak güneşin doğuşu ve batışından da sorumludur. Çin mitolojisinde doğaüstü olaylara ve tanrılara insani özellikler atfedilmesi çok olağan bir durumdur. Bunu Xi He'nin hikâyesinde de görmek mümkündür. Bir tanrıça on güneş doğurmakta, onlara banyo yaptırmaktadır. Hatta annesi ve bakıcısı olarak insani özellikleri ile de yüceleştirilmektedir.

Shan Hai Jing’de Di Jun’ün karısı olarak geçen diğer iki karakter ise Chang Xi (常羲) ve E’huang (娥皇)’dır.

“Burada bir kadın ayı yıkar. Bu kadın Di Jun’ün karısı Chang Xi’dir. On iki tane ay dünyaya getirmiştir. Onları burada yıkayan ilk kişidir” (Chen, 2008, s. 352).

Chang Xi, karşımıza on iki ayı dünyaya getiren kadın olarak çıkmaktadır. Di Jun, Xi He ile evliliği neticesinde on güneşin, Chang Xi ile evliliği sonucunda da on iki ayın babası unvanına sahip olmuştur. Ancak Shan Hai Jing’de Di Jun’ün bir karısından daha bahsedilmektedir.

“Büyük topraklarda Rong Irmağı’nın sonuna erişebildiği Buting Dağı vardır. Orada üç vücutlu insanlar yaşar. Jun’ün karısı E’huang üç vücutluların ülkesinde atalarına bir çocuk verir. Buranın insanı soyadı olarak Yao’u kullanır. Onlar ak arpa yerler ve dört hayvanı ehlileştirmişlerdir” (Chen, 2008, s. 336).

Di Jun’ün üçüncü eşi E’huang’ın üç vücutlular ülkesinde dünyaya getirdiği çocuğuna değinilmiştir. O coğrafyanın insanının kullandığı soyadın Yao olması dışında bir bilgi verilmemiştir. Di Jun’ün eşleri olan ve yukarıda adı geçen üç kadın karakterin varlığı, birçok kadim kültürde olduğu gibi antik Çin’de de birden çok kadınla evliliğin olağan bir durum olarak görüldüğüne işaret etmektedir.

Antik dönem Çin efsanelerinde sıklıkla rastlanan diğer bir durum ise tek başına bir çocuk dünyaya getirmektir. Di Jun ile ilişkilendirilebilecek kadınlardan biri de aşağıdaki metinde adı geçen ve hiç evlenmeden çocuk dünyaya getiren bir soyağacından gelen bir kadın olarak Si Nü’dür (思女).

Burada Siyou beyliği vardır. Hükümdar Jun, Yanlong’u dünyaya getirmiştir. Yanlong, Siyou’u dünyaya getirmiştir. Siyou da hiç evlenmeyen Sishi’yı dünyaya getirmiştir. Sishi, Sinü adında bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir. O da hiçbir erkekle evlenmemiştir. Buranın insanı ak darı ve hayvan eti yer. Dört hayvanı ehlileştirmişlerdir (Chen, 2008, s. 325).

1.4. Zhuan Xu’nun annesi ve dokuz cariyesi

Shan Hai Jing’de Huang Di’den çok sonra tahta geçen bir hükümdar olan Zhuan Xu hakkında onun Huang Di’nin torununun çocuğu olduğu bilgisi verilmiştir. Ancak Sima Qian tarafından yazılan Shi Ji’ye göre ise Huang Di’nin torunudur (Xü, 2004, s. 2). Hükümdarlık ismi Zhuan Xu’dur. Ayrıca İmparator Yan’ın torunlarından Gong Gong ile savaşı ve onu mağlup etmiştir. Bambu yıllıklarına göre ise Zhuan Xu on yaşında amcası Shao Hao’a yardımcı olmuştur. Yirmi yaşında imparator olmuştur. Takvime, astrolojiye ve dini reformlara katkıda bulunmuştur. Ataekilliği onaylamış ve akraba evliliğini yasaklamıştır. Bambu yıllıklarında “Bulutlara Cevap” Çin’in bilinen en eski şarkısının bestecisi olarak geçmektedir. Daha önceki başlıklarda Huang Di ile ilgili olarak yer verilen aşağıdaki metinde aynı zamanda Zhuan Xu’nun annesinden de bahsedilmektedir.

Bataklık kumunun doğusunda, Hei Irmağı’nın batısında Zhao Yun ve Si Zhi toprakları vardır. Huang Di’nin karısı Lei Zu, Chang Yi’yi dünyaya getirmiştir. O dünyaya geldikten sonra Ruo Irmağı’nın yanında yaşamıştır. Daha sonra Han Liu’yu dünyaya getirmiştir. Onun uzun kafası, küçük kulakları, insan surati, yaban domuzu vücudu vardır ve tüm vücudu pulla kaplıdır. İki bacağı bitişik, ayakları domuzunkine benzer. Nao ailesinin kızı A’nü ile evlenir ve Hükümdar Zhuan Xu dünyaya gelir (Chen, 2008, ss. 372-373).

Shan Hai Jing’de Zhuan Xu’nun dokuz cariyesinin (九嬪) gömülü olduğu yerden de bahsedilmektedir. Onun dokuz cariyesi eserin içinde iki ayrı bölümde geçmektedir.

“İmparator Zhuan Xu Wuyu dağının kuzeyinde doğmuştur. Dokuz cariyesi ise bu dağın kuzeyinde gömülmüştür” (Chen, 2008, s. 268).

“Han ırmağı Fuyu dağından akar. İmparator Zhuan Xu bu dağın güney yamacında gömülmüştür. Dokuz cariyesi de kuzey yamacına gömülmüştür. Bu dağ dört yılan tarafından korunur” (Chen, 2008, s. 314).

Shan Hai Jing'de iki farklı bölümde yer alan yukarıdaki ifadelerde mezarların yerinin farklılık gösterdiği dikkati çekmektedir.

1.5. Hükümdar Shun ve karısı Deng Bi (登比)

Shun, Beş İmparator döneminin son imparatoru olarak klasiklerde geçmektedir. Kendinden sonra geldiği düşünülen Yu, Xia Hanedanlığının kurucusudur. Shun o zamanki Çin topraklarını on iki bölgeye ayırmış ve bu bölgelere dağlara ve nehirlerle göre isimler atfetmiştir. Başkenti bugün ki Shanxi eyaletinin bulunduğu bölge olan Puban'a taşımıştır.

“Shun'un karısı Deng Bi'nin Xiaoming ve Zhuguang adında iki kızı vardır. Sarı nehrin büyük bataklığında yaşarlar. Onlar yüz li'likⁱⁱ alanı aydınlatan kutsal ışık yayarlar. Bazıları İmparator Shun'un karısına Dengbei demişlerdir” (Chen, 2008, s. 305).

Shan Hai Jing aynı zamanda kadını aydınlığın sembolü olarak da ifade etmektedir. Onun eşi Deng Bi'den olma iki kızının doğaüstü güçlerini bu şekilde anlatmıştır.

1.6. Di Zhi Er Nü (帝之二女)

Shan Hai Jing'de yine hükümdarlarla akrabalık bağları üzerinden bahsedilen bir diğer iki kadın da hükümdarın iki kızı olarak geçmektedir.

120 li daha doğuda Tongting dağı vardır. Burada tanrının iki kızı yaşar. Bunlar suyun derinliklerinde sürekli yüzerler. Rüzgarlar Lijiang ve Yuanjiang ırmaklarını birleştirdi. Şu anda ne zaman dokuz ırmak arasında gelip gitseler orada yağmur fırtınası olur. Burada insana benzer garip görünümlü birçok tanrı vardır. Sağ, sol ellerinde ve kafalarında yılanlar vardır (Chen, 2008, s. 234).

Shan Hai Jing'in Çinliler tarafından yazılmış açıklamalı eserinde burada geçen Di kelimesini Tian Di olarak yorumlamışlardır. Tian Di'yi dilimize gök tanrı olarak çevirebiliriz. Gök tanrının iki kızının doğa olaylarından biri olan yağmurdan sorumlu olmalarına dikkat çekmektedir. Ancak kızların isimleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

2. Tanrıçalar

2.1. Xi Wang Mu (西王母)

Dao düşünce ekolüne özgü bir tanrıçadır. Jinmu (金母) diye de adlandırılır. Xi Wang Mu ölümsüzlerin başkanı ve onların yaptıklarına göre cezalandırılmasından ve ödüllendirilmesinden sorumlu kişidir. Onun dokuz katlı yeşim taşı sarayı, ağaçlarının meyveleri mücevherlerden olan yedi sıra teras ile çevrilidir. Altın kumları olan lotus göllerinde ilahi sesli çok renkli tüylere sahip kuşlar beş erdemle alakalı şarkılar söyler şeklindeki betimlemeler bazı eserlerde geçmektedir (Du, 2014, s. 27). Xi Wang Mu, Shan Hai Jing'de aşağıdaki gibi anlatılmaktadır.

Yu Dağı Xi Wang Mu'nun evidir. Leopar kuyruklu ve kaplan dişli insana benzer. Kükremekte iyidir, darmadağınık saçlarını yeşim taşı ile süsler. Gökyüzünden gelen afetlerden ve beş yıkıcı güçten sorumludur. Kafasına taktığı mücevher ile Xi Wang Mu uzun dar masaya dayanıyordu. Güneyinde ona yemek getirmekle görevli üç tane yeşil kuş vardır. Kun Lun Dağı'nın kuzeyinde yaşamaktadır (Chen, 2008, s. 60).

Leopar ve kaplan gibi gücü temsil eden hayvanlara benzetilen Xi Wang Mu ürkütücülük gibi bugün eril olarak nitelendirilen özellikleri taşımaktadır. Gökyüzü onun hakimiyetindedir ve insanlar bu tanrıçanın gazabından korkmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri açısından bakıldığında Shan Hai Jing'de Xi Wang Mu'nun tasviri hiç de dişil özellikler taşımamaktadır.

Ancak Xi Wang Mu ile alakalı daha sonraki yazılarda özellikle Tang Hanedanlığı dönemi boyunca popüler Dao düşüncesinin etkisinde kalınmıştır. Bu eserlerde tanrıça Xi Wang Mu, cennetin güzel efendisi konumuna yükseltilmiştir. Ancak aynı zamanda gücü temsil eden yönleri törpülenerek insan olarak tasvir edilmeye de başlanmıştır. Sonsuz hayatın sembolü olan Anka kuşu ile birlikte ölümsüzlük şeftalisinin koruyucusu olmuştur.

2.2. Nü Wa (女娲)

Çin yaratılış efsanesinde Pan Gu gökyüzü ile yeryüzünü birbirinden ayırıp yorgun düşünce

kendi bedeninden dünyayı, yani gezegenin doğasını yaratmıştır. Bir tanrıça olan Nü Wa ise sarı toprağı bir araya getirerek elleriyle insanları yapmıştır. Dolayısıyla Nü Wa, doğanın en seçkin varlığı olan insanı kendi emeğı ile yaratan bir tanrıçadır. Nü Wa'nın bu kimliğı ile kadın cinsiyetine özel bir anlam ve güç verdiğini söylemek mümkündür. Nü Wa toprağı elleri ile yoğururken yorgun düştüğünde ise bir ipi sarı toprağı salarak daha çok insanı daha hızlı yaratmış, elleri ile yarattığı insanlar soyluları oluştururken, iple yarattıkları halk tabakasını oluşturmuştur. (Wang, 2003, ss. 96-99) Bu inanç, Çin toplumsal tabakalaşma sisteminin temelinde kadın emeğinin bir sembolü olarak yorumlanabilir. Ancak Shan Hai Jing'de yaratıcı tanrıça Nü Wa başka bir yönü ile ele alınmıştır.

“Burada on tanrı yaşar. Bu tanrıların ortak adı Nü Wa'nın bağırsaklarıdır. Hepsi Nü Wa'nın bağırsaklarından dönüşmüştür. Onların yaşadığı topraklara Li Guang denir. Yolun çaprazında yaşarlar” (Chen, 2008, s. 346).

Dolayısıyla Shan Hai Jing, Nü Wa'yı Li Guang topraklarıyla burada yaşayan on tanrı üzerinden ilişkilendirmektedir. Bu tanrıların Nü Wa'nın bağırsaklarından oluşmuş olması tanrıçanın yüksek statüsünün bir göstergesidir.

Başka bir Çin klasiğı olan Huainanzi'da Nü Wa beş farklı renkte olan beş farklı taşı eriterek gökyüzünde açılan delikleri yamalayarak gök kubbenin onarımını gerçekleştirmiştir (Wang, 2003, s. 98).

Yaratılış efsanesinin bir parçası olan Nü Wa farklı metinlerde de karşımıza Üç Kral Beş İmparator olarak bilinen dönemde yaşayan bir karakter olarak çıkmaktadır. Yarattıklarının yanı sıra medeniyetleri bir araya getirendir. Nü Wa resimlerinde yılan kadın formunda tasvir edilmektedir (Zhang, 2010, s. 481).

2.3. Wu Luo (武罗) ve Huang Di Nü Ba (黄帝女魃)

Shan Hai Jing'de Çin mitolojilerinde yaygın olarak bilinen tanrıçaların dışında tanrıça olarak adı geçen iki kadından daha bahsedilmektedir. Wu

Luo ve Huang Di ve Nü Ba isimleri ile zikredilen bu kadınlarla ilgili metinler aşağıdaki gibidir:

On li daha doğuda Qingyao dağı vardır. Burası Tian Di gökyüzü tanrısının gizli sarayıdır. Kuzeyde bir ırmağın kıvrımı vardır ve bu ırmakta çok fazla yaban kazı vardır. Güneyde ki ırmakta bir adacık vardır. Burası Da Yu'nün babasının ayıya dönüştüğü yerdir. Burada çok fazla sümüklü böcek ve deniz kabuğu vardır. Bu dağ Tanrıça Wu Luo'nun sorumluluğundadır. Onun insan surati ve leopar çizgileri vardır. İnce beli ve beyaz dişleri vardır. Kulaklarında metal takılar vardır ve şingirdayan yeşim taşı gibi ses çıkarır. Bu dağ kadınlar için çok uygun bir yerdir (Chen, 2008, ss. 160-161).

Shan Hai Jing'de tanrıça sıfatı ile geçer. Diğer tanrıçalarla ortak özelliğı insan hayvan formunda olmasıdır. Eserde tanrıça ile alakalı başka bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Gong Gong'un kulesi Xi Kun Dağı'ndadır. Okçular kuzeye ok atmazlar. Orada Huang Di'nin yeşil kıyafetli Nü Ba'sı vardır. Chi You bir keresinde ordusunu arttırıp Huang Di'nin ordusuna saldırmıştır. Huang Di, Chi You'un ordusuna Ji Zhou'da saldırmaması için Ying Long'aⁱⁱⁱ emir verir. Ying Long tüm suyu biriktirir. Chi You ise yağmur ve rüzgâr tanrısını çağırır ve büyük bir fırtına başlatır. Bunu gören Huang Di, Nü Ba'yı yağmuru durdurması için göğe yollar. Nü Ba, Chi You'u öldürür ve tekrar göğe yükselemez. Yaşadığı yer kuraklığa maruz kalır. Shu Jun bunu Tian Di'ye rapor eder. Tian Di onu Chi Irmağı'nın kuzeyine yerleştirir. Daha sonra Shu Jun tarımdan sorumlu olur. Nü Ba hep kaçmak ister. Onu kovmaya çalışarak şunları söyler: “Tanrıça kuzeye git.” Böylelikle su kanalları tekrar açılır ve hendeklerle buluşur (Chen, 2008, s. 365-366).

Bu metinde Huang Di ve Chi You'un arasında geçen savaşa tanık olmaktadır. Bu savaş Çin mitoloji tarihinde birçok kaynaktan işlenmekte ve önemli bir yer tutmaktadır. Tanrıça Nü Ba Huang Di'ye yardım eden böylece savaşın kazanan

tarafını belirleyen bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Diğer Kadın Karakterler

3.1. Nü Shi (女尸)

“Guzhong Dağı'nın 200 li daha doğusunda Guyao Dağı vardır. Burası Yan Di'nin kızının öldükten sonra gömüldüğü yerdir. Nü Shi öldükten sonra Yaocao bitkisine dönüşmüştür. Yaprakları iç içe katlı, sarı çiçeklidir. Meyvesi küskütün tohumuna benzer. Onu yersen çekici olursun” (Chen, 2008, s. 383).

Çin mitolojisinde öldükten sonra başka bir hayvana ya da bitkiye dönüşme inancı sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yan Di'nin kızının gömülü olduğu yerde ölen Nü Shi, çekiciliğin temsilcisi olan bir bitkiye dönüşmüştür. Buradan hareketle Nü Shi'nin Yaocao bitkisinin niteliklerini ve faydalarını temsil eden bir mitolojik kadın karakter olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. Nü Ji (女祭) ve Nü Qi (女戚)

Nü Ji ve Nü Qi iki ırmağın ortasında, kuzeyde yaşarlar. Nü Ji yüzgeçsiz yılan balığını elinde tutarken, Nü Qi kesme tahtasını tutuyordu. Ci kuşu ve Dan kuşu sarı ve yeşil baykuşa benzer kuş türleridir. Hangi ülke onlara aldırmasa, o ülke yok olur. Onlar Nü Qi'nin kuzeyinde yaşarlar. Ci kuşunun insan kafası vardır ve dağın zirvesinde yaşar. Bazıları ona yeşil ve sarı olan kuşların ortak adı Wei kuşu diye seslenir (Chen, 2008, ss. 254,255).

Bu metinde geçen iki farklı kadının söz konusu ırmakların karakterine ilişkin birer sembol olduğu söylenebilir. Bunlardan biri ırmaktan elde edilen bir besin kaynağını temsil ederken diğeri de onu insan faydasına sunmak üzere kullanılan temel aleti sembolize etmektedir. Metnin devamında iki kuştan bahsetmekte ve bu kuşlara kim aldırmasa o toprakların yok olacağı geçmektedir. Shang Hai Jing eserinde bu tür batıl inançlara çok rastlanmaktadır. Dönem insanının inançlarına bu açıdan ışık tutmaktadır.

3.3. Nü Chou (女丑)

Herhangi bir tanrıçalık vasfı taşımayan Nü Chou sıradan bir karakter olarak, Shan Hai Jing'de şöyle geçmektedir:

Nü Chou'un cesedi canlı doğar ve on güneşin kavurucu sıcaklığı tarafından öldürülür. Zhang Fu Guo'nun kuzeyinde yaşar. Güneşten saklanmak için sağ eli yüzünü kapatır. On güneş Nü Chou'un yaşadığı dağın üstünde asılıdır (Chen, 2008, s. 255). Büyük topraklarda Long Dağı vardır. Burası güneşin ve ayın battığı yerdir. Burada üç bataklık vardır. Kunwu insanı buradan yemeklerini alır. Burada yeşil kıyafet giyen biri vardır. Yüzünü kolu ile saklar. Bu kadın Nü Chou'un cesedir (Chen, 2008, s. 328).

Burada Nü Chou karakteri doğanın en büyük tehditlerinden biri olan kuraklığın doğrudan hedefindedir. Ama yenilmez. Onun her seferinde cesedinden yeniden doğuşu kadının direnç ve dirayetini sembolize eder. Güneş sadece bir yaşam kaynağı değildir tarım toplumlarının korkulu rüyası olan kuraklığın da nedenidir. Bir tarım toplumu olan Çin'de kuraklık her zaman en tehlikeli doğa olaylarından biri olmuştur. Tarih boyunca kuraklık ile savaşları birçok mitolojik hikâyeye konu olmuştur. Shang Hai Jing'de adı geçen Nü Chou kuraklıkla mücadeleyi sembolize eden bir kadın karakter olarak dikkati çekmektedir.

3.4. Nü Zi (女子)

Dazhong beyliğinin doğusunda Ousi adında bakır topraklar vardır. Burada bir kadın ağacın üstünde diz çöker ve ağzından ipek çıkarır (Chen, 2008, s. 267). Quanfeng beyliği, Quanrong beyliği olarak da bilinir. İnsanları köpeğe benzer. Burada bir kadın diz çöküp bir bardak şarap ve yemek sunar. Wenma adında çizgili bir at vardır. Beyaz vücudu parlak kırmızı yelesi vardır. Gözleri altın gibi parlar, Jiliang diye çağırılır. Her kim o atı sürerse bin yıl yaşar (Chen, 2008, s. 299). Nü Zi beyliği, Wu Xian'in kuzeyindedir. Etrafları su ile çevrili iki kadın burada yaşar. Bazıları onların

bir kapı içinde yaşadığını söyler (Chen, 2008, s. 256).

Nü Zi'nın kelime anlamı kadındır ve eserin üç farklı bölümünde kimlikleri belli olmayan farklı kadınları konu almıştır. İlk metinde adı geçen kadının ağzından ipeğin çıkması kadının Çin ekonomisinde oynadığı belirleyici ve temel rolün sembolü olarak kabul edilebilir. Nitekim Çin mitolojisinde ipek her zaman kadınlara özdeşleştirilmiştir. Bu durum, ipeğin bir kumaş olarak yumuşaklığı, parlaklığı ve dayanıklılığı ile kadınsı özellikler taşıması ve bir toplumun ekonomisini de ayakta tutarak onun var olma savaşında temel bir rol üstlenmesi bakımından üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur. İkinci metinde diz çöküp şarap ve yemek sunan bir kadın tasviri yapılmıştır. Çinlilerin o dönem kadına biçilen rolü hakkında ipuçları barındıran bu metinde içki ve yemeğe atfedilen anlamının araştırılması gerekmektedir. Zira bu metinde tasvir edilen kadın yere diz çökmesiyle bir hizmetkar olarak düşünülüp kadının ikincil rolünün temsilcisi de olabilir ya da insanın fiziki varlığını sürdürmesi için zorunlu olan içecek ve yiyeceğin kaynağı olarak önemine de vurgu yapıyor olabilir. Üçüncü metin ise sadece kadınlardan oluşan bir toplum ve siyasal yapılanmaya işaret etmektedir. Şu anda Çin topraklarında halen anaerkil bir yaşam tarzına sahip olan Wusuoların varlığı da düşünüldüğünde metinde geçen kadın beyliğinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

3.5. Nü Qian (女虔) ve Shi Jing (士敬)

Nü Qian ve Shi Jing herhangi bir özelliğe sahip olmayan kadınlardır. İsimlerinin geçmesinin tek nedeni soyağacının ortaya konulmasıdır.

Burada Shou Ma adında bir beylik vardır. Nanyue, Zhoushan'ın Nü Qian adındaki kızıyla evlidir. Nü Qian, Ji Ge'yi dünyaya getirmiştir. Ji Ge, Shou Ma'yı dünyaya getirmiştir. Shou Ma güneşin sağ altında bekler ve kendi gölgesini bulamaz. Yüksek sesle bağırır ama kendi sesini duyamaz. Burası o kadar sıcaktır ki gitmemek daha iyidir (Chen, 2008, s. 355). Büyük çorak arazilerde Huantou adında bir adam vardır. Gun'un karısı Shi Jing'dir. Shi Jing'in oğlu Yanrong'dur. Huantou'da

Yanrong'un oğludur. İnsan suratı, kuş gagası ve kanatları ile Huantou denizde balık yer ve kanatlarını baston gibi kullanarak hareket eder. Ayrıca darı, marul tahıl ve kavak yer. Huantou adında bir beylik vardır (Chen, 2008, s. 341).

Yukarıdaki iki metinde de genellikle erkek şahısların anneleri ya da eşleri olmaları dışında bir bilgiye rastlanamayan iki kadından bahsedildiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla bu metin parçaları Shang Hai Jing'de kadına biçilen bir diğer görev olan soyun devamını sağlamakla ilgili bilgileri içermektedir.

3.6. Nü He Yue Mu Guo (女和月母国)

Burada Nü He Yue Mu beyliği vardır. Burada Wan adında bir adam vardır. Kuzey tarafına da Wan denir. Buradan esen rüzgâra Yan denir. Wan doğu uçta yaşar ve güneş ve ay yanlış hareket etmesin diye onların hareketlerini kontrol eder. Ayrıca gece ve gündüzün kısıklık uzunluklarına başkanlık yapar (Chen, 2008, s. 330).

Başlık tam olarak Türkçeleştirildiğinde "Kadın ve Ayın Annesi Beyliği" anlamı çıkmaktadır. Ancak metnin devamında kadınlar ile alakalı bir bilgi olmaması dikkat çekmektedir. Bu topraklarda yaşayan Wan adında bir adamın gökbilimi adına yapmış oldukları ve görevlerinden bahsetmektedir.

3.7. Shi Wu (十巫)

Büyük çorak arazilerde Fengjuyumen adında bir dağ vardır. Burası güneş ve ayın battığı yerdir. Burada Ling dağı vardır. On büyücü olan Wuxian, Wuji, Wufen, Wupeng, Wugu, Wuzhen, Wuli, Wudi, Wuxie ve Wuluo gökyüzüne çıkıp Ling Dağına inerler. Bu dağ onların yüzlerce bitkisel ilaç yaptıkları yerdir (Chen, 2008, ss. 348,349).

Metinde on farklı büyücünün isimlerine, göğe çıkıp inmelerine ve yapmış oldukları bitkisel ilaçlara değinmiştir. Anne Birrel'in "Gendered Power: A Discourse on Female Gendered Myth in the Classic of Mountains and Seas" (Birrel, 2002, s. 8) isimli makalesinde büyücüleri kadın cinsi olarak almış ancak tarafımızca yürütülen araştırmada herhangi bir cinsiyet bilgisine

ulaşılamamıştır. Bu isimlere Anne Birrel'in yorumunun da bilinmesi açısından yer verilmiştir.

3.8. Nü Ji Nü Mie

“Burada Hanhuang Beyliği vardır. Nü Ji ve Nü Mie diye iki kişi buradadır” (Chen, 2008, s. 355).

Bu metinden edindiğimiz bilgi kadınların nerede yaşadığı ve isimleri. Eserin diğer bölümlerinde bu isimlere rastlanmamıştır.

Sonuç

Mitler, bir toplumun içinde yaşadığı dünyayı anlamlandırılan kuşaktan kuşağa aktararak o toplumun karakterini oluşturan söylenceler olarak medeniyetlerin tarihine de ışık tutarlar. Çin'in en eski yazılı kaynaklarından biri olan ve antik Çin medeniyeti ile ilgili hemen her alanda mitoloji ve efsanelerle iç içe bilgilere yer veren Shan Hai Jing'deki anlatılar dönemin sosyokültürel dünyası hakkında oldukça önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışma söz konusu eserde adı geçen mitolojik kadın karakterleri ele almaktadır. Amacı farklı klasik kaynaklardan hareketle antik dönem Çin kadınının konumunu ele alacak çalışmalara ışık tutmaktır. Çünkü en eski yazılı kaynaklardan biri olarak Shan Hai Jing'de yer alan bilgilerin daha sonraki klasik eserlere de temel oluşturmuş olma ihtimali oldukça yüksektir. Bu nedenle antik dönem Çin medeniyetinde kadını anlamak için bu kaynağa başvurulması büyük önem taşımaktadır. Zira Çin kültüründe varlığı bilinen kadın karakterler en özgün halleri ile bu eserde yer almaktadırlar. Daha sonraki hanedanlıklarda kaleme alınan eserlerde özellikle tanrıçaların statülerinin değişikliğe uğratıldığı bilinen bir gerçektir.

Bu çalışmada Shan Hai Jing içinde geçen kadın karakterler üç bölümde incelenmiştir. İlk bölümde hükümdar aile üyeleri olarak adı geçen mitolojik kadın karakterler işlenmiş, ikinci bölümde tanrıça olarak tasvir edilen kadınlara yer verilmiş, üçüncü bölümde ise bunların dışında yer alan farklı özellikleri ile eserde adı geçen kadınlar ele alınmıştır. Eski Çin kültür ve geleneğinde kadın cinsiyetinin yerini görmeyi hedefleyerek başlanan çalışmada en yüksek derecede sınıflandırılmış tanrıçalardan bunun tam tersi olarak sadece

nesillerin devamı için çocuk doğurma sorumluluğunu yerine getirmiş sıradan kadınlara da rastlanmaktadır. Hükümdarların aile üyeleri olan kadınlar bazen dikkat çekici özellikleri ve güçleri ile ön plana çıkarken bazılarının ise onların eşi ya da kızı olmaktan başka bir niteliği bulunmamaktadır. Ancak bu aile ilişkileri antik Çin'deki kadının konumu hakkında bilgi verme potansiyeline sahiptir. Shan Hai Jing'de aynı zamanda bazen yaratıcılıkları ile bazen ölümsüzlük bahşetmeleri ile bazen de gücü temsil eden ve mitolojik anlatıların en yüksek statülerinden birini oluşturan tanrıçalara da rastlanmaktadır. Bu tanrıçalarla ilgili veriler, Çin mitolojisinde kadının rolüne ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Diğer taraftan Shang Hai Jing'de bitkilerin, doğal kaynaklar ve onların işlenmesini temsil eden kadınlardan, kuraklıkla mücadele eden kadınlara, bir hizmetkar olarak içki ve yemek sunmaktan Çin kültürünün belki de en önemli unsuru olan ipeğin yaratıcısı olan kadınlara kadar çok sayıda ve çeşitli kadın karakterlere de rastlanmaktadır. Dolayısıyla antik Çin'in en eski, önemli ve kapsamlı yazılı eserlerinden biri olan Shan Hai Jing'de kadının bu derece geniş bir yelpaze içinde ele alınıyor oluşu, kadının sosyal hayatta oynadığı temel rolün bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

- Birrel, A. (2002). Gendered Power: A Discourse on Female Gendered Myth in the Classic of Mountains and Seas. *Sino Platonic Papers*, (120), 1-47.
- Chen, C. (2008). *Shan Hai Jing (山海经)*. Shanghai: Shanghai Guji Chubanshe.
- Okay, B. (1985). Çin Efsanelerinde Güneş. *Ankara Üniversitesi DTCF Doğu Dilleri, IV* (1'den ayrı basım). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 161-168.
- Xü, J. (2004). *Shi Ji (史记)*. Shanghai: Han Yu Da Ci Dian Chu Ban She.
- Du, W. (2014). *Xiwangmu Gushi de Wenben Yanbian Ji Wenhua Neihan Nankai Daxue* (Yayımlanmamış Doktora tezi) Nankai Üniversitesi, Nankai.
- Wang, R. (2003). *Images of Women in Chinese Thought and Culture*. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Zhang, Y. (2010). *Tujie Shan Hai Jing (图解山海经)*. Chang Chun: Jilin Chubanshe.

Notlar

ⁱ Shān Hǎi Jīng: Shan: dağ, Hai: deniz Jing ise klasik metin anlamına gelmektedir. Tarafımızca eser Türkçe 'ye Dağlar ve Denizler Klasiđi olarak çevrilebilir ancak henüz Türkçe'ye resmi olarak kazandırılmadığı için çalışmada orijinal adı kullanılacaktır.

ⁱⁱAntik Çin'de bir uzunluk ölçü birimidir. Yüz li yaklaşık olarak 50 km'dir.

ⁱⁱⁱYing Long (应龙) antik dönem Çin efsanelerinde geçen bir ejderha türüdür.

Ayanlık Kurumunun Gelişimi ve Anadolu ile Balkan Coğrafyasındaki Farklılıkları Üzerine Bir Değerlendirme

Nagehan Üstündağ Özdemir*

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye

Öz

Klasik dönemden beri taşranın seçkinleri olarak bilinen ayanlar, XVII. yüzyıldan itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği ekonomik ve askeri dönüşüm sonucunda idari kadroları dolduracaklardır. İltizam ve arpalık uygulamaları neticesinde bu kadroları ele geçiren yerel seçkinler, XVIII. yüzyıl içinde, taşrada, zaman zaman tam bir otorite kurma imkânına kavuşacaklardır. XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren kurumsallaşmaya başlayan ayanlık, bu yüzyılın ikinci yarısında, Balkanlar sahasında ve özellikle bugünkü Bulgaristan topraklarında taşra idaresini belirleyen bir yapı haline gelecektir. Güçlerinin zirvesinde bulunan Rumeli ayanlarının faaliyetleri, XVIII. yüzyılın son on yılına damgasını vuracak ve merkezi yönetimi fazlasıyla meşgul edecektir. Osmanlılar için bir değişim ve dönüşüm yüzyılı olan XVIII. yüzyılda, ayanlık kurumu ve ayanlar, taşra idaresinin dönüşen yapısını ve yüzlerini yansıtan bir örgütlenme ve bu örgütlenmenin “yeni” tip bireyleri/idarecileri olarak karşımıza çıkarlar. Bu açıdan bakıldığında ayanlık kurumunun ve ayanların Anadolu ve Balkanlar coğrafyasında bazı farklılıklara sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır. Her ne kadar bu farklılıklar bir nüans şekilde görülebilirse de üzerinde düşünmeye değer bir özellik sunmaktadırlar. Bu çalışmada ayanlık kurumunun gelişimi ve iki bölge arasındaki farklar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayanlık Kurumu, Anadolu, Balkanlar, Seçkinler/Ayanlar, XVII. yüzyıl, XVIII. yüzyıl.

The Development of Ayanlık Institutions and an Evaluation of the differences in Anatolia and the Balkans

Abstract

Having been known as the elites of the provinces since the classical period of the Ottoman Empire, the notables (*ayan*) started to occupy the administrative posts gradually from the 17th century due to the economic and military transformation of the Empire. The local elites who acquired the administrative duties through the practices of *iltizam* and *arpalık* got the

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
29.12.2017
Kabul / Accepted:
26.01.2018

* Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:
Selçuk Üniversitesi,
Konya, Türkiye
nagehanustundag@gmail.com

Atıf için / To cite this article:

Üstündağ-Özdemir, N. (2018). Ayanlık kurumunun gelişimi ve Anadolu ile Balkan coğrafyasındaki farklılıkları üzerine bir değerlendirme. *Curr Res Soc Sci*, 4(1), 29-38. doi: 10.30613/uresosc.372749

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/uresosc.372749>

opportunity to establish their authority in the provinces, from time to time, in the eighteenth century. The institution of *ayanlık*, which had been institutionalized since the midst of the eighteenth century, evolved into a structure that determined provincial administration in the Balkans, in the Bulgarian lands in particular. The activities of the notables of *Rumeli*, whose power was then at its zenith, left their footprints in the last ten years of the eighteenth century; thus the central administration dealt with these activities excessively. In the eighteenth century (it was the century of change and transformation for the Ottomans) we come across the institution of *ayanlık* and *ayans* (provincial notables) as an organization, which reflects the transforming structures of the provincial administration and changing attributes of the notables. On the other hand, we come across the notables as a new type individuals/governors of this organization. From this point of view, it is useful to note that the *ayanlık* has some differences in Anatolia and The Balkans. Although these differences can be seen as a nuance, they offer a remarkable feature. This study will focus on the development of *ayanlık* institution and the differences of two regions.

Keywords: Institution of *Ayanlık*, Anatolia, Balkans, Notables/*Ayans*, 17th century, 18th century.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda *ayanlar*, yörenin ileri gelenleri olarak anılan seçkinlerden, taşra yönetiminde söz sahibi olan bir gruba evrilmiştir. XVII. yüzyıl sonundan itibaren merkezi yönetimin nakit paraya olan ihtiyacının artması sebebiyle dirlikler içerisinde giderek artan bir şekilde iltizam usulünün yaygınlaştırılması, klasik dönem tımar sistemi içerisindeki taşra yönetiminin ve yöneticilerinin işlevini ve konumunu değiştirmiştir. *Ayanların* tıpkı diğer vilayet idarecileri olan vali ve sancakbeyleri gibi “mazhar-ı hitâb-ı pâdişâhi” olmaları, bu kişilerin taşra idaresinde söz sahibi olmaya başladıklarının bir göstergesidir (Alkan, 2007, s. 72). XVIII. yüzyılda karşımıza çıkan *ayan* artık geçmişte sözü edilen yerel seçkinlerden çok daha farklı bir konumdadır. Dolayısıyla bu yüzyıl içerisinde ekonomik zorunluluklardan dolayı değişen Osmanlı taşra yönetim anlayışı ve aygıtları, taşrada merkezi otoritenin temsilcisi konumunda

olan kimselerde nitelik değişikliği yaratacaktır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, özellikle Balkanlar sahasında merkezin bu yerel güç odaklarıyla yoğun mücadelesine sahne olacaktır. Bu açıdan bakıldığında *ayanlık* kurumunun ve *ayanların* Anadolu ve Balkanlar coğrafyasında bazı farklılıklara sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır. Her ne kadar bu farklılıklar bir nüans şeklinde görülebilirse de üzerinde düşünmeye değer bir özellik sunmaktadırlar.

1. *Ayanlığın* Ortaya Çıkış Koşulları

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyıl sonundan itibaren girdiği dönüşüm sürecinde, taşra yönetimindeki en belirgin özellik yerel seçkinlerin iktisat yapının dönüşümüne bağlı olarak giderek güçlenmeleridir (Alkan, 2007, s. 73,74). Yerel seçkinler XVI. yüzyıldan beri “eşraf ve *ayan* (Ergin, 1997, s.1515) , *ayan-ı* vilayet, *vücu*h-ı memleket, *ayan-ı* belde, *ayan-ı* memleket” gibi isimlerle anılmışlardır (Özkaya, 1994, s. IX, 8). XVII. yüzyılda eşraf yerine *ayan* hitabı daha sık zikredilmektedir. XVIII. yüzyılda ise *ayanlara* hitap edilemesi daha sık karşılaşılan bir durumdur. Hem devlet tarafından hem de halk tarafından kabul edilen/kullanılan bu adlandırmalardaki değişim bile taşra yönetimi içerisinde seçkinlerin dönüşümüne işaret etmesi bakımından önemlidir.

Ayan kelimesi Arapça *ayn* (göz) kelimesinin çoğuludur (Mert, 1991, s. 195). Taşradaki seçkinleri (gözde olan, göz önünde olan, seçilen anlamında *vücu*h kelimesiyle) tanımlayan bu kavram, XVI. yüzyılda bölgedeki sipahi, kadı, yeniçeri serdarı, kethüdayerleri, müderrisler, müftüler, kapıkulları (Özkaya, 1994, s. 7) gibi askeri ve ulema grubundan görevlileri kapsamaktadır. Bununla birlikte bölgenin köklü ve saygın aileleri esnaf ve tüccarın önde gelenleri de bu grubun içindedir (Mert, 1999, s. 174). Kısaca, köyde ve kentte görevleri, bağlı oldukları aile ya da kişisel özelliklerinden dolayı halkın saygısını kazanmış, sözü dinlenir olan herkes bu tanımlama içerisinde yer alıyordu. XVI. yüzyılda *ayan* ve eşraf zümresi halk ile devlet arasında aracılık yapan bir konumdaydı. Devletin emir ve isteklerinin halk tarafından anlaşılmasını sağlamak, halkın taleplerini ya da şikâyetlerini

devlet görevlilerine aktarmak gibi bir işlevleri vardı. Bunun dışında ayan ve eşraf grubunun bazı mensuplarından bölgedeki devlet görevlilerinin işlerine yardımcı olmaları da beklenirdi. Satılan malların fiyat tespitinde, vergilerin zamanlarını ve miktarlarını belirlemede bölge halkını ve durumunu iyi bilen kişiler olarak ayan ve eşraftan faydalanılırdı (Mert, 1999, s. 174). Özellikle sefer zamanlarında bölge halkından talep edilen mal ve hizmetlerin miktarı ve dağılımı konusunda ayan ve eşraf önemli bir rol oynardı. Acil durumlarda istenilen bedel ayan ve eşraf tarafından karşılanıp merkeze yollandıktan sonra, halk kendine biçilen payı ayana öderdi. Bunun yanında köylünün ihtiyacı olduğunda ona borç veren kişiler de bu zümre içerisindeydi. Ayrıca devlet, hazinenin geçtiği yollarda tedbir alınması, İstanbul'a zahire temini, asker temini, koyun toplanması, kilise tamiri gibi birçok konuda şehrin ileri gelenlerine başvururdu (Özkaya, 1994, s. 11; Ergenç, 1982, ss. 110,111).

Ergenç'e göre, ayan zümresi XVI. yüzyılda reayanın seçkinlerini ifade eden gruptur. Aralarından bir kişi şehir kethüdasıⁱ seçilir ve böylece bu kişi askeri sınıf içerisine girmiş olur. Bu durumun göstergesi olarak padişahın berat alırlar ve bu beratla belirtilen görevler karşılığında vergilerden muafiyet kazanırlar. Dolayısıyla ayanın yapacağı aracılık hizmeti ya da diğer işler resmi olarak yalnızca şehir kethüdasının görevi olarak görünmektedir. Devlet, ayan ve eşraf tabiriyle bir bölgedeki tüm seçkinleri tanımlarken resmi olarak tanıdığı yalnızca şehir kethüdası olmaktadır. Şehirde ayanın etkililiği ve aracı konumu şehir kethüdası vasıtasıyla gerçekleşir. Devletin ayan ve eşraf tanımlamasının dışında, seçkinler için bu yüzyılda halkın kullandığı unvan "çelebi"dir. Bu unvan, ilmiye mensuplarının ve büyük tüccarların oğullarını ifade eden bir tanım olarak da kullanılmıştır. Dolayısıyla bazı durumlarda ayanlar için de "çelebi" unvanı kullanılmıştır. (Ergenç, 1982, s. 113).

XVI. yüzyıl içerisinde yerli seçkinler arasında yer alan tüccar kesimi daha sonraki dönemlerde bu zümrenin gelişiminde önemli bir rol oynar. Ticaret erbabının, toplumun diğer zümreleriyle – özellikle ilmiye ve askeri grubunun saygın kişileriyle –

gerek ticari bağlantılar yoluyla gerekse akrabalık bağı yoluyla ilişkiye girmesi, bu grubun zamanla yönetici kadro arasına girme potansiyelini artırmıştır. Bunun yanında askeri grupla olan ilişkileri, varlıklı olan tüccar grubuna, gerek mukataaları üzerlerine almak konusunda gerekse taşra yöneticilerinin çeşitli işlerine aracılık ederek, sonuçta onların yönetimine ortak olmak konusunda avantaj sağlamıştır (Ergenç, 1982, s. 114). Bu avantajı kullanan tüccar grubu ya da yine eşraf ve ayan zümresi içerisinde bulunan askeri grup çeşitli koşulların yardımıyla XVI. yüzyılda buldukları konumun çok ilerisine geçmiştir.

XVI. yüzyılda yalnızca seçkin taşralıları ifade eden bu grup mensupları, XVII. yüzyılda, dönemin ekonomik koşullarının doğurduğu imkânlardan faydalanarak resmi görevler kazandılar ya da sahip oldukları otorite alanını genişlettiler. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da görülen hızlı nüfus artışıⁱⁱ ve bunun doğurduğu sonuç olarak taşrada boş kalan toprakların, bölgenin ayan ve eşrafı tarafından yavaş yavaş ele geçirildiğine dair tespitler mevcuttur (İnalçık, 2002, ss.285,286; İslamoğlu - İnan, 1991, s.183; Akdağ, 1995, s.316). XVII. yüzyıl içerisinde iltizam sisteminin yaygınlaşması ile ayan ve eşraf hem topraklarını genişletme imkânı buldu hem de mültezim olmak hasebiyle bir anlamda devlet görevlisi unvanını kazandıⁱⁱⁱ. Mültezimlerin, iltizam ile aldıkları bölgede tıpkı tımarlı sipahi gibi, yalnızca vergi toplamakla yükümlü değil aynı zamanda idareci oldukları da düşünülürse bu değişim daha net anlaşılacaktır. Yöresel seçkinlerin servet ve otorite kazanmalarında en önemli gelişim iltizam sisteminin yaygınlaşmasıdır (Salzmann, 1993, s. 402). Aynı dönem içerisinde askeri alandaki değişiklikler yani savaş teknolojisinin ve yönteminin değişmesiyle birlikte^{iv}, tımarların ve tımarlıların önemini kaybetmesi iltizam sistemini besleyici bir takım gelişmeler doğurmuştur (Özvar, 2003, s. 10). En temelde maaşlı askerlerin artışıyla, devletin nakit ihtiyacı da giderek artmış ve iltizam artık vazgeçilemez bir uygulama haline gelmiştir (Özvar, 2003, ss.16,17; Batmaz, 1999, s.250). Bununla birlikte gerek önceki dönemin tımarlıları gerekse yerel aileler artık giderek

mültezimleşmeye başlamışlardır. İltizam uygulaması, bir yıl ile üç yıl arasında değişen mültezimlik süresini kapsaması ve açık artırmanın kapanmaması gibi nedenlerden dolayı ülkenin vergi gelirlerini tahrip etmiş ve yerel unsurların çoğunlukla yasadışı yollarla servet kazanmalarına neden olmuştur (Genç, 2000, s. 155). Vergi kaynağının tahribe uğraması ve reayanın yoğun mültezim baskısı altında bulunması, merkezi otoriteyi bu konuda tedbirler almaya itmiş, bu konuda bulunan çözüm ise iltizam uygulamasının malikâne sistemine dönüştürülmesi olmuştur. Malikâne sistemi ise, iltizamları elinde tutan kişilerin hem görevlerini hem de servetlerini pekiştiren bir unsur olmuştur. Artık iltizam edilen topraklar “kayd-ı hayat” şartıyla bu kişilerin ellerinde bulunmaktadır (Özvar, 2003, ss.19,20). Aynı süreç içerisinde, malikâne uygulamasına yeni kaynaklar olarak tımarların ve hasların da mukataalaştırılması ve sistem içerisine çekilmesi, mültezimlere/ malikânecilere, daha geniş toprakları elde edebilme imkânını sağlamıştır^v (Cezar Y., 1986, s. 34-35). Arpalık uygulamasının^{vi} yine aynı dönemde yaygınlık kazanması da yerel güçlerin belli görevleri elde etmesi için bir alan yaratmıştır. Seferde bulunmaları ya da farklı görevleri olması sebebiyle kendine tahsis edilen hasların başında bulunamayan ya da bulunmayı tercih etmeyen beylerbeyiler ve paşalar; kendileri adına haslarının gelirini toplayacak ve aynı zamanda onların vekili olarak idare edecek kişileri bu bölgelere göndermeye başlamışlardır. Mütesellim denilen bu kişiler önceleri, beylerin ya da paşaların kapı halkından kişiler olurken kısa süre içerisinde bu görevler ayanın eline geçmiştir (İnalçık, 1977, s. 30). Atama ile gelen kişinin bölge halkını ve kaynaklarını yeterince tanımaması, vergilerin düzgün toplanamaması sorununa yol açmıştır. Fakat bunun dışında daha önemli olan sebep, daha önce mültezimlik gibi görevleri üstlenmeye başlayan yerel seçkinlerin mütesellimlik gibi kârlı bir işi bir başkasına bırakmak istememeleri olmalıdır (İnalçık, 1977, s. 33). Mütesellimlik ile kazanılan, sadece geniş bir bölgenin mültezimi olmak görevi değil; aynı zamanda o bölgenin en yüksek yetkilisinin vekili olarak yöneticilik vasfını da taşımaktır. Dolayısıyla bu görevle yerel

seçkinler hem servetlerini büyütme fırsatı bulmuş hem de otoritelerini ve saygınlıklarını artırma şansı yakalamışlardır. Mütesellimler aynı zamanda idareci sınıf içerisinde halk ile en çok muhatap olan grubu oluştururlardı. Sancağın sınırları içinde bulunan tüm gelir kaynaklarının işletilmesi, denetimi ve vergilerin dağıtımı ile toplanması, güvenliğin sağlanması, asker toplanması gibi işlerin yürütülmesindeki sorumlulukları dolayısıyla, toplumun her kesimi tarafından tanınmaktadırlar. Bu yüzden görevin halk nezdinde sağladığı itibar oldukça yüksektir. XVIII. yüzyılda mütesellimlik görevlerinin büyük çoğunluğu ayanların elindedir (İnalçık, 1977, s. 35). Görev bölgesi geniş olan mütesellimler genellikle kendi görevlerini de iltizamla kapı halklarından birine ya da bölgenin diğer ileri gelenlerine ihale ederler. Sonuçta bu uygulama ile bir sancak içerisinde ikinci ya da üçüncü mültezimler, kaza ölçeğinde işleri yürüten ve halk ile karşı karşıya kalan grup haline gelirler. Mütesellimlerin iltizamla görevlerini ihale ettikleri kişiler genellikle voyvoda olarak anılmaktaydılar. XVIII. yüzyılda ayanlar, mütesellimlik ve voyvodalık gibi görevleri yoğun olarak işgal etmiş görünmektedirler^{vii}. Buna bağlı olarak sancak ve kaza bölgelerini yöneten, yani taşra yönetimi elinde tutan birincil güç konumunda bulunmaktadırlar (İnalçık, 1977, s. 36; Çevikel, 2002, s. 713).

2. Ayanlık Kurumu

Ayanlık kurumu ya da ayanlık örgütü olarak bahsedebileceğimiz bu oluşum tamamen kendiliğinden gelişmiş daha doğrusu kendini kabul ettirmiştir. Ayanlığın resmi hale geldiği tarih hakkında, bu konuda araştırma yapan kişiler arasında farklı fikirler mevcuttur. Mutafçieva, Sofya’da bulunan Osmanlı belgelerinden yola çıktığını belirterek ayanlığın 1780’lerden itibaren Bulgaristan sahasında kendini zorla kabul ettirdiğini belirtiyor ama yine de 1747’de Razgrad’daki karışıklıklar sebebiyle ayanlığın XVIII. yüzyılın ilk yarısında da bölgede yerleşmiş olabileceğini söylüyor (Mutafçieva, 1978, s. 166). Mustafa Cezar, “tipik ayanlığın” XVII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığını iddia etmektedir (Cezar M. , 1965, s. 332). Avdo Suceška ise,

ayanlığın teşekkülünün XVIII. Yüzyıl ortalarında olduğunu düşünmektedir (Özkaya, 1994, s. 3). Yuzo Nagata, kendisi bir tarih belirlemesi yapmadan Mustafa Cezar ve Yücel Özkaya'nın görüşlerini aktarır (Nagata, 1999, s. 40). Ayanlık ve taşra yönetimi konularında çalışmalar yapan bir diğer araştırmacı, Özcan Mert ise ayanlığın teşekkülünü 1680'e dayandırır ve 1839 ile "Ayanlık Dönemi" olarak adlandırılan sürecin bittiğini ifade eder (Mert, 2002, s. 720). Deena Sadat ayanlığın devlet tarafından tanınmasını 1768 Rus savaşı esnasında olduğunu belirtir (Sadat, 1972, s. 351). Yücel Özkaya, ayanlığın devletçe tanınmasının tarihini 1726 olarak belirtmektedir. Devletin 1726'da ileri gelenlerle ilgili aldığı kararda, ayandan olan hanedanlara sancakbeyliğinin verilmesini kararlaştırmıştır, dolayısıyla ayanlık merkezi otorite için meşru bir konum almıştır. Aslında devlet 1726'dan önce de ayanlardan pek çok konuda yardım istemiştir ancak bu tarihten sonra ayanlara isimleri ile de hitap edilmeye başlanmış ve şahsen yardım istenmiştir (Özkaya, 1994, ss. 120,121). Ancak bu kararın farkı ayanların devlet tarafından resmi görevleri yüklenecek kimseler olarak tanınmış olmalarıdır. Özkaya, ayanlığın gelişim sürecini üç döneme ayırır: 1726'ya kadar olan dönemde ayanlık tam olarak gelişmemiştir. 1726 yılında ayanlara sancakbeyliği verilmesi hususunda çıkarılan kararlar ayanlık sancakların genelinde hayata geçmiştir. 1726-1740 arası ayanlık için bir hazırlık dönemi olmuştur. 1740'dan sonra ise büyük ailelerin ayanlıkları ele geçirmesi söz konusudur (Özkaya, 1994, ss. 123,124).

Ayanların bölge halkının onayını alması bir anlamda seçilmiş olduklarını ifade eder. Ancak bu "seçim" konusu birçok suistimale açıktır. Gerek ayan olarak seçilirken ve gerek ayan olduktan sonra bölge içerisindeki kanun dışı davranışları yoğunlaştıkça, devletin ayanların seçimine müdahale etmeye çalıştığı görülür. Merkezi hükümetin ayanlık üzerindeki ilk müdahalesi, Muhsinzâde Mehmed Paşa dönemine rastlar (Mert, 1999, s. 175). Muhsinzâde Mehmed Paşa 30 Mart 1765'te sadrazam olmuş, Nisan 1765 ve Ocak 1766 tarihlerinde Rumeli ve Anadolu'nun üç koluna gönderdiği fermanlarla ayanlığa yeni

düzenlemeler getirmek istemiştir^{viii}. Fermanın temel emri, kaza ayanı tayininin doğrudan sadrazamın onayına bağlanmasıdır. Düzenlemenin sebebi ayanlık buyrulduğunun valilerden para karşılığı alınması, ayanların bu harcamaları daha sonra halktan fazlasıyla toplamaya çalışmaları ve ayan olmak için yapılan mücadeleler esnasında bölge halkının zarar görmesi olarak açıklanmıştır. Bu fermanın ardından ayan atamasının, tüm kaza halkının isteği ile kadının ilamını alan kişi sadrazama bildirilecek, sadrazam adayı uygun bulursa; mektup ya da kaime ile bu kişinin kazanın ayanlığına tayin edildiğini bildirecekti. Daha da önemlisi ayanlığı bu şekilde ele geçirmiş olan kişinin kanunsuz herhangi bir davranışı görüldüğünde "siyaseten katl" cezası verilecekti.

Ayanlık kurumuna çeki düzen vermek için peş peşe tekrarlanan bu fermanlar işlevsiz kalmış ve ayanların usulsüzlükleri devam etmiştir. Bu nedenle, merkezi hükümet ayanlığı ortadan kaldırmaya karar vermiştir. 1786 yılından itibaren kaza ve kasabalarda ayan yerine şehir kethüdası seçileceği bildirilmiştir (Özkaya, 1994, ss. 285,286).

Ancak şehir kethüdarları, ayanların otoritesini kıramadıkları için; kaza idaresinde işlevsel olamamışlardır. Dolayısıyla devletin sefer zamanında beklediği vazifeleri de ifa edememişlerdir. Bunun üzerine merkez, 1790 yılında şehir kethüdalığının kaldırılıp tekrar ayanlığa döndüğünü bildiren bir ferman yayınlamış ve hem Anadolu'ya hem de Rumeli'ye göndermiştir (Özkaya, 1994, ss. 288,289). 1790'da ayanlığın devlet tarafından yeniden ihdası ile Anadolu ve Rumeli'de ayan olmak için verilen mücadele alevlenmiştir. Özellikle Rumeli'de ayanların devlet otoritesi aleyhine giderek güçlendiği görülür. 1790 ile 1808 arası Rumeli'de ayanların en güçlü olduğu dönemdir. Öyle ki, Nizam-ı Cedid hareketi kapsamında yeni ordunun Rumeli'de kurulması söz konusu olduğunda, kendi çıkarlarının ve geniş hareket alanlarının tehlikeye düşeceğini düşünen Rumeli ayanları bu karara şiddetle karşı çıkmışlar ve II. Edirne Vakası olarak bilinen ayaklanmaya sebep olmuşlardır. Nihayetinde; 1807 Kabakçı Mustafa isyanına ulaşan bu hareketlenme III. Selim'in tahttan

indirilmesine neden olmuştur. Bu dönemdeki bir diğer gelişme ise, yeni düzene karşı olanlar kadar destekçilerinin de Rumeli ayanlarından yardım istemiş ve onlara sığınmış olmalarıdır. Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa^{ix}, kendi himayesinde bulunan diğer ayanlarla birlikte, III. Selim'i kurtarabilmek için başkente doğru hareket etmiş, amacına ulaşamamış ise de Sultan II. Mahmut'u tahta çıkararak, bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun yönünü değiştirmiştir. O güne dek taht değişikliklerini kapıkulu ya da ulema gibi merkezdeki güç odakları gerçekleştirirken, bir ayan olan Mustafa Paşa'nın yaptığı bu hareket, bahsedilen dönem içerisinde ayanların ne derece güçlü olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bunun dışında, Alemdar Mustafa Paşa'nın hem ayanlık kurumunun gelişimi açısından hem de merkezi devletin ayanlarla olan ilişkisi açısından en önemli faaliyeti kuşkusuz Sened-i İttifak^x belgesinin hazırlanmasıdır. Ayanların birçoğu bu belgeyi imzalamaktan kaçınmıştır (Mert, 1999, s. 177). Sened-i İttifak'a katılan ayanlar; Bazarcık ayanı, Şumnu ayanı, Praveşte çorbacısı, Hasköy ayanı, Şile ayanıdır. Belgede imzası bulunanlar ise; Çaparogulları, Karaosmanoğulları, Siroz Mutasarrıfı İsmail Bey ve Çirmen Mutasarrıfı Mustafa Bey'dir (Özkaya, 1994, ss. 294,295). Belge, işlevsel olmamasına rağmen sultan ve ayanları bir anlaşmanın tarafları haline getirmiş olması sebebiyle önemlidir. Siyasi tarih açısından düşünüldüğünde de bu belge ayanın devleti kontrol altına alma çabasını simgeler. Belgenin temel amacı, ayan ile devletin ayrılıkları ve mücadeleleri ortadan kaldırmak ve bir ittifak sağlamaktır. Padişah şahıs olarak bu anlaşmanın dışında bırakılmış olsa da, sadaret makamının ve devletin ayanlara/hanedanlara karşı vaatleri padişahın vaadi anlamına gelmektedir. Ayrıca padişahın belgeye tuğrasını basmış olması da bağlayıcı bir işaret sayılabilir. Belgede, vergilerin vükela ile ayanlar arasındaki görüşmeler neticesinde belirleneceğini ifade eden madde padişahın otoritesini sınırlayıcı bir mana taşımaktadır. Belgenin tüm maddeleri incelendiğinde, ilk dört maddenin padişahın hâkimiyetini onaylayıcı bir içerik taşıdığı görülür. Asker ve vergi toplama gibi hakların yalnızca padişahın şahsına ait olduğu ve ona her koşulda

itaat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak diğer maddede ayanın kazanılmış haklarının devletin keyfi müdahalesinden bağımsız olması ya da bu duruma karşı güvence altına alınması; ayanların mülklerini koruması ve hatta evlatlarına aktarımını garantilemektedir. Uygulama alanı bulamayan Sened-i İttifak ancak simgesel bir anlam taşımaktadır. Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüyle, devlet merkezindeki ayan egemenliği son bulmuştur (Berkes 1978, ss. 132-143; İnalçık 1996, ss. 343-360; İnalçık 1964, ss. 603-611).

3. Anadolu ve Rumeli Ayanlığı Farkı

Anadolu ve Balkanlar açısından bakıldığında, ayanların ve ayanlığın dönüşümü hemen hemen aynı nedenlere bağlı görünmektedir. Ancak ayanların aile bağları, kimlikleri ve servet kazanma yolları açısından bazı ufak farklar göze çarpmaktadır. Güçlü ve köklü Türk ve Müslüman ailelerinin bulunduğu Anadolu sahasında, en başından beri ayanlar bu ailelerin mensupları arasından çıkar. Anadolu'da yerel yöneticilerden ziyade, bu ailelerin mütesellimlik, mültezimlik, voyvodalık gibi görevleri aldığı ve XVIII. yüzyılda taşra yönetimine egemen oldukları görülür. Ancak tebaanın büyük çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu Balkan sahasında ayan unvanı kazanan kişilerin önceleri, bir şekilde, askeri sınıf içerisinde görev almış, yönetici grubuna dâhil olmuş kişiler arasında çıktıkları görülür^{xi}. Kısaca Anadolu'daki ayanların çoğunlukla köklü ailelerin üyeleri oldukları söylenebilirken, Balkanlardaki ayanların ise askeri kökenli kişiler olduklarını söylemek mümkündür (Sadat, 1972, s. 347). Diğer bir ifadeyle, Anadolu'da olduğu gibi güçlü aşiret bağlarıyla donanarak bölge üzerinde hâkimiyet kuracak, ya da aracı konuma geçebilecek din veya soyla gelen statü sahibi kesim de bulunmamaktadır. Muhtemelen bu sebeple de Balkanlarda XVIII. yüzyılda taşranın hâkimi olarak ortaya çıkan ayanlar, dönemi inceleyen araştırmacılar tarafından "türedi"ler olarak değerlendirilmiştir (Salzmann, 1999, ss. 227-235). Balkan sahasında ayanlığın gelişimini hızlandıran ve bir bölgede birden fazla mültezimin varlığına neden olan bir başka farklı durum ise, Balkanlar genelinde has toprakların Anadolu'ya oranla fazla olmasıdır.

Bölgedeki toprakların genelde has kategorisi içerisinde olması iltizam ve malikâne uygulaması gündeme geldiğinde, bu bölgede geniş toprakların belli kişilere (genellikle de askeri sınıf mensuplarına) devredilmesi sonucunu doğurmuştur^{xii}. Bu durum aynı zamanda alt iltizamların ve mültezimlerin ortaya çıkışını kolaylaştırıcı bir unsurdur. Arpalık uygulaması da aynı sonuca yol açan düzenlemelerden biri olarak görülebilir. Bir sancağı iltizamla ya da arpalık olarak alan beyler ya da vezirler^{xiii} görev bölgelerine gitmediklerinde yerlerine mütesellim göndererek ve bunu da genellikle iltizam yoluyla yerel seçkinlere devrederek, aslında bölgenin yönetimini güçlü bir ayana devretmiş durumdadırlar. Mütesellim olan ayan ise, idarecisi bulunduğu sancakta, genellikle kaza bölgelerini kendisinden daha küçük olan diğer ayanlara (voyvodalar) iltizam yoluyla devretmekte ve böylece hem yeni bir kazanç alanı sağlamakta hem de kendilerini destekleyecek, işbirliği yapacak bir ayanlar topluluğunu “beslemiş” olmaktadır. Ayanlar arasında bu şekilde bir çıkar birliği sağlanmakta ve bölgedeki en güçlü birkaç ayan etrafında kümelenmeler görülmektedir. XVIII. yüzyıl sonunda, Balkanlarda görülen ayan çatışmaları birkaç güçlü ayanın etrafında cereyan edecek (Vidin ayanı Pazvantoğlu Osman, Silistre ayanı Yılıköğlü Süleyman^{xiv} ve Rusçuk ayanı Tirsinikli İsmail) ve bölgedeki diğer ayanlar şu ya da bu şekilde bu üç güçlü ayanın etrafında toplanmış olacaktır. Dolayısıyla ayanlar arasında bir hiyerarşi oluştuğu görülmektedir. Bu hususta Anadolu ve Balkanların farklılaştığı nokta, Anadolu’da büyük mültezim ile diğer mültezimler (ayanlar) arasında genellikle ailevi bir bağ olduğu halde Balkanlarda bu durumun büyük mültezim ve onun kapı halkı arasında gerçekleşiyor gibi görünmesidir. Ayrıca bölgedeki mevat arazilerin yine Anadolu’ya nazaran fazlalığı, bu arazileri bir şekilde eline geçirip, gerek çiftlik olarak gerekse malikâne olarak faydalanan yerel seçkinlerin kısa sürede zenginleşmesine olanak sağlamış olabilir. Nitekim ticari tarımın yapıldığı çiftlik oluşumlarının daha çok Balkan sahasındaki imparatorluk toprakları üzerinde olması ya da olduğuna yönelik tartışmaların yapılması bu

düşünceyi doğrulayan bir durum olarak gösterilebilir.

Mütesellimlerin, voyvodaların ve bu görevlere sahip olmayan ayanların belli bir kapı halkları vardır. Mütesellimler ve voyvodalar hem görevleri hem de ayan oldukları için bu silahlı kapı halkına sahiptirler. XVI. yüzyıl sonundan itibaren Anadolu’da işsiz kalan, silah kullanabilen köylü gençler, beylerin ve daha sonra da yerel seçkinlerin kapılarında istihdam edilmeye başlamışlardı. XVII. ve XVIII. yüzyıla gelindiğinde süregelen savaşlar, ekonomik yapının dönüşümü, tımarlıların önemini kaybetmesi ve köylünün giderek artan bir oranda toprağını terk etmesi sebebiyle bu grupların sayısı arttı. Böylece, taşrada servet kazanan, otoritesini artıran ayanlar kapı halklarını daha da genişlettiler. XVIII. yüzyılda bu kapı halkı, hem sefer zamanlarında devletin asker kaynağı halindeydi hem de ayanların kendi nüfuzlarını korumalarının garantisiydi. Balkan sahası için bu konuda farklı olan durum, Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlar sebebiyle bölge halkından daha fazla kişinin toprağını çeşitli sebeplerle terk etmiş olmasıdır. Bölgenin göç hareketleri nedeniyle sürekli olarak nüfus hareketliliğinin ortasında bulunması, savaş koşullarının yarattığı güvensiz ortam sonucunda da silahlı ve işsiz nüfusun artması olarak tespit edilebilir. Bu koşullara bağlı olarak, bölgede sekban denilen silahlı grupların sayısı oldukça fazladır. Bu kişiler, bölgedeki ayanların temel askeri gücü haline gelmiştir. Sefer zamanlarında askerlik yapan bu kişiler, ayanların birbirleriyle ve hatta daha sonra Pazvantoğlu olayında^{xv} görüleceği gibi merkezle rekabetlerinde ve çatışmalarında vurucu gücü oluştururlar. Bunun dışında, sefer harici zamanlarda, birçoğu kapılanacak yer bulamadığından veyahut salıverildiğinden, bu gruplar bölgedeki eşkıyalık hareketlerini artıran unsurlar olurlar. XVIII. yüzyılda Rumeli sahası bu eşkıyalık hareketleri ve ayan mücadelesinin en kızgın dönemine sahne olacaktır. Balkanlar sahasında bu silahlı grubu oluşturanlar ve ayanlara kapılananlar genellikle Arnavut sekbanlardır. Hem ayanların silahlı gücünü kırmak hem de halkın eşkıyalardan şikâyetlerine bir çözüm bulabilmek için devlet,

ayanların Arnavutları sekban olarak tutmasını engellemeye çalışmış ve bu konuda pek çok emir çıkarmıştır. Mesela Siroz kadısına gönderilen 21 Ekim 1767 tarihli hüküm, ayanlık iddiası ile etrafında Arnavut eşkiyasını toplayan Mehmed Bey'den bölge halkının şikâyeti üzerine yazılmıştır. Arnavud taifesinden olup Siroz'da bulunanlardan gedikleri olanların ve ağa kapısında bulunanların bölgede kalabilecekleri ancak diğerlerinin uzaklaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Bununla beraber bölgede kalması uygun bulunanların da isimlerinin kayıt edilip, kefile bağlanmaları ve sicile kayıtları emredilmiştir (Cevdet Dahiliye 10979). Yine benzer bir hüküm 1772 senesinde Selanik Kadısı ve Selanik Sancağı Mütesellimi Ali'ye yazılmıştır. Bu hükümde Selanik ayanından Gümrük Emni Abdurrahman, Küçük ve Büyük Ali Beyler, Ali Paşazâde, Cizyedarzâde Ali, Şerifzâde Ahmed, kardeşi Mehmed, Şahbenderoğlu Ömer gibi kişilerin birbirleriyle çıkarları sebebiyle çekişmelerini ve kapılarında pek çok "aşağılık" kimseyi topladıkları, bu sebeple nasihat edilmeleri gerektiği belirtilmiştir (Cevdet Dahiliye 12620). Arnavutların ayanların işlerine karışmamaları, mukataa, cizye, tımar ve zeametleri iltizamla almamaları ve vatanlarından ayrılmamaları konusunda yazılan bir diğer emir de Köstendil'e yollanmıştır (Cevdet Dahiliye 3291).

Sonuç

Ayanlar ile devletin ilişkisi aslında karşılıklı olarak bağımlılık içeren bir çatışma olarak nitelenebilir. Taşra üzerindeki otoritesi zayıflamış olan merkez, vergi toplama, bölgedeki asayiş sağlama, savaşlara asker toplama gibi konularda ayanlara bağımlı kalmıştır. Buna mukabil, merkez aleyhine gelişen yerel güç odakları olan ayanlar ise (bazen zor yoluyla da olsa) çeşitli idari yetki ve rütbeleri almak, kendi hâkimiyet alanlarını rakiplerine karşı korumak ve meşruiyetlerini kanıtlamak gibi hususlarda merkezin onayına ihtiyaç duymuşlardır. Neticede ayanlık kurumunun incelenmesi, XVIII. yüzyılda Osmanlıda merkez-taşra ilişkilerinin açıklanabilmesi için önemli bir hareket noktasıdır. İmparatorluğun tüm kurumlarıyla birlikte dönüşüm sürecine girdiği bu dönemde, idari

mekanizmadaki değişimi tespit edebilmek, bu mekanizmanın aldığı yeni biçimleri izah edebilmek, ayanlık meselesi irdelenmeden gerçekleştirilemez. Bununla birlikte Balkanlar ile Anadolu'da ayanların gelişim aşamaları bazı küçük farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar XVIII. yüzyılda Balkanları kasıp kavuran Dağlı isyanlarını ve kudretli ayan tiplemesinin neden bu bölgede daha belirgin görüldüğünü açıklamaya yardım eder. Rumeli ve Anadolu sahasında ayanlık aynı aşamalardan geçerek kurumsallaşmıştır. Ancak Rumeli sahasında hasların yoğun oluşu iltizam sisteminin yaygın halde uygulanması sonucunu doğurmuş ve bu sebeple vergi toplama imtiyazı belli grupların elinde toplanabilmiştir. Öncelikle askeri grubun dahil olduğu bu vergi toplayıcı gruba, ekonomik sistemdeki değişiklikler ve uzun süren savaşların sosyo-ekonomik etkisi nedeniyle sivil gruplarda dahil olmaya başlamıştır. Anadolu sahasında, önde gelen ailelerin fertleri bu vergi toplayıcılık göreviyle askeri sınıfa katılmış ve zamanla ayanlık görevini de ele geçirmişlerdir. Ancak Rumeli de yerleşik kuvvetli aileler Anadolu ile karşılaştırılmayacak durumda olduğu için vergi toplama ya da ayanlık işleri genellikle askeri sınıfın içerisinde gelen kişiler tarafından ifa edilmiştir. İki saha arasındaki bir diğer fark ayanların kapı halkını oluşturan silahlı grupların Rumeli'de yaygın bir yaşam alanı bulmuş olmasıdır. Özellikle XVIII. yüzyılın Osmanlı açısından süreğen bir savaş dönemi haline gelmesi asker kaçakları, eşkiyalar, işsiz, kapısız ve eli silah tutan güruhun nüfus içerisinde artışını beraberinde getirmiştir. Bu niteliklere sahip olan kişiler genellikle bölgenin ayanları etrafında kümelenmişler ve onların silahlı ordusu haline gelmişlerdir.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Cevdet Dahiliye Tasnifi. 10979; 12620; 3291.
- Akyıldız, A. (1998). Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni. *İslam Araştırmaları Dergisi*. Sayı 2. 209-222.
- Alkan, N. (2007). Âyanlık'ın Son Dönemlerinde Tipik Bir Örnek: Gümüşhane Sancağı Kürtün-i Zir Kazası Âyanı Süleyman'ın Meselesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 12, 69-84.

- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559)* (Cilt II). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Arapyan, K. (1943). *Ruşçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşanın Hayatı ve Kahramanlıkları*. (E. Uras, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Baltacı, C. (1991). Arpalık. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 392-393.
- Başar, F. (1997). *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Batmaz, E. Ş. (1999). İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları. *Osmanlı*, III, 250-257.
- Baykal, B. S. (1964). A'yanlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler. *Belgeler*, I(2), 221-227.
- Beydilli, K. (1989). Alemdar Mustafa Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, II, 364-365.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Cezar, M. (1965). *Osmanlı Tarihinde Levendler*. İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Cezar, Y. (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Çadırcı, M. (1970). II. Mahmut Döneminde Mütessellimlik Kurumu. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXVII(3-4), 369-390.
- Çevikel, N. (2002). Osmanlı'da Ayanlık ve Kıbrıs Eyaleti (XVIII. Yüzyıl). *Türkler*, XIII, 710-719.
- Ergenç, Ö. (1979). Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler. *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. 2, s. 1265-1274. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ergenç, Ö. (1982). Osmanlı Klasik Dönemindeki "Eşraf ve A'yan" Üzerine Bazı Bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları*(3), 105-118.
- Ergin, O.N. (1997). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. C. Özdemir (Yay.). Cilt III. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İnalcık, H. (1964). Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu. *Bellekten*, XXVIII(112),603-622.
- İnalcık, H. (1977). Centralization and Decenaralization in Ottoman Administration. T. N. R.Owen (Dü.) içinde, *Studies in Eighteenth Century Islamic History* (s. 27-52). Carbondale: University of Southern Illinois Press.
- İnalcık, H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2002). *Studies in Ottoman Social and Economic History*. Hampshire: Variorum.
- İslamoğlu-İnan, H. (1991). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, O. (1997). *18.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı*. Elazığ: Ceren Matbaacılık.
- Koç, Y. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı: 1300-1900. *Osmanlı*, IV, 535-550.
- Mert, Ö. (1991). Ayan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IV, 195-198.
- Mert, Ö. (1999). Osmanlı Devletinde Ayanlık Dönemi. *Osmanlı*, 174-180.
- Mert, Ö. (2002). II. Mahmut Döneminde Taşrada Merkezîyetçilik Politikası. *Türkler*, XIII, 720-729.
- Mutaftçieva, V. (1978). XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(31), 163-182.
- Nagata, Y. (1999). *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Özkaya, Y. (1970). XVIII. Yüzyılda Mütessellimlik Müessesesi. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXVIII(3-4), 369-390.
- Özkaya, Y. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*. Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özkaya, Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özvar, E. (2003). *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sadat, D. (1972). Rumeli Ayanları: The Eighteenth Century. *Journal of Modern History*, XLIV(3), 346-363.
- Salzmann, A. (1993). An Ancien Regime Revisited: "Privatization and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire. *Politics and Society*, XXI(4), 393-423.
- Salzmann, A. (1999). İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Ayanlar. *Osmanlı*, 3, 227-235.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1942). *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Üstündağ Özdemir, N. (2014). 18. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Anlayışında "Sorun Çözme" Süreci ve Pazvantoğlu Osman. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı 20. 237-260.
- Ünal, M.A. (2013). Harput Şehir Kethüdalığı. *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu Elazığ 23-25 Mayıs 2013 Bildiriler*. E. Çakar (Ed). Cilt: 2. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yaman, T. M. (1944). Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatında Mütessellimlik Müessesesine Dair. *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, 75-105.

Notlar

ⁱ Şehir niteliği gösteren her Osmanlı kazasında şehir halkını temsil eden bir şehir kethüdası bulunuyordu. Osmanlı kayıtlarında “şehir kâhyası, kasaba kethüdası, vilayet kethüdası ve şehir vekili” gibi çeşitli adlarla da geçmekteydi. Osmanlı devleti taşra idaresi içerisinde şehir kethüdalığının tam olarak ne zaman oluşturulduğu bilinmemekle birlikte XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren Evliya Çelebi'nin tanıklıkları sayesinde bir çok şehirde var olduğu bilinmektedir. XVII. Yüzyıl sonlarından itibaren ayanların hızlı bir şekilde kuvvet kazanmalarıyla beraber şehir kethüdalarının nüfuzları azalmıştır (Ünal, M.A, 2013, ss 735-737).

ⁱⁱ Osmanlı nüfusu konusunda bkz (Koç, 1999).

ⁱⁱⁱ Burada hem birinci hem de ikinci el iltizamlara sahip olan mültezimlerin tamamı düşünülmelidir. Taşrada bir çok mali ve idari kurumun hukuki sahibi ile fiili sahibi farklı kişiler olabilmıştır. Şehirlerde fiili olarak görev yapanların, yörenin zengin ve tanınmış kimseleri olması ve bu kişilerin çeşitli şekillerde mültezim olarak görev almaları ayan ve eşrafın taşranın idari kadroları fiili olarak ele geçirmesini gündeme getirir. Bu, yönetimin desentralize olması manasını taşımaktadır (Ergenç, 1979, s. 1268). Alt-mültezimler (ikinci/üçüncü el iltizamlar) konusunda Kıbrıs'tan bir örnek için bkz. (Çevikel, 2002, s. 713).

^{iv} Orta Avrupa'nın savaş tekniğindeki değişimine karşı Osmanlı Anadolu'da sekban ve sarıca olarak bilinen ücretli askeri birlikler oluşturma tedbirine başvurdu. Osmanlı kuruluşundan beri süregelen bu uygulama. Masrafları da avarız-ı divaniyye vergisinden karşılıyorlardı. 16. yüzyıldaki uygulamanın farkı ise bu dönemdeki ücretli askerlerin başıbozuk silahlı levendlerden oluşmasıydı. Ayrıca 16. yüzyılda reyadan asker kiralama bazı değişiklikler taşıyordu. Önceleri reaya, savaş bitiminde normal yaşamına dönerken şimdi profesyonel asker olarak kalıyordu. Sekbanlık özellikle topraksız genç köylüler için bir geçim kaynağıydı. Bu kişiler artan sayılarla köylerini terk etmeye başladılar. Sekbanlığın bir diğer çekici yanı da vergilerden ve özellikle avarızdan muaf tutulmasıydı. Toprağını terk eden bu genç köylüler hem askerlik açısından hem de eşkıyalık açısından zengin bir rezerv haline geldiler (İnalçık, 2002, s. 292-293).

^v Özkaya, ayanlardan pek çoğunun malikânesi olduğunu belirtmektedir (Özkaya, 1994, s. 268).

^{vi} Arpalık, Osmanlılarda devlet memurlarına hizmette buldukları sürece maaşlarına ilaveten görevden ayrıldıktan sonra da bir nevi emekli maaşı olarak tahsis edilen gelir kaynağı için kullanılan bir terimdir. 16. yüzyılda daha çok İlmiye mensuplarına verilmeyle birlikte daha sonra XVII. yüzyıldan itibaren seyfiyye mensuplarına çeşitli şekillerde verildiği görülür. Bir veya birkaç sancağı ihtiva eden arpalıklar yüksek devlet görevlilerine (sancakbeyi, beylerbeyi, vezir gibi) verilmektedir. Arpalık alan kimselerin ilgili bölgeye gitmeleri zorunlu değildir, hatta yaygın olan gitmemeleridir. Bu durumda gelirler iltizam usulüyle toplanır (Baltacı, 1991, s. 393; Kılıç, 1997, ss. 37,38). XVIII. yüzyılbaşlarında Rumeli'de birçok sancağın “arpalık” olarak tevcih edildiğine dair örnekler için bkz. (Başar, 1997, ss. 36-55).

^{vii} Özkaya, yerel ailelerin mütesellimlikleri almak için mücadele ettiklerini anlatırken, eğer bu kişiler mütesellim olamazlarsa ayan olmak için mücadele eder. Mütesellimlik görevi elinden alınan ailelerde tekrara ayanlık görevine

dönerler demektedir. Ayrıca, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ayan olarak karşımıza çıkacak ailelerin ya da kişilerin servetlerini daha önceki devlet görevlerinden edindiğini de örnekleriyle açıklar (Özkaya, 1994, s. 128-129). Mütesellimlik müessesesiyle ilgili bkz. (Yaman, 1944; Özkaya, 1970; Çadırcı, 1970).

^{viii} Fermanın bugünkü harflere çevrilmiş hali için bkz. (Baykal, 1964, ss. 222-224).

^{ix} Alemdar Mustafa Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri için bkz. (Uzunçarşılı, 1942; Beydilli, 1989; Arapyan, 1943; Özkaya, 1983).

^x Sened-i İttifak belgesinin Divan-ı Hümayun Beylikçisi Mehmed İzzet tarafından istinsah edilip onaylanmış bir sureti için bakınız (Akyıldız, 1998)

^{xi} Askeri sınıf içinde yer alanların ayan sıfatı kazanmaları hak. bkz. (İnalçık, 1977, s. 40; Ergenç, 1982, s. 107). Ayrıca, Kıbrıs'ta da ayan zümresinin daha çok askeri ve ilmiye sınıfına mensup olan kişilerden oluştuğu bilinmektedir (Çevikel, 2002, s. 713). Bu durumda belki de güçlü ailelerin taşra idaresine hâkim oluşlarını Anadolu ve Ortadoğu bölgesiyle sınırlamak doğru olabilir.

^{xii} Malikâne uygulamasının Rumeli'deki durumuna bakacak olursak, bu bölgenin en fazla malikâne satışına konu olan yer olduğunu görürüz. Rumeli hem satılan malikâne sayısı hem yıllık bedel hem de muaccele miktarı konusunda en önemli paya sahiptir. Rakam vermek gerekirse, Rumeli'de satılan malikânelerin yıllık bedelleri imparatorluk genelinde satılan malikânelerin yıllık bedeli içinde % 33,5 lik bir yer kaplar. Muaccele bakımından ise bu oran % 34,5 tur. Bu oranlar diğer eyaletlerin içinde en yüksek bedellerdir. Bu bakımdan malikâne satışlarında devletin Rumeliye öncelik verdiği söylenebilir (Özvar, 2003, s. 135).

^{xiii} Has, ocaklı ya da arpalık formunda bulunan yerlerin Rumeli'de malikâne olarak satılan mukataalar içindeki oranı (mal olarak) % 64'tü. Bu bölgedeki muaccele oranları da oldukça yüksekti. Has ya da arpalık gibi yerlerin malikâne olarak satılması esnasında alıcı olarak yine eski sahiplerinin talip olması da oldukça yaygındır (Özvar, 2003, ss. 136,137).

^{xiv} Yılıkoğlu Süleyman ve Tirsinikli İsmail'in faaliyetleri için bkz. (Özkaya, 1983; Uzunçarşılı, 1942).

^{xv} XVIII. Yüzyıl sonlarında Vidin bölgesinin ayanı olan Pazvantoğlu Osman, 1790 senesinden itibaren etrafına topladığı, eşkıya kuvvetleri ile Vidin çevresine çeşitli saldırılarda bulunmuştur. Kıptiyan Cizyesinin mültezimi olan Osman, zaman içerisinde geniş bir askeri ve mali güce sahip olmuş ve nihayetinde merkezi devlet ile karşı karşıya gelmiştir. 1797 senesinde kendisinin idamı için karar çıkarılmasına rağmen Pazvantoğlu Osman bölgedeki faaliyetlerine devam etmiş, 1798'de Vidin Osmanlı kuvvetlerince kuşatılmış ancak bu kuşatma bir neticeye erememiştir. Pazvantoğlu Osman'ın bir pazarlık usulü olarak devletten af dilemesi ve karşılığında vezaret payesi almasıyla bu küçük çaplı ayaklanma sona ermiştir. Bu vaka XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında özellikle Rumeli sahasında görülen kuvvetli ayan tiplemesinin genel hatlarını örneklemektedir. Pazvantoğlu Osman'ın merkezi idare ile çekişmeleri ve bu sorunun çözümlenme yolları için ayrıç Bkz. (Üstündağ Özdemir, 2014).

Nü Peride Romanına Yeni Tarihselci Bir Yaklaşım

Yasemin Ulutürk*

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Öz

Postmodernizmin edebî metinleri çözümlene yöntemleri ile benzerlik gösteren Yeni Tarihselcilik kuramı, tarihin kurgusal boyutunu tartışmaya açar. Yeni Tarihselcilik "metnin dışında hiçbir şey yoktur" bakış açısına odaklanarak tarih ile edebî metin arasındaki sınırı ortadan kaldırdığını savunan bir kuramdır. Bu kuram bağlamında, çalışmamızın esasını oluşturan eser, *Nü Peride* adlı tarihî romandır. Bu eserde, tarih ile romanın metinsellik bakımından birbirine yaklaştırıldığı ve Yeni Tarihselcilik kuramı ile de oldukça zengin örnekler sunulduğu görülmektedir. Geleneksel tarih anlayışını reddeden Yeni Tarihselcilere göre tarih metinleri, sübjektif olarak ortaya konulan eserlerdir. Dolayısıyla tarihçi de tıpkı romancı gibi kendi ideolojisi ve bakış açısının tesirinde kalarak nesnellikten uzaklaşır ve öznel bir anlatıma yaklaşır. Nitekim onlara göre tarihçilerin ele aldıkları dönemlerde bile zorunlu bir seçim yapmak durumunda kalmaları, hiçbir zaman objektif olamayacaklarını göstermektedir. Bu nedenle çalışmamızın amacı, postmodern tarih romanı olan *Nü Peride*'nin "Yeni Tarihselci" bir yaklaşım ile kaleme alınmış olduğunu ve tarih disiplinine farklı bir bakış açısı oluşturan bu kuramın romana nasıl tezahür ettiğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Yeni Tarihselcilik, Nü Peride, Hakan Akdoğan.

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
21.11.2017
Kabul / Accepted:
26.01.2018

Corresponding Author:

Sağlık Bilimleri
Üniversitesi,
İstanbul, Türkiye
yasemin.uluturk@sbu.edu.tr

A New Historical Approach to the *Nü Peride* Novel

Abstract

The theory of New Historicism, which resembles the methods of analyzing literary texts of postmodernism, opens the debate on the dimensionality of history. New Historicism is nothing other than the "text" is a theory that advocates that the boundary between history and literary text ceases to exist, focusing on the point of view. *Nü Peride* is the text analysis of our study in the novel. In this work, it is seen that the history and the novel are close to each other in terms of textuality and very rich examples are presented in the context of New Historicism. New Historians deny the traditional understanding of history, the person who writes the history text,

Atıf için / To cite this article:

Ulutürk, Y. (2018). Nü Peride romanına yeni tarihselci bir yaklaşım. *Curr Res Soc Sci*, 4(1), 39-47. doi: 10.30613/curesosc.356661

Bağlantı için / To link to this article:

<http://dx.doi.org/10.30613/curesosc.356661>

will be influenced by his own ideology and viewpoint, and will reflect on his work and will move away from his objectivity. As a matter of fact, according to them, the necessity of making a compulsory choice even in the periods that historians deal with shows that they can never be objective. For the reason, the aim of this study is to demonstrate how the postmodern history novel *Nü Peride* was taken with a New Historicist approach and how this theory, which constitutes a different perspective on the discipline of history, manifests in the novel.

Keywords: Postmodernism, New Historicalism, *Nü Peride*, Hakan Akdoğan.

Giriş

Toplumun en küçük yapı taşı olan insanı konu edinen önemli bilim dallarından biri edebiyattır. Yaşanmış ya da yaşanabilir gerçekliği ele alan roman ise toplumun aynası olarak nitelendirilerek edebiyatın en önemli dallarından birini oluşturur. Edebiyatın, özelde romanın malzeme olarak kullandığı, etkileşime geçtiği pek çok bilim dalı bulunmaktadır. Onların başında ise tarih disiplini gelir. Tarih, tıpkı roman gibi, temelde insanı ve insan kümeleşmesi bağlamında toplumu inceler. Öyle ise tarih ile roman, hedef kitlesinin benzer olmasından kaynaklı bir yakınlık içerisine girer. Bu yakınlık, sosyo-kültürel ve siyasal farklılaşma ile çeşitli şekillerde gerçekleşirken 1980'lerde ülkemizde görülmeye başlanan postmodern akımın tesiri ile son derece büyük bir değişime ev sahipliği yapar.

Postmodernizm kavramı ilk kez, 1979 yılında J. Françoise Lyotard tarafından yazılmış olan *Postmodern Durum* adlı eserde kullanılmıştır. "Postmodernlik hakikat, doğa bilimlerinin somutlaştırdığı araçsal ve indirgeyici akıl, kimlik, nesnellik, sıralılık ve diyalektikten, evrensel ilerleme ve kurtuluş fikrinden, büyük anlatı ve temel gerçeklikten kuşku duyan bir düşünce tarzıdır." (Möngü, 2013, s. 28). Aydınlanma projesine ve onunla birlikte zuhur eden her türlü düzene karşı çıkan postmodernizm (Sim, 2006, s. 362), gerçekliğin şüpheyile bakılması gereken bir boyut olduğunu savunurken onu tartışılabilir bir mecraya çeker. Bu bağlamda söz konusu olan eserin ortaya koyduğu bu düşünce tarzı ile birlikte mutlak gerçeklik algısı sarsılmış, kural ve

hiyerarşinin toplumdaki yetkinliği tartışılır olmuştur. Kuralızsızlık, farklılık, zıtlık, belirsizlik gibi eskiden kabul görmeyen ve ötelenen durumlar, artık kabul görür hatta ilgi çeker hâle gelmiştir. Aynı zamanda bu akımla birlikte "özenle oluşturulan anlatımların yanında kaba sözlerin, küfrün, argonun, pornografik öğelerin kullanılmasına tanık olunabilmektedir." (Ertem, 1999, s. 105).

Düzeni bozmak ve kaos ortamı oluşturmak adına ortaya atılan bütün bu düşüncelerin temelinde, Sanayi Devrimi ve İkinci Dünya Savaşı vardır. Zira bu iki önemli olay, dünyada güvensiz bir ortamın doğmasına sebep olur. Güvenilir olmayan bir dünyada ise bilimsel bilgiler dahi sarsılmazlığını yitirir, kural ve ölçütler hiç olmadığı kadar çeşitlenerek değişime uğrar (Lyotard, 1994, s. 64). Tüm bu algı değişimleri, postmodernizmin niteliklerinin farklılaşmasına yol açar. Bu nitelikleri ise şöyle sıralamak mümkündür:

- Genelgeçerlik iddiası taşıyan önermelerin reddedilmesi esastır. Gerçeği olabildiğince yorumlamak, belli bir zaman ve mekânın sözcüklerini kullanmak yerine gerçekliği kendi bütünlüğü ve özerkliği içinde anlamaya çalışmak esastır.
- Gerçekler karmaşıktır.
- Gerçeklik bütünlük arz etmez ve uyumlu değildir.
- Bilgi kaynaklarında, bilim topluluklarında, dildeki anlamlarda çoğulculuğun ve parçalanmanın kabul edilmesi esastır.
- Söylem çoğulluğu benimsenir. Farklılığın ve çeşitliliğin vurgulanıp benimsenmesi; gerçeklik, hakikat, doğruluk anlayışlarının tartışılmasına yol açan dilsel dönüşümün yaşama geçirilmesi söz konusudur.
- Mutlak değerler anlayışı yerine yoruma açık seçeneklerle karşı karşıya gelmekten çekinmemek, güvensizlik duymamak esastır.
- Tek bir doğru yoktur. Tümel ve mükemmel bilgi yoktur. İnsanı ruh-beden olarak ikiye bölen anlayışlarla

hesaplaşmak, tek ve mutlak doğrunun egemenliğine karşı çıkmak esastır.

- h) Gelecek önceden bilinemez.
- i) Her nedenin bir sonucu ortaya koyduğunu ifade eden türden tek yönlü bir nedensellik yoktur; sadece karşılıklı etkileşim vardır.
- j) Gözlemciyi gözlenenenden ayıran bir mesafe yoktur.
- k) Nesnellik diye bir şey yoktur (Çağlar, 2008, s. 372).

Postmodernizm akımını benimseyen "Roland Barthes, Jean Baudrillard, Judith Butler, Gilles Deleuze, Luce Irigaray, Charles Jencks, Slavoj Žižek, Paul Feyerabend, Jacques Derrida, Michel Foucault, Julia Kristeva ve Richard Rorty gibi isimler zikredilebilir." (Möngü, 2013, s. 30). Mezkûr postmodernistlere göre pek çok bilim dalı bu düşünce sistemi ile tekrar ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. O bilim dallarından biri olan tarih disiplini, postmodernizm ile birlikte gerçek ve nesnel bir anlayıştan uzaklaşarak zaman ve mekân algısını kaybeder. Milli kültür ve geleneksel değerlerin aktarımı ile tarihin sebep-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi bu akım ile ortadan kalkarken her düşüncenin ve tercihin özel olması önem kazanır hâle gelir. Bu aşamada, önemli bir tarih felsefecisi olan Michel Foucault, metinlere işlenerek kayıt altına alınan tarihin, her tarihçi tarafından yeni baştan canlandırıldığını ve yeniden yazıldığını savunur (Foucault, 1999, s. 178). Geleneksel anlayış ile tarihi yüzeysel olarak inceleyip süreç aralığını uzatmak yerine, belirli ve kısa bir dönemi derinlemesine ve yoğunlaşarak incelemenin daha doğru bir değerlendirme metodu olduğunu da savunan Foucault, düşüncelerinin temeline Friedrich Nietzsche'nin "gerçek tarih" diye bahsettiği kavramı yerleştirdiği söylenebilir. Ona göre tarihte doğru bilgi diye bir şey yoktur, bu yüzden tarihçilerin nesnellik kaygısı ile metin oluşturma çabaları da yanlıştır (Urhan, 2000, ss. 112-123). Böylelikle gerçek denilen mefhum da daha önce zikrettiğimiz gibi, şüphe ile bakılan bir doğrular manzumesi hâlini alır. Mutlak iyi veya kötünün yerini parçalanmışlık ile çoklu bir yapının alması ise gerçeklik algısında farklı bir karmaşanın oluşmasına sebebiyet verir.

Postmodernistler, tarihi bir malzeme olarak kullanır ve yorumlara dayalı bir tarihin varlığından söz ederek postmodern tarih romanı kavramını ortaya çıkarır. Kurgusal bir tarih yaklaşımı ile kaleme alınan bu romanlarda "tarihin metinselliği / kurgulanabilir bir disiplin oluşu, onun sadece dil (lisan) içerisinde gerçekleşebileceği kabulü, kaydedilmiş gerçeklerin bile tarihçi tarafından yeniden yorumlanarak ortaya çıkartılması süreci, 'tarih' kavramının geleneksel anlamını temelden sarsmış ve tarihe yeni bir anlam kazandırmıştır." (Yalçın Çelik, 2005, s. 25).

Söz konusu yeni anlayış ve bakış açısı ile birlikte, tarihin eleştirilemez olan tarafı gündeme gelir ve 1980'lerin başında bir eleştiri yaklaşımı mahiyetinde Yeni Tarihselcilik kuramı ortaya çıkar. Amerikalı bir eleştirmen olan Stephen Greenblatt, kuramı ortaya atarak kullanan ilk kişidir. Greenblatt'a göre sanat eserleri "güçlerin çatıştığı ve sürekli değişen çıkarların söz konusu olduğu alanlardır ve her an devrilme ve yıkılma hissi uyandıran durumlardan ibarettir." (akt. Çavuş, 2001, s. 2250). Söz konusu olan değişim ve çatışmalar odağında toplumda varlığı yadsınamaz bir gerçeklik olan ideoloji, bakış açısı ve hayal gücünün metne dayalı her türlü disiplini etkilediğini savunan Greenblatt, tarih yazımında da somut ve soyut her türlü değişim ve çatışmadan mutlak surette etkilenildiğini belirtir. Yeni Tarihselci akımı destekleyen Hayden White ve Iggers da edebî eser ile tarih arasındaki yakınlıktan söz ederek tarihçilerin her ne kadar kayıtlı belgeyi ilk elden yazarken objektifliğe dikkat etmeye çalışsalar da tarihî süreç içerisinde bir seçmeye gitmek durumunda kalarak bile nesnel olmaktan çıktıklarını düşünürler (Yeşilyurt, 2009, s. 2008).

Resmî belgelerin okunmasından sonra tarihî metinlerin oluşturulma aşamasında, her tarihçi aynı konuya farklı bakabilir ya da onu farklı algılayabilir. Kişinin eğitimi, ailesi, kültürü, ideolojisi gibi pek çok sebepten dolayı değişebilen bu durum, Keith Jenkins'in yeni tarih anlayışına dair şu cümleleri ile hem postmodernistleri hem de Yeni Tarihselcileri desteklemektedir:

Her kuşak kendi tarihini yazar... Tarih, asla kendisi için değil daima birileri içindir... Tarih kuramdır ve kuram ideolojiktir ve ideoloji maddi çıkarlardır... Bilgi iktidarla ilişkilidir ve toplumsal oluşumlarda en fazla güce sahip olanlar bilgiyi dağıtırlar ve bilgiyi ellerinden geldiğince çıkarlarına göre meşrulaştırırlar... Tarihler birileri içindir... Tarih çalışırken, incelediğimiz geçmiş değil, tarihçilerin geçmiş hakkında oluşturdukları şeylerdir... Bütün tarih geçmişte yaşamış olan insanların akıllarının tarihi olmaktan çok tarihçilerin akıllarının tarihidir (Jenkins, 1997, ss. 30-59).

Yeni Tarihselciler, yaşandığı varsayılan geçmiş ile fazla alakadar olmayarak nesnel bir tarihin varlığını sorgulama ihtiyacı hisseder. "Tarihin bilimsellik iddiası, tarihçinin olayları bir seçme süreci sonucu belli bir düzen içinde anlatıya çevirmesiyle zaten yıkılmaktadır. Yalnızca seçme ve ayıklama işleminin kendisi tarihin ne denli nesnellikten uzak olduğunu göstermektedir." (Oppermann, 1999, s. 8). Bu uzaklık ise tarih ile roman arasındaki çizgiyi ortadan kaldırır ve "metinlerin tarihselliği ve tarihin metinselliği"ni (akt. Çavuş, 2001, s. 123) gündeme taşır. Yeni Tarihselcilik kuramının en önemli isimlerinden olan Louis Montrose, tarihin sadece kayıtlı belge ve bulgular üzerine inşa edilemeyeceğini, o belgelerin oluşumunda dahi bir kültür ve ideolojinin söz konusu olduğunu, bu nedenle roman gibi yorumlanarak değerlendirilmesi gerektiğini savunarak Derrida'nın "metnin dışında hiçbir şey yoktur." (akt. Fırıncı Orman, 2015, s. 72) görüşünü destekler.

Yeni Tarihselcilik kuramı kronolojinin takip edildiği, padişah, paşa gibi devlet büyükleri ile fetih ve savaş gibi önemli olayların ele alındığı, okuyucunun romanın sonunu tahmin edebildiği, tarihî bilgi verme amacıyla oluşturulan geleneksel / kronolojik / klasik tarih anlayışına karşı çıkar. Tarihin gizli kalmış, ötelenmiş, önemsenmemiş belki de saklanmış olan tarafları ise bu kuramın asıl ilgi alanına girer (akt. Çavuş, 1998, ss. 34, 35). Böylece edebî metnin oluşturulma aşamasında bu yeni tarih anlayışından yararlanılarak farklı bir tavır sergilenmiş olunur.

1. Yöntem

Edebiyat metinleri, bilimsel bir değeri ortaya koyarken sanatsal malzemeyi kullanır. Bu değer, rastgele metne yerleştirilmiş ve direkt okuyucu ile paylaşılan bir değer değildir. Aksine belirli bir yöntem dâhilinde metne yerleştirilen ve "metin tahlili / çözümleme" yönteminin kullanılması ile ortaya çıkacak olan bir değerdir. Bu yöntem anlama, yorumlama, parçalara ayırma ve analiz etme şeklinde gerçekleşir. Bir edebiyat metni olan romanın da bu yaklaşımlar ile değerlendirilmesi neticesinde "kuramsal bir temele dayanan bilişsel ve kılışsal bir etkinlik" (Öztokat, 2005, s. 11) gerçekleştirilmiş olur.

Çalışmamıza esas olan *Nü Peride* romanı ise tarih ile roman / gerçek ile kurgu arasındaki sınırı âdeta ortadan kaldıran bir postmodern tarih romanı olarak karşımıza çıkar. Bu romanın söz konusu değerlendirme yöntemi ile analiz edilmesi, "Yeni Tarihselcilik" kuramının edebiyat metinlerinde nasıl somutlaştığının ortaya konulması bakımından önemlidir.

2. Yeni Tarihselcilik ve *Nü Peride*

Postmodern kurgu ile kaleme alınmış olan *Nü Peride*, iki farklı bakış açısı ve anlatıcı ile oluşturulmuştur. Onlardan biri ilahi bakış açısı ile oluşturulmuş tekil kişi anlatıcısı olan "o", diğeri ise birinci tekil kişi anlatıcısı olan "ben" ile kahraman bakış açısıdır. Bu değişimin başlıca sebebi ise romanın üstkurmaca özelliğe sahip olmasıdır. Bu özellik bağlamında ilerleyen iki farklı zaman dilimi ve üç farklı olay örgüsü mevcutken buna bağlı olarak romanda var olan üç kurgusal düzlemde bahsedilebilir. İlki Necati'nin hayal dünyasıdır; ikincisi romanın kendi dünyası yani Necati'nin anlattığı ressam Halil ile Ermeni Ante'nin dünyası; sonuncusu ise romanın sonunda ortaya çıkan dünyadır. Kurmaca içinde kurmaca olarak varlık gösteren söz konusu durum hem yaşanan zaman diliminin hem de gerçek-düş ayrımının ortadan kalkarak okuyucunun fikrî bir karmaşa içine girmesine sebep olur. Postmodernizmdeki kurgu ile gerçekliğin birbiri içinde ilerlemesi neticesinde ortaya çıkan kaos ortamı ise Yeni Tarihselci yaklaşımın tarih ile

edebiyat arasındaki ayrımın silikleştirilmesi şeklinde somutlaştığını göstermektedir.

Roman üstkurmaca metnin anlatıcısı olan Necati'nin zaman diliminde yani bugünde, kız arkadaşı olduğunu öğrendiğimiz Beril ve sevgilisi Nevtan'dan intikam alma isteğinin tasviri ile başlar. Necati, tekerlekli sandalye kullanmak zorunda olan biridir. Sevdiği kız olan Beril'in sık sık kendisini ziyarete gelmesinden önceleri mutlu olur; fakat sevgilisi olduğunu öğrendiğinde büyük bir üzüntü içine düşer ve Beril'in kendisine acıdığı için yanına geldiğini düşünmeye başlayarak hem Beril'e hem de onu kendisinden kopardığını düşündüğü Nevtan'a düşmanca duygular beslemeye başlar. Bu yüzden Necati, Beril ve Nevtan'dan intikam almak ister. Roman boyunca, Necati'nin intikamını alacağı günün gelmesini büyük bir arzu ile bekleyişine şahit oluruz. Beril kendisini ziyaret ettiği için ona ulaşmakta sorun yaşamayan Necati, Nevtan'a da ulaşabilmenin planlarını yapar. Bu amaçla kendisini ziyarete gelen Beril'e, sevgilisi Nevtan'a bahsedeceğini tahmin ettiğinden dolayı bir hikâye anlatmaya başlar. Nevtan'a ulaşma aşamasında nasıl bir plan kurguladığını ise okuyucu ile şöyle paylaşır:

Oysa ben bu adamla ve ilişkinizle ilgilendiğim için değil, günün birinde intikam alabilmek için soruyordum bana dayanılmaz acılar veren o soruları. (...) Sonunda Ermeni Ante adında birisine ait bir öyküyü araştırdığını öğrendim. Tek ortak noktamızdı. Bu tek ortak nokta geçmişte, ta Osmanlı'da birleşiyordu. Yıllarımı verdiğim ressam Halil'in yaşamöyküsünde geçen Ermeni Ante ile aynı kişiydi bu ve Nevtan bir yerlerde tıkanıp kalmıştı. Bunu anladığımda intikam planım için başlangıç noktasını buldum. Senin aracılığınla Nevtan'a Ante'nin yaşamıyla da ilgisi olan Halil'in öyküsünü ulaştırdım. Beklediğim gibi sen Nevtan'a öyküyü anlattın, Nevtan da buraya geldi (Akdoğan, 2002, s. 105).

Hikâyeyi büyük bir merakla dinleyen Beril, Necati'nin hayal gücüne olan hayranlığını dile getirirken düş ile gerçek ayrımındaki sınırların onun hafızasında ortadan kalktığını şöyle gözler önüne serer: "-İşte en sevdiğim yanın. Öylesine inanıyorsun ki düşlerine, sonunda gerçek ile

kurmacyı karıştırıyorsun. Ama gönüllü yapıyorsun bunu. Bilerek katılıyorsun bu kandırmacaya." (Akdoğan, 2002, ss. 49, 50).

Necati hikâyeyi kendi yaşadıkları zaman diliminde geçiyormuş gibi kurgular. Okuyucu önce herhangi bir tarihî zaman çelişkisine düşmezken Şemsi Ahmed Paşa isminin zikredilmesi ile gerçek-düş karmaşası içine girer. Bu karmaşa, anlatılan hikâye ile anlatıcı Necati'nin oluşturduğu bir kaos ortamıdır. Necati'nin söylediği şu cümleler ise gerçek ile kurgunun ayrımında okuyucudan önce anlatıcının zihninin bulandığını göstermektedir:

Düş gücümdeki inanılmaz artış yaşamımı etkilemeye başlamıştı. Geçmişe ait ufacık bir anımsama gerçeğin içine kurmacayı da katarak hayallememe sebep oluyordu. Kimi zaman kurmaca bir mekân, geçmişte bulunduğum gerçek bir mekândan daha yaşanmış geliyordu. Karışıyordu, karıştırıyordum. Gerçeklerden, kurmaca zaman- mekân'a doğru kaçıyordum. Hangisinin daha gerçek olduğunu bulamıyordum. - Belki de düşlerdir gerçek olan! (Akdoğan, 2002 s. 25).

Düşsel yaşamım gerçek yaşamımı gölgelemeye başlamıştı (Akdoğan, 2002 s. 35).

Söz konusu düş-gerçek ayrımını oluşturan temel unsurlardan bir diğeri ise romanın zaman dilimi olarak Osmanlı Devleti'nin Şemsi Ahmed Paşa'nın görev yaptığı III. Murat dönemi ile Necati'nin yaşadığı dönem arasında değişmesidir. Anlatılan hikâye ile ortaya çıkan zamansal kaos ortamı ise Bakhtin'in 'karnaval' benzetmesi ile daha belirgin hâle gelir. Bu benzetmeye göre "Yazınsal dil, ister sözlü ister yazılı olsun, bizzat bir anlatım sistemi olarak sergilediği boyut açısından katmanlaşmıştır ve bu yönüyle çok söylemli bir yapıdadır." (Bakhtin, 2014, s. 64). Romanda da olay örgüsü günümüz ile Osmanlı dönemi arasında sürekli değişmekte ve hem yaşanan olayların hem de kişilerin gerçek-kurgu ayrımı yapılmasını zorlaştırmaktadır. Böylece zorunlu bir karnaval ortamı ile muhatap olmak durumunda kalan okuyucu, romanın sonuna geldiğinde anlatıcının "Eşitiz, aynıyız. Ama o elma olmasaydı yine eşit olacaktık. Değer miydi bir elmaya?" (Akdoğan, 2002, s. 110) sorusu ile karşı karşıya kalır ve

anlatıcı da okuyucunun zihni bulanıklığını bir kat daha arttırarak gerçeklik kavramını sorunsallaştırır. Buradaki tarihsel sürecin anlatıcı Necati tarafından algılanması ile Beril'e aktarması, Beril'in okuması ile okuyucunun algılaması arasında tamamen bir benzerlik mevcut değildir. Bu nedenle ele alınan tarih, nesnellikten uzaklaşarak anlatıcının öznel tarihi hâline gelir. Dolayısıyla bu durum, Yeni Tarihselcilerin tarihî metinlere geleneksel anlayışın dışında yaklaşması ile örtüşmektedir.

3. Parçalılık / Parçalanmışlık

Parçalanmışlık kavramı postmodernizm ile birlikte gündeme gelen bir durum analizidir. Yeni Tarihselciler ise olgulardan ziyade olayların parçalanmışlığı ile ilgilenir. Onlara göre tarih tek bir çizgide sıralı olarak zuhur etmez. Aksine geçmiş-an-gelecek an'da birleşerek çizgisel bir tarih anlayışının dışına çıkar ve parçalanmış tarihî vakalar bir arada gerçekleşir. Bu durumun romandaki tezahürü, Necati'nin yaşadığı dönem ile anlattığı hikâyedeki dönemin ve olayların birbirinden farklı olmasına rağmen beraber ilerlemesi şeklinde görülmesidir. Söz konusu süreklilik, tarihin tek bir kronolojiyi takip ederek sıralı ilerlemesinin mümkün olamayacağı görüşü ile Yeni Tarihselcileri desteklemektedir. Farklı zaman dilimi ve mekânlarda bulunan kişilerin tema bakımından farklı olayları yaşamaları, parçalanmış tarihî vakalar olarak okuyucunun karşısına çıkar.

Nü Peride romanında Şemsi Ahmed Paşa'nın müstakbel damat adayları Ermeni Ante'nin hayat hikâyesi ile aynı dönemde yaşadığı varsayılan ressam Halil'in nü resim çizme saplantısı ile başına gelenler bir arada verilmiştir. Aynı dönemde yaşayan Ressam Halil ile Ermeni Ante'nin yolları, Halil'in ihtiyacı olan boyaları almak için Ermeni Ante'nin dükkânına gitmesi ile kesişir. Halil'in hayallerini gerçekleştirmek için resim yaptığı ev ise anlatıcı Necati'nin evidir. Üç farklı olay örgüsünün oluşturduğu bu heterojen yapı, Necati'nin evinde bir bütün hâline gelir ve zaman dilimleri bu mekân dâhilinde iç içe ve yan yana eklenir.

Söz konusu kesişme, bir nevi metin-bağlam-insan kesişmesidir. Nitekim bağlamı oluşturan tarihî evin ortak kullanılması, bağlam ile insanın temasına delildir. Metin ise bu iki unsurun etkileşimi neticesinde ortaya çıkan üründür. Parçalanmış olayların bir arada gerçekleşebiliyor olması, Yeni Tarihselcileri tarihin kronolojik olarak ilerlerken sıralı bir çizgiyi takip ettiği düşüncesini reddetmesine sebep olur. Bu minvalde tarih, geleneksel tarihçilerin ele aldığı gibi temiz bir bütün değil, parçalanmış bir bütündür. Bu parçalılık ise tarihle ilgilenen, okuyan herkesçe farklı algılanacak bir durum teşkil eder. Zira Yeni Tarihselciler de bu görüş doğrultusunda, tarihin bilimsellikten ziyade yorumsalılığına / metinselliğine dikkatleri çekerek gerçeklik boyutunun sarsılmasına müsaade etmeyen geleneksel tarih anlayışının sorgulanabilir ve eleştirilebilir bir disiplin alanı olduğunu savunur.

4. Çoğulculuk

Yeni Tarihselcilik kuramı çelişki, zıtlık ve farklılığı önemseyerek sıradan olana tepkili yaklaşır. Kurama göre her bireyin özel olması, tercihlerinin de özel olması anlamına gelmektedir. Nitekim, parçalanmış olan bireylerin hayatlarından bahsedilen romanda, toplum tarafından ötekileştirilmiş, dışlanmış ve hor görülmüş kişilerin varlığından haberdar edilerek onların normalleştirildiği; konuşmaktan çekinilen konu ve durumların ise konuşulur hâle gelerek ortaya çıkarıldığı görülmektedir.

Roman kahramanı olan Ressam Halil'in nü resim çizme saplantısının olması romanda üzerinde durulması gereken ilk psiko-sosyal durumdur. Zira Halil, pek çok kadının resmini çizer; fakat o hem gözüne hem gönlüne hitap eden kadının çıplak resmini çizmeyi düşlemektedir. Hayalleri uğruna birkaç girişimde bulunur, hatta yaşanan tarihî süreçte sosyo-kültürel şartlardan dolayı erkek-kadın ilişkilerinin zor gelişmesi onun farklı yollara başvurmasına sebep olur. Anlatıcının Halil'in saplantılı ruhunu yansıttığı şu cümleleri, resim çizmekten uzaklaşan bir ressamın tekrar o sanat zevkine geri dönebilmek adına gerçekleştirdiği normal bir durum olarak tasvir edilir: "Halil'in kadın bedeni çizme tutkusu yaşama amacı haline

gelmişti, ama içinde bulunduğu ortamda bunu başarabilmesi neredeyse olanaksızdı. Çareler düşünüyor, bulamıyordu. Artık bir şey çizemez olmuştu. İlla ki kadın bedeninin önünde ve tabloya yalnızca bu aktarılmalıydı." (Akdoğan, 2002, s. 31).

Roman Halil'in bu düşü ile ilerlerken tutkusuna yenik düşerek bir hamamın çatısında açtığı küçük bir delikten, hamama gelen kadınları gözlemeye başlaması ile devam eder. Gördüğü manzara, ona günlerce yetecek resim malzemesi sunmaktadır. Lakin Halil, kadınların hiçbirisine karşı ilgi duymaz. Umutsuzluğa düştüğü birgün "gözetlediği bir kadın soluğunu daraltı[r], tüyleri diken diken ol[ur]. Durup dururken titremeye başla[r]. Kadının yüzünü beynine kazı[r]." (Akdoğan, 2002, s. 33).

Halil kendisini etkisi altında bırakan bu kadının Peride isimli bir kızcağız olduğunu öğrenir ve ona ulaşmak için türlü oyunlara girer. Onu izlemeye başladığı birgün ise kaçırarak kendi evine götürür. Halil'in tek arzusu, Peride'nin çıplak bir resmini çizmektir. Bu amaç uğruna kaçırıldığı Peride'yi bayıltır ve üzerindeki giysileri çıkartarak resmini çizmeye başlar. Anlatıcı Necati, Halil'in resim çizme olayını şöyle tasvir eder:

Halil baygın yatan kızı bir süre seyretti. (...) Sonra koltukta yatan Peride'ye yaklaştı. İncitmekte korkarak ince feracesini sıyırdı üzerinden. Kadife entarisini de yumuşak hareketlerle çıkardıktan sonra beline bağladığı kuşağı çözdü. İpekten biçilmiş iç gömleğinin düğmelerini açtı. Kollarını yukarı kaldırarak gömleği de aldı. Şalvarını çıkardı bacaklarından. Yalnızca çamaşırları kalmıştı üzerinde. Heyecandan yutkunamıyordu. Yıllardır beklediği ana, Peride'nin çamaşırlarını çıkardıktan sonra kavuştu. Kutsal bir iş yapıyormuşçasına mumlardan birkaçını Peride'nin yattığı koltuğun uçlarına yerleştirdi. Dinî bir törendeymişçesine boyalarını hazırladı. Elleri titreyerek resmi çizmeye başladı (Akdoğan, 2002, s. 38).

Romanın isminden de anlaşılacağı üzere Halil'in nü resim çizme tutkusu, beğendiği kızı kaçırıp bayılttıktan sonra ayin niteliğinde bir resim çizme

işlemine girişmesi ile gerçekleşir. Ve bu tutkunun romanda açıkça ifade ediliyor olması, bu tür davranışların sıradan olarak görülmesinin bir neticesidir.

Bir diğer çoğulculuk unsuru ise intikam duygusu ile ortaya çıkan şiddet meylidir. Necati, Beril'in kendisini ziyaret etmesine hem onu gördüğü için mutlu olmakta hem de ona acıdığı için görüşmeye devam ettiğini düşünerek öfkelenmektedir. Ve bu yüzden önce Beril'den, sonra Beril'i kendisinden uzaklaştıran Nevtan'dan intikam almaya karar verir. Bu intikam düşüncesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan şiddet ile işkence meyli, daha önce konuşulmasının uygun görülmediği, konuşanların ise psikolojik baskılar ile susturulduğu saplantılı bir ruh hâlinin neticesidir. Nevtan'dan alacağı intikamın kendisini tatmin etmesi gerektiğini düşünen Necati, düşsel bir dünyaya yönelir ve yapacağı işkenceleri hayal ederek şöyle betimler:

Ante ile Halil'in öykülerini anlatırken ona verdiğim içkiye çok miktarda uyku ilacı katacaktım. Öyküm bitmek üzereyken gözleri kapanacak, başı düşecek, ama o yine de uyanık kalmaya çalışacaktı. Sonunda çaresiz sızacaktı. Ben de onu bağlayacaktım. Uyandığında mahzendeki mum ışıkları altında ayinsel bir ortamda bulacaktı kendini. Kıpırdamayacak, ona yapacaklarıma çaresiz boyun eğecekti. Tabii önce tehditler savuracaktı, ama uzun sürmeyecekti. Nevtan'ın çıplak bedenini renk renk boyayacak, saçlarını kazıyacaktım. Belki de ilk kez meydana çıkacak olan kafa derisi akıttığım mumlarla yanacaktı. Sonra seni elimden almasını ne kadar ağır ödeyeceğini anlamaya başlayacaktı. Bedeninin birçok yerine diktiğim mumlar her kıpırdanışında sıcak sıvılarını akıtacak, canını yakacaktı. Seni zevkten çıldırtan erkeklik organına gelecekti sıra. Senin bana erkek değilmişim gibi davranmanı, belki de acımanı ödeyecekti Nevtan. Hazırladığım onlarca buz torbasını yerleştirecektim bacak arasına, erkeklik organının üstüne, altına. Buzlar erkekliğini hissetmesini engelleyecekti. Böylece eşit olacaktık. (...) (Akdoğan, 2002, s. 106).

Benzer bir durum ise Necati'nin Beril'den alacağı intikamda da görülmektedir. Özellikle buz ve mum ile yaptığı işkenceden dolayı verdiği eziyeti gördükçe daha çok zevk alan Necati'nin asıl amacı Beril'i öldürmek değildir. Kendisine acıdığını düşünmesi ve Nevtan'la birlikte olmasından dolayı canı çok yanan Necati, Beril'in de aynı hissi duymasını ister ve işkenceyi bilinçli olarak bel altına yönelik gerçekleştirir. Beril'in ancak bu şekilde kendisini anlayabileceğini düşünen Necati, duygu ve düşüncelerini şöyle anlatır:

Beril'in ölmesi beni üzerdi. Bundan sonra benim tattığım acıları tadacak. Nevtan bir süre sonra onu terk edecek ve tümüyle yalnız kalacak. Camının önünde oturup baharların gelmesini bekleyecek; baharlarda penceresine konan kebekleri yakalamayı öğrenecek, sonra da kurutmayı. Sokaklarda koşan çocuklardan nefret edecek zamanla. Kimi zaman ölmek isteyecek ve kendini öldürmeye yeltenecek. Düşünecek, hep düşünecek. Bir elma uğruna bunca şeyi yaşamaya değer miydi? Canı sevişmek isteyecek, beceremeyecek. Becerse bile kendisini becerecek adam bulamayacak. Belki para verecek serserilere, bu iş için. Kendisini arada bir ziyaret edecek Nevtan için aylarca hediyeler hazırlayacak. Nevtan'a yanaşacak kendisiyle sevişmesi için (Akdoğan, 2002, s. 110).

Alıntılarda da görüldüğü gibi hem intikama bağlı olarak gelişen işkence arzusu hem cinsellik hem de nü resim çizme tutkusu, geleneksel tarih anlayışında toplum tarafından yadsınan ve görmezden gelinerek arka plana atılan konular arasında bulunmaktadır. Bu konular, modernizm ile birlikte konuşulmaya başlanırken postmodernizm ile sıradanlaşır ve yeme, içme gibi normal bir durum olarak algılanmaya başlanır. Tarihin görünen ve belgelerle kayıtlı olan bölümlerinin dışında kalan ve insanîyetin temel özellikleri olarak var olan bu tür duygu ve ihtiyaçlardan bahsedilmesi ise Yeni Tarihselcilik kuramındaki farklı olanı öne çıkarma ve normalleştirme algısını destekler niteliktedir. Aynı zamanda kayıtlı olan tarihin dışında kalan duygu ve düşünce dünyası da tarihin metinselleşerek

yorumu dayalı bir algıya bürünmesine sebep olan önemli etmenlerdendir.

Tarihin metinlere dayalı oluşum şeklini irdeleyen Yeni Tarihselcilik kuramı, gerçeklik üzerine yaptığı sorgulamalarda çok sesli olan yapıyı kendisine uygun görür. Zira kurama göre bireyin parçalanmışlığı çok sesliliği doğurur. Böylelikle tarihin bir senfoni olarak pek çok kişi nezdinde farklı yorumlanabileceği hem metinsellik hem de öznellik bağlamında ortaya çıkmış olur.

Sonuç

Yeni Tarihselcilik kuramına göre tarih, yalnızca tarihçiler tarafından oluşturulan, onların yorumları ile kurgulanan, kayıtlı belgelere dayalı bir disiplin değildir. Bu disiplin her ne kadar belge temelli olsa da okuyana göre değişiklik gösteren bir metin olarak karşımıza çıkar. "Metin dışında hiçbir şeyin" olmaması ise tarihçileri romancılara yaklaştıran en önemli özelliktir. Metnin nesnel olarak okunmasının mümkün olamayacağını savunan Yeni Tarihselciler, geleneksel anlayıştaki gibi tarihi amaç olmaktan çıkararak araç hâline getirir.

Nü Peride romanında ise postmodernizmin tesiri ile geçmişe yönelen yazar, tarihi yalnızca anlatacağı olay örgüsünü somutlaştırmak adına dekor olarak kullanmıştır. Aynı zamanda romanı kurgularken tarihî zaman dilimi, kişiler ve mekân gibi yapı unsurlarını malzeme olarak kullanmanın yanında, geçmiş ve geleceği an'da birleştirerek yeni bakış açılarını ortaya koymuştur. Roman gerçeklikten payına düşeni nasıl ki "eleştirilme ve sorgulanma" ile alıyorsa tarih de kurgu ve gerçekliğe dair aynı sübjektif bakış açısını bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle tarihî roman olan *Nü Peride*, tarihî olay ve kişiler bakımından gerçek-düş ayrımının zorlaştığı bir eserdir. Yazar, elinde var olan tarihî malzemeyi yeniden okur, yorumlar ve kurgulayarak eserini oluşturur. Bunu yaparken de tarihin arka sayfalarında kalan kısımlarını ortaya çıkarır, değerlendirir ve birey üzerinde parçalara ayırarak işler. Buradaki asıl amaç ise tarihin de roman gibi kurgulanan bir disiplin olduğunu göstermek, nesnellüğün söz konusu olamayacağını vurgulamak ve tarihi edebiyat düzlemine çekerek gerçeklik

algısını yıkmaktır. Netice itibariyle, Yeni Tarihselcilik kuramının “metin” ve “yorum” bağlamında ortaya koyduğu bakış açısının *Nü Peride* romanında somutlaştığı görülmektedir.

Kaynakça

Akdoğan, H. (2002). *Nü Peride*. (8. baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

Bakhtin, M. (2014). *Karnavalda Roma Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. (C. Soydemir, çev.). (2. baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çağlar, N. (2008). Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik. *S. Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 369-386.

Çavuş, R. (2002). Edebiyat İncelemelerinde Tarihe Yeni Bir Dönüş. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 42 (1-2), 121-133.

Ertem, C. (1999). Türk Romanında Modern Arayışlar ve Post-modernizm. *2000 Yılında Türk Öykü ve Roman Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Tömer Yayınları.

Fırıncı Orman, T. (2015). Jacques Derrida Düşüncesinde 'Dil'. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 61-81.

Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. (V. Urhan, çev.). İstanbul: Birey Yayıncılık.

Jenkins, K. (1997). *Tarihi Yeniden Düşünmek*. (B. S. Şener, çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Liotard, J. F. (1994). *Postmodern Durum*. (A. Çiğdem, çev.). Ankara: Vadi Yayınları.

Möngü, B. (2013). Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 27-36.

Oppermann, S. (1999). *Postmodern Tarih Kuramı: Tarihyazımı Yeni Tarihselcilik ve Roman*. Ankara: Evin Yayıncılık.

Öztoğat, N. T. (2005). *Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.

Sim, S. (2006). *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*. (M. Erkan & A. Utku, çev.). Ankara: Ebabil Yayınları. (Orijinal çalışma 2001'de yayımlanmıştır).

Urhan, V. (2000). *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Yalçın Çelik, S. D. (2005). *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yeşilyurt, Ş. (2009). Nedim Gürsel'in Romanlarının Yeni Tarihselci Bağlamda Okunması. *Turkish Studies*, 4 (1-II), 1990-2009.